

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ANA BİLİM DALI

İLKOKUL TÜRKÇE, HAYAT BİLGİSİ, SOSYAL BİLGİLER, FEN BİLİMLERİ
VE MATEMATİK DERS KİTAPLARININ SORUMLULUK DEĞERİ
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

İnci YAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ANA BİLİM DALI

İLKOKUL TÜRKÇE, HAYAT BİLGİSİ, SOSYAL BİLGİLER, FEN BİLİMLERİ
VE MATEMATİK DERS KİTAPLARININ SORUMLULUK DEĞERİ
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

İnci YAŞAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mustafa Onur KAN
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Alper YONTAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mustafa Onur KAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Alper YONTAR

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2024

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirilerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ... / ... / 2024

İnci YAŞAR

ÖZET

İLKOKUL TÜRKÇE, HAYAT BİLGİSİ, SOSYAL BİLGİLER, FEN BİLİMLERİ VE MATEMATİK DERS KİTAPLARININ SORUMLULUK DEĞERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

İnci YAŞAR

Yüksek Lisans Tezi, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR

Aralık 2024, 100 sayfa

Bu araştırmanın amacı; ilkokul Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarında yer alan konu ve metinlerin sorumluluk değeri bakımından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 11 ilkokul ders kitabı incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak tasarlanan bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. İncelemeler sonucunda elde edilen veriler araştırmanın ana amacı ve alt amaçları göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Araştırma için literatürde kabul edilen sorumluluk türleri incelenip konuyla ilgili uzman görüşüne de başvurularak sorumluluk değeri; kişisel sorumluluk, ailevi sorumluluk, okul sorumluluğu, toplumsal sorumluluk, mesleki sorumluluk ve çevresel sorumluluk olarak altı kategoriye ayrılmış ve incelenen ders kitapları ilgili sorumluluk türlerinde tek tek taranmıştır. Her bir sorumluluk türü için ayrı başlık açılıp kitaplarda hangi ünitelerde hangi sorumluluk türüne kaç kez yer verildiği tablolarda gösterilmiştir. Ardından sorumluluk değerinin hangi yönüyle işlendiği incelenen ders kitaplarından yapılan alıntılarla ifade edilmiş, sorumluluk değeri ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. İncelenen ders kitaplarında sorumluluk türlerinin tamamına yer verildiği fakat ilgili kitaplarda tüm sorumluluk türlerine eşit oranda yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk türlerine yer verilme sıklığı, incelenen ders kitaplarında en fazla yer verilenden en az yer verilene doğru sıralaması; bireysel sorumluluk, toplumsal sorumluluk, çevresel sorumluluk, ailevi sorumluluk, mesleki sorumluluk ve okul sorumluluğu şeklindedir. Sorumluluk değerine ortalama olarak sosyal bilgiler dersinde 104, hayat bilgisi dersinde 99, Türkçe dersinde 73, fen bilimleri dersinde 46 ve matematik dersinde 40 yerde rastlanmıştır. Sorumluluk değerinin, incelenen derslerin kitaplarına ve bu kitapların ünitelerine dengeli bir dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca farklı ünitelerde farklı sorumluluk alt

türlerine ağırlık verildiği ulaşılan sonuçlardandır. Araştırmadan elde edilen bulgular tartışılmış ve sonuçlar doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Değerler eğitimi, sorumluluk, ilkokul ders kitabı

ABSTRACT**EXAMINATION OF PRIMARY SCHOOL TURKISH, LIFE SCIENCE,
SOCIAL SCIENCES, SCIENCE AND MATHEMATICS TEXTBOOKS IN
TERMS OF RESPONSIBILITY VALUE****İnci YAŞAR****Master Thesis, Primary School Education****Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Zekiye Çağınlar****December 2024, 100 pages**

The aim of this study is to examine the subjects and texts in primary school Turkish, life science, social studies, science and mathematics textbooks in terms of responsibility value. For this purpose, 11 primary school textbooks were analysed. In this study designed in accordance with qualitative research methods, descriptive screening model was used. The data obtained as a result of the examinations were analysed by considering the main purpose and sub-purposes of the research. For the research, the types of responsibility accepted in the literature were examined and the value of responsibility was divided into six categories as personal responsibility, family responsibility, school responsibility, social responsibility, professional responsibility and environmental responsibility by consulting the expert opinion on the subject and the examined textbooks were scanned one by one in the relevant responsibility types. A separate heading was opened for each type of responsibility and the number of times which type of responsibility was included in which units in the books was shown in the tables. Then, the aspects of the responsibility value were expressed with quotations from the examined textbooks and the results related to the responsibility value were reached. It was concluded that all types of responsibility were included in the examined textbooks, but not all types of responsibility were included equally in the related textbooks. The ranking of the frequency of the types of responsibility from the most to the least in the examined textbooks is as follows: individual responsibility, social responsibility, environmental responsibility, family responsibility, professional responsibility and school responsibility. On average, the value of responsibility was found 104 times in the social studies course, 99 times in the life science course, 73 times in the Turkish course, 46 times in the science

course and 40 times in the mathematics course. It was concluded that the value of responsibility was not distributed evenly in the books and units of these books. It was also concluded that different responsibility subtypes were emphasised in different units. The findings obtained from the research were discussed and suggestions were made in line with the results.

Keywords: Values education, responsibility, primary school textbook

ÖN SÖZ

Bu araştırmada ilkokul Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarının sorumluluk değeri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sürecinden elde edilen sonuçların hazırlanacak ders kitaplarına ipuçları sunması ve buna bağlı olarak öğretimin niteliğine katkıda bulunması beklenmektedir.

Akademik yaşamımın önemli bir ürünü olan bu çalışma uzun soluklu ve sabırlı bir çalışmanın sonucudur. Araştırma süreci boyunca bana değerli zamanını ayıran, karşılaştığım tüm zorluklarda desteğini esirgemeyen, beni dinleyen, tüm sorularıma cevap bulmamda yol gösteren saygıdeğer hocam ve tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR’a, tezi baştan sona sabırla okuyarak çalışmanın kalitesini artıran tez jüri üyeleri Prof. Dr. Mustafa Onur KAN ve Dr. Öğr. Üyesi Alper YONTAR hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecimin başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen kıymetli meslektaşım Sultan KESİK ve İbrahim ASLAN’a, çalışmamda elde ettiğim bulguları inceleyerek görüş bildiren ve her türlü sorularıma anında cevap vermeye çalışan değerler eğitimi ve ölçme alan uzmanı hocalarıma, okul ortamında çalışkanlığı ile yükümü hafifleterek tezi yazacak fırsat bulmamda büyük emeği bulunan kıymetli okul müdürüm Mehmet KURT’a ayrıca teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecinde varlığıyla bana güç veren sevgili oğullarım Çınar ve Mahir hakkınızı ödeyemem. Bu çalışmayı nihai sonuca ulaştırmada en kıymetli motivasyon kaynaklarım arasındaydınız. Yaşamın tüm zorluklarına rağmen sizlere iyi bir rol model olmak gayesiyle girdiğim bu mücadele neticesinde sorumluluğunun bilincinde topluma faydalı ‘iyi insan’ olmanız en büyük dileğim...

Beni her yönüyle iyi yetiştirmeye çalışan sevgili annem Aynur BOYRAZ, rahmetli babam Mehmet Raşit BOYRAZ, bana her zaman güzel ablalar olan Emine KÜTÜKOĞLU, Gülbahar MENEVŞE ve kardeşim Ömer Alp BOYRAZ’a en içten dileklerle teşekkürlerimi sunarım.

Sözlerimi Prof. Dr. Afet İNAN’ın Mustafa Kemal ATATÜRK’e atfettiği şu sözlerle tamamlamak isterim: “...Atatürk, Türk milletinin uygar varlığına inanmış, onu üstün bir düzeye yükseltmek için bütün millet fertlerini çalışkan ve üzerlerine aldıkları görevlerde, sorumluluklarının idraki içinde bulunmalarını daima telkin etmiştir.”

İnci YAŞAR

Adana / 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Sayıtlılar.....	6
1.5. Sınırlılıklar.....	6
1.6. Tanımlar.....	7

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Değerin Tanımı ve İçeriği.....	8
2.1.1. Değerlerin Özellikleri	9
2.1.2. Değerlerin İşlevi	9
2.1.3. Değerlerin Sınıflandırılması	10
2.2. Değerler Eğitimi	12
2.2.1. Kök Değerler	14
2.3. Sorumluluk.....	14
2.4. Sorumluluk Türleri	17
2.4.1. Kişisel Sorumluluk	18
2.4.2. Ailevi Sorumluluk	18
2.4.3. Okul Sorumluluğu	19
2.4.4. Toplumsal Sorumluluk	20

2.4.5. Mesleki Sorumluluk.....	22
2.4.6. Çevresel Sorumluluk	22
2.5. Sorumluluk Eğitimi.....	23
2.6. Sorumluluğun Öğretilmesinde Ders Kitapları	24
2.7. İlgili Araştırmalar	27
2.7.1. Yurt İçi İlgili Araştırmalar	27
2.7.2. Yurt Dışı İlgili Araştırmalar.....	34

BÖLÜM III YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli	39
3.2. İncelenen Dokümanlar	39
3.3. Verilerin Toplanması	40
3.4. Verilerin Analizi	40

BÖLÜM IV BULGULAR

4.1. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerde Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular	42
4.1.1. MEB Yayınları İkinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Değerine İlişkin Bulgular	42
4.1.2. Sonuç Yayınları Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	45
4.1.3. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	48
4.2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular	50
4.2.1 MEB Yayınları İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	51
4.2.2. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	54

4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular	57
4.4. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular	61
4.4.1. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	62
4.4.2. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	64
4.5. Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular	66
4.5.1. MHG Yayınları İkinci Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	67
4.5.2. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	70
4.5.3. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular	73

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerde Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	76
5.2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	78
5.3. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	79
5.4. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	80
5.5. Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum.....	82

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç	84
6.2. Öneriler	86
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ders Kitaplarına Ait Yayınevi Bilgileri.....	40
Tablo 2. İlkokul İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Temaların Dağılımı	42
Tablo 3. İkinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı	43
Tablo 4. Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı	45
Tablo 5. Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı	48
Tablo 6. Hayat Bilgisi Ders Kitapları Ünitelerinde Yer alan Konu Sayıları.....	51
Tablo 7. İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Dağılımı.....	51
Tablo 8. Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere İlişkin Dağılımı.....	54
Tablo 9. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Ünite Adları ve Konu Sayılar	57
Tablo 10. Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı	58
Tablo 11. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Üniteler ve Konu Sayıları.....	61
Tablo 12. Üçüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı	62
Tablo 13. Fen Bilimleri 4. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı	64
Tablo 14. İlkokul Matematik Ders Kitabı Ünitelerinde Yer alan Konu Sayıları	67
Tablo 15. İkinci Sınıf Matematik Ders kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı	67
Tablo 16. Üçüncü Sınıf Matematik Ders kitabında Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı	70
Tablo 17. Dördüncü Sınıf Matematik Ders kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı.....	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Aile sorumluluğu örneği.....	68
Şekil 2. Çevre sorumluluğu örneği	69

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde problem tanımı, araştırmanın amacı, önemi, sayıltıları, sınırlılıkları ve konu ile ilgili tanımlara değinilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan; aile ortamında, okulda aldığı eğitim sırasında, mesleğini icra ederken, alışveriş yaparken kısacası toplumsal ilişki içerisinde bulunduğu her ortamda veya durumda bir karar verir ve bu karar doğrultusunda bir seçim yapar. İnsanın; sabah uyandığı andan itibaren giyilecek kıyafetine, kahvaltıda ne yiyeceğine, dişlerini hangi macun ile fırçalayıp saçlarını ne ile yıkayacağına; bir kaza, hastalık veya afet durumunda kendinin ve diğer insanların güvenliğini sağlayacak en uygun davranışın seçimi gibi binlerce durum için ne yapacağına dair gün içerisinde uygun kararlar alması ve uygulaması gerekir. Bu kararlar ile; zararlıya karşı faydalı olanın, kötüye karşı iyinin, kabalığa karşı nezaketin, yanlışla karşı doğrunun, haksızlığa karşı adaletin, umursamazlığa karşı sorumluluğun tercih edildiği toplumlarda sağlıklı bireyler sağlıklı nesiller yetiştirilebilir. İnsanın yaşadığı karar verme, doğruyu seçme sürecinde ona yol gösterici olması gereken kavram “değer” kavramıdır. Verilen kararlar, bireye yaşam pusulası olan değerlere uygun olduğu takdirde kişinin yaşamında doyum sağlaması ve amacına ulaşmış bir yaşam hissini deneyimleyerek huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmesi mümkün olabilir. Aktepe ve Yel (2009), değerlerin yaşama dair görüşümüzü, yaşamdaki gayelerimizi, aldığımız kararları etkileyen, prensiplerimizi oluşturan bir tercih olduğunu ifade etmişlerdir. İnsanın yaşamı düz bir çizgi halinde, hep ileri doğru ve olumlu gelişmelerle akıp gitmez. Zaman zaman hastalıklar, kayıplar, doğal felaketler gibi durumların yaşanması ve bunun sonucunda hayatın olağan akışının bozulması insanın başına her an gelebilecek bir durumdur. Bireyin, yaşayabileceği bu olumsuz durumlarda ruhsal ve bedensel olarak dengede kalmasına sahip olduğu değerleri yardımcı olabilir. Demir ve Özdemir (2013), insanın yaşadığı sorunlar karşısında sahip olduğu değerlerine uygun bir tavır takınmayı öğrendiğini ifade eder. Yani kişinin değerleri, onun hayat yolculuğunda rehberi olur. Değer, kişinin anlamlı bir hayat yaşamasına katkı sağlar. Bu sebeple değerlerin çocuklara küçük yaşlarda kazandırılması büyük önem taşır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, teknolojik ilerlemelerin hızla yaşandığı bir zaman olmuştur. Yaşanılan bu teknolojik ilerlemeler kuşkusuz ki insana konfor sağlamıştır fakat

değerler konusunda ne yazık ki aynı durum söz konusu değildir. Turan (2019), çağımızda her alanda yaşanan hızlı değişimden sorumluluk duygusu ve öz düzenleme becerilerinin olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Çağımız insanı artık her şeye hızla ulaşmakta ve bir o kadar hızlı bir şekilde ulaştıklarını tüketmektedir. Sosyal medya uygulamalarının ve kullanıcılarının sayısının giderek artması sonucunda tüketim çılgınlığına sosyal ilişkilerin de dâhil olduğu düşünülmektedir (Demiroğlu ve Yılmaztürk, 2023). Artık, günlük yaşamın doğal bir parçası olarak insanın insanla kurduğu gerçek sosyal bağların yerini insanın teknolojik araçlar vasıtasıyla kurduğu suni bağlar almaya başlamıştır. Yaşanan bu dönüşüm değerlerin aktarılmasında ve yaşatılmasında ne yazık ki olumsuz etki yaratmıştır. Yaşam içerisinde aile büyükleri, komşular, akrabalar aracılığıyla doğal bir biçimde sağlanan değer aktarımında sosyal bağların azalması ile kopukluklar meydana gelmiştir. Geleneksel aile yapılarından modern aile yapılarına geçiş, doğal bir değer aktarıcısı rolüne sahip olan dedelerin, ninelerin, diğer aile büyüklerinin bu konuda etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Komşuluk ilişkilerinin, yüz yüze iletişimin de azalması değerlerin doğal bir ortam içerisinde gözlenmesi, hayat içerisinde öğrenilmesi ve sonrasında içselleştirilerek bir ömür sürdürülmesi sürecinde sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Tezcan (2018), sosyal yaşamda değer aktarımının sekteye uğramasıyla eğitim kurumlarında değerler eğitiminin öneminin arttığını ifade etmiştir. Terzi (2000), okulların toplumu sosyal açıdan iyileştirmeyi hedefleyerek bireylere bilgi ve beceri kazandırdığı görüşünü savunmuştur. Eğitim sistemimizde öğrencilere akademik bilgi, beceri ve davranış kazandırılmasına ek olarak toplumca ihtiyaç duyulan değerlerin kazandırılması üzerinde de önemle durulması gerekir. Doğanay (2006), planlı eğitim süreci olan formal eğitim içerisinde akademik bilgilerin öğretilmesinin yanı sıra değerler eğitiminin de desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü değerlerin bireyler tarafından kazanılmasının sağlanması gelişigüzel olamayacak kadar önemlidir.

Planlı bir eğitim içerisinde öğrencilere aktarılması amaçlanan değerler eğitiminde sorumluluk değerinin özel bir yerinin olduğu düşünülmektedir. Çünkü sorumluluk, çocukluktan başlayarak hayatın her döneminde hem kişinin kendisi hem de toplum için ihtiyaç duyulan bir değerdir. Sorumluluk değerinin toplumsal yaşamın aksamadan sürdürülmesi için her bireyin hayatına yön vermesi gereken değerler arasında olduğu söylenebilir. Çünkü sorumluluk kişiye amaç ve yön verir (Aksoy, 2022). Sorumluluk sahibi olmayan bir insan dışarıdan “rahat, umursamaz” olarak görünebilse de gerçekte yönünü kaybetmiş, rüzgâr nereye savurursa oraya giden ve günün sonunda hiçbir amaca ulaşmayan biridir. Türk Dil Kurumu (TDK, 2024), sorumluluğu; kişinin etkisi ile oluşan olay ve

durumların sonuçlarını da kabullenip gereklerini yerine getirme olarak tanımlar. Sorumluluk, kişinin belli bir konuda göstereceği tutum ve davranışlara karar vermesi ve ortaya çıkacak sonuçları da üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Erişti, 2017, s. 484). Sağlıklı bir bedene ve ruh sağlığına sahip olmak için kişinin yerine getirmesi gerekenler, kişinin kendine karşı olan temel sorumluluğunu oluşturur. Sorumluluk; okula ya da işe zamanında gidilmesi, bir işin kurallarına uygun yapılması, verilen görevlerin eksiksiz ve zamanında yerine getirilmesi, atalardan miras alınan değerlerin sonraki nesillere korunarak aktarılması, dünya üzerinde diğer canlıların da huzurla yaşamını sürdürmesi için gereken davranışların ortaya konulması ve bunun gibi daha birçok konuda gerekli olan bir değerdir. Sorumluluk, kişiye eğitimle ve örnek davranışlarla kazandırılabilir. Sorumluluk, hayatın her alanında hem bireylerden hem de kurumlardan talep edilen, yerine getirilmesi beklenen bir değerdir (Dağ, 2021, s. 846)

Kılıç ve Babayiğit (2017), çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin sorumluluk değerini kaybolan değerler arasında gördükleri sonucuna ulaşmışlardır. Sorumluluk bilincine sahip bireylerin azalması toplumsal düzenin de bozulmasına neden olacaktır. 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan depremde sorumluluk değerinin, yaşanan felaketlerin yıkıcılığının azaltılmasındaki önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Aynı afet durumu yaşanmasına rağmen; bazı bölgelerin daha az hasarla bu felaketi atlatabilmesinde sorumluluk sahibi görevlilerin, işlerini layığı ile yapmalarının etkili olduğu görüldüğü gibi depremi yaşayan çoğu ilimizde sorumluluklarını yerine getirmeyen görevlilerin, afetin sonuçlarının daha da yıkıcı hale gelmesine sebep olduğu acı bir şekilde deneyimlediğimiz gerçeklerdendir. Yine yaşanan bu afetten sonra topluma karşı sorumluluğunu yerine getiren gönüllülerin olması iyileşme sürecinin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Doğal afetler sonucunda oluşacak maddi manevi hasarlar, bulaşıcı hastalıklar, ekonomik ve çevresel bağlamdaki pek çok sorun bunlara kalıcı çözümler bulmayı gerektirmektedir. Bunun için eğitilmiş ve sorumluluk sahibi bireylere ihtiyaç vardır. Lickona (1991), sorumluluğu sadece başarıya götüren araç değil ahlâkî yönleri de olan bir gereklilik olarak ifade etmiştir. Sorumluluk, bireyin üstüne düşen çabayı göstermesini gerektirir. Sorumluluklarını yerine getiren bireyler, diğer insanların ve hatta tüm canlıların da haklarına saygı göstermektedir. Sorumluluk, sevgi değerinin davranışlara yansımasıdır. Bireyin kendine, ailesine, toplumuna, diğer canlılara olan sevgisi sorumluluk içeren davranışlarla görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla sorumluluk diğer değerlerden bağımsız değil tam tersine diğer değerlerle iç içe bir değerdir.

Sorumluluk bilinci kişide, aile içi ilişkilerle ve okul ortamında gerekli eğitimi alması ile yaşamının ilk yıllarında oluşmaya başlar ve ilerleyen yıllarla birlikte kişinin karakteri haline gelir. Okul ortamında sorumluluklarının bilincinde olmayan ve sorumluluklarını yerine getirmeyen öğrenci, ailede sorumluluklarını yerine getirmeyen bir eş/anne/baba/kardeş, toplum içerisinde canlı cansız tüm varlığa karşı sorumluluğunun bilincinde olmayan bir birey toplumca iyileşmenin ve ilerlemenin önündeki en büyük engeldir. Bu sebeple araştırmada çalışma alanı olarak sorumluluk değerinin ders kitaplarındaki dağılımının incelenmesi tercih edilmiştir. Sorumluluk, eğitim sistemi içerisinde planlı bir çaba ile bireylere kazandırılmalıdır. Sorumluluğun öğrenci tarafından içselleştirilmesi için tek ders ekseninde değil tüm ders içeriklerinde, konu ve metinlerde sorumluluk değerine vurgu yapılmalıdır. Dersler arasında bütüncül bir yapı olduğunda ve her birinde sorumluluk örnekleri verildiğinde, değer kalıcı bir şekilde öğrenilmesi sağlanabilir. Bu sebepten tez çalışmamızın problem cümlesi “İlkokul Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarında sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?” şeklindedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; ilköğretim Türkçe, hayat bilgisi, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarının sorumluluk değerinin dağılımı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkçe ders kitaplarındaki temalarda yer alan konu metinlerinde sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?
2. Hayat bilgisi ders kitaplarındaki ünitelerde yer alan konu metinlerinde sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?
3. Sosyal bilgiler ders kitabındaki ünitelerde yer alan konu metinlerinde sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?
4. Fen bilimleri ders kitaplarındaki ünitelerde yer alan konu metinlerinde sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?
5. Matematik ders kitaplarındaki ünitelerde yer alan konu metinlerinde sorumluluk değerinin dağılımı nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Teknoloji sayesinde iletişim ağları kuvvetlenmiş, dünyanın en ücra köşesinden haber alabilmemiz için saniyeler yeterli olur hale gelmiştir. Bu durumun aynı zamanda; en yakınlarımız ile kurduğumuz gerçek bağların zayıflamasına, toplumsal yozlaşmalara, değerlerden uzaklaşma gibi sorunlara sebep olduğu düşünülmektedir. Yaşanan bu toplumsal sorunlara kalıcı çözüm sağlamak, kalıcı bir değer eğitimi ile mümkün olabilir. Bu sebeple okullarda değerler eğitiminin önemi günümüzde daha da artmıştır (Tezcan, 2018). Öğrencilerin yaşamında yol gösterici olması bakımından değerler eğitimi gereklidir ve edinilmesi gelişigüzel olamayacak kadar önemlidir. Değerler eğitimi; geçmişteki iyi veya kötü tüm yaşam deneyimlerinden bir ders çıkararak bugünüümüzü ve yarınlarımızı daha sağlıklı, neşeli, huzurlu, yaşanabilir kılmak için gereklidir (Yalçın, 2021). Yani değerleri yaşam rehberi olan bireylerin doyuma ulaşmış bir yaşam sürmeleri mümkündür.

Alan yazında yapılan araştırmalarda, okullarda ders kitaplarının kullanımına aktif bir şekilde devam edildiği bu anlamda ders kitaplarının temel ders anlatım araçlarından olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle ders kitaplarının, teknolojik gelişmelere rağmen eğitimde geri plana düşmediğini aksine eğitimde önemini sürdürdüğünü söylemek mümkündür (Kılıç ve Seven, 2002, s.26). Sorumluluk, öğrencilerin kendi sorunlarına çözüm bulmalarını sağlamaları, kendi işlerini yapabilmeleri ve buna uygun davranışlar gösterebilmeleri için kazanmaları gereken bir değerdir (Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017). Toplumsal sorunların çözüme kavuşabilmesi ancak sorumluluk sahibi bireylerin artması ile mümkündür. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 11. maddesinde “Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır...” ifadesiyle yer alan sorumluluk bilinci, ancak bir plan dâhilinde eğitim sisteminde gereken önemin verilmesi ile öğrencilere kazandırılabilir.

Ders kitaplarını toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlam içinde düşünmek gerekir. Ders kitaplarının; toplumsal düzen birliğinin korunması, bu düzenin devamının sağlanması, değerlerin yeni nesillere aktarılması ve değerlerin yeniden üretilmesinde önemli etkisi vardır (İnal, 1996, s.14). Ders kitapları yalnızca akademik bilgi ve becerilerin öğrencilere aktarıldığı kaynaklar değil aynı zamanda toplumun ruhu olan değerlerin, tüm öğrencilere kazandırılmasını sağlayan temel kaynaklardır. Bu sebeple ilkokul ders kitaplarında

sorumluluk değerinin incelenmesine yönelik böyle bir araştırmanın amacı, sorumluluk değerinin eğitim materyalleri içerisinde nasıl yer aldığına, ne şekilde aktarıldığına ve öğrencilerin sorumluluk değeri kazanmalarına yönelik nasıl bir pedagojik yaklaşım benimsendiğine dair ipuçları verebilir. Ders kitaplarının içerik analizi yoluyla sorumluluk değerinin hangi temalar, konular ve etkinlikler aracılığıyla işlendiği ortaya konulabilir ve eğitim materyallerinin değer aktarımı açısından etkililiği değerlendirilebilir. Araştırma ders kitaplarında sorumluluk değerine yeterince yer verilip verilmediğini tespit ederek, eğitim politikalarının geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunarak daha nitelikli ve kapsayıcı bir değer eğitimi anlayışına katkı sağlayabilir. Ayrıca alışma bulguları, farklı ülkelerde veya eğitim sistemlerindeki uygulamalarla karşılaştırılabilir ve uluslararası düzeyde eğitim materyali geliştirme süreçlerine ışık tutabilir. Sonuç olarak araştırmanın eğitimde değer aktarımı üzerine yapılan akademik çalışmalara teorik ve pratik katkılar sağlaması, sorumluluk değerinin etkili bir şekilde kazandırılmasına yönelik daha bilinçli yaklaşımlar geliştirilmesine yardımcı olması beklenmektedir.

1.4. Sayıtlılar

1. Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarında bulunan konu ve metinlerin sorumluluk kök değeri bakımından incelenmesinde dikkate alınan kriterler ile uzman görüşlerinin yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu alışma 2023-2024 eğitim-ğretim yılında devlet okullarında okutulan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınlarına ait ilkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf düzeyi Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarının analizi ile sınırlıdır.

Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sistemi üzerinde ikinci sınıf matematik, üçüncü sınıf Türkçe ve dördüncü sınıf sosyal bilgiler derslerinde MEB Yayınlarına ait ders kitaplarının bulunmaması sebebiyle EBA üzerinde tek ders kitabı olarak yer alan; 3.sınıf Türkçe dersinde Sonuç Yayınevine ait ders kitabı, 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde Ferman Yayınevine ait ders kitabı ve 2. sınıf matematik dersinde MHG Yayınevine ait ders kitabı incelenmiştir.

1.6. Tanımlar

Değer

Bir insanda yahut toplumsal oluşumda öneme sahip olan, insana veya topluluğa rehberlik eden gerekli ilkeler, öğelerdir (Schwartz, 2012).

Değerler Eğitimi

Eğitim verilen yeni kuşağa resmi ve resmi olmayan program aracılığıyla, insani temel değerleri kazandırma, toplumun değerlerine karşı duyarlılık oluşturarak sonrasında bu duyarlılığı davranış haline getirme sürecindeki gayretin ortak adıdır (Ekşi, 2003, s. 79).

Sorumluluk

Kişinin kendisine ve toplumdaki diğer bireylere karşı yerine getirmesi gereken görevleri üstlenmesi, kendine ve diğerlerine karşı yükümlü olma halidir (Ekinci, 2018).

Ders Kitabı

Öğretim programında yer verilen temel amaç ve hedeflere ulaşmak; kültürel birikimi ve toplumun değerlerini, öğrencilere aktarmak amacıyla bir plan dâhilinde hazırlanmış ve okullarda okutulan resmi ders materyalidir (Doğan ve Torun, 2018).

Metin

Belirli bir başlangıç ve sonu olan anlatım sembollerinin birbiri ardına yer aldığı anlamlı yapılardır (Günay, 2001).

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde değer kavramı, özellikleri, işlevi, değerlerin sınıflandırılması, değerler eğitimi, kök değerler, sorumluluk değeri, sorumluluk türleri ile ilgili teorik çerçeve ve bu konulardaki araştırmalar yer almıştır.

2.1. Değerin Tanımı ve İçeriği

Erinç'e (1995) göre değerler; insanın dünya görüşü, diğer bireyleri algılayış biçimi, şimdi ve gelecek üzerine düşünmesidir. Değer, insan olabilmenin ön koşulu olan, yapılan her hareketi yönlendiren ve beynimizin yapmaya öncelik verdiği tüm eylemlerdir. Güvenç (1976, s. 29-30)'e göre değer, bireyin veya topluluğun, bilinen belli hareket ve davranış seçenekleri arasından tercih edileni ifade eder. İnsanların bütün davranışlarının altında değerler vardır (Akarsu, 2015). Değer; bir toplumun kendi varlığının sürdürülmesi için üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından gerekli olduğu kabul edilen ve doğru bilinen ortak düşünce ve hedeflerini yansıtan, topluma faydalı olduğuna inanılan genelleştirilmiş temel prensiplerdir (Kızılçelik ve Erjem, 1996, s. 128). Bu bakımdan değerlerin, bireyin hayatta karşılaştığı sorunlarda ve durumlarda doğru kararlara ulaşmasına yardımcı olan genel ilkeler olduğu söylenebilir. Değerler, bireylerin dış dünyayı anlamlandırmalarında önemli bir rol oynar (Avcı, 2013, s.102). Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkılı (2008), değeri insanların kendi hayatlarında neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda geliştirdikleri inançlar, yaşamda istenilen yargılar olduğu şeklinde açıklar. Schwartz'a (1987, s. 551) göre değerler, belirli davranışların, durumların üzerinde ve detaylı bir şekilde durmamızı sağlayan; iyiyi ve faydalıyı seçmemizde büyük etkiye sahip, tercihlerimizde bize yol gösterici olan, kişinin eylemlerine katkı sağlayan, tercih edilen, kişiye çaba gösterme motivasyonu sağlayan inançlardır. Hökelekli (2013, s. 265-285)'ye göre değer; düşünce ve davranışlarımıza rehberlik eden, onlara yön veren, ahlaki olarak bayağı ve kötü olana karşılık yüce olanı, iyi ve güzel olanı tercih etmemizi sağlayan inançlarımız, yargılarımız ve kurallarımız bütünüdür. İnsanlar karşılaştıkları olay, olgu, kavram ve nesnelere ait düşünceleri değerleri çerçevesinde ele alarak, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi sınıflandırmaları değerler aracılığı ile oluşturmaktadır (Sezer ve Çoban, 2016, s.24). TDK (2024) değeri; bir kişinin veya toplumun

zamanla birikim sonucu oluşturduğu, ortaya koyduğu ve korunmaya değer gördüğü maddi ve manevi kazanımlar bütünü olarak tanımlamıştır.

2.1.1. Değerlerin Özellikleri

Değerlerin kazanılmaya başladığı ilk yapı ailedir. Aile yaşantısında çocuk, anne ve babasından değerlere yönelik ilk davranış ve tutum örneklerini görmeye başlar. Çocuk, ailesinin önem verdiği ve sahiplendiği değerlerin de içine doğar. Farkında olarak ya da olmayarak anne ve babanın değerleri çocuğun da değerleri olabilir. Daha sonra çocuk, ilişkiler geliştirdiği okul ortamında ve sosyal çevrede edindiği değerleri geliştirir ve içselleştirir. Değerler her kültürde eşit öneme sahip olmayabilir yine değerler, diğerlerini izleme ve diğerleri ile kurulan etkileşim sonucunda yaşayarak öğrenilirler (Bostrom, 1999; akt. Akbaş, 2004). Çağınlar ve Aslan (2023) değerlerin aktarımında bireylerin değerleri içselleştirmesinin çok önemli yer tuttuğunu, değerlerin bireyde ancak içselleştirildiği oranda kalıcı olabileceğini ifade etmişlerdir.

Rokeach'a (1973; akt. Çelik, 2010) göre değerlerin özellikleri şöyle belirtilmiştir:

Değerler; kendini kabul etmede, öz saygıyı yaşam boyu sürdürmede, bireye rehberlik eden, sosyal konularda yol gösteren, bireyleri politik ve dini tercihlerine hazırlayan kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. Aydın'a (2003) göre değerlerin özellikleri: İnsanların eylemlerini içselleştirmesini sağlayan, istenilen, ilgi duyulan, sosyal bir yapıya sahip olan, yaşamın her alanında yer alan yapılardır. MEB'e (2005, s. 38) göre değerlerin özellikleri şunlardır: Değerler, kişinin zihninde yer alan ve kişinin davranışını yönlendiren güdüler olmasının yanında duygusal boyutu da olan yargılardır. Değerler, bireyleri diğer toplum üyeleriyle birleştirme gücüne sahiptir. Değerlerin kurallardan farkı, kuralların daha genel ve nispeten soyut bir nitelik taşıması yani değerlerin kuralları da kapsamasıdır. Erdem'e göre (2003) değerler; toplumu ortak paydada birleştiren, sosyal ihtiyaçları karşılayan, hem topluma hem bireye fayda sağlayan bilinçle ve davranışla ilişkili ölçütlerdir.

2.1.2. Değerlerin İşlevi

Değerler, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal yaşamlarını düzen içerisinde sürdürmelerinde ve ayrıca bireyin öz benliğinin, davranışlarının, fikirlerinin, olaylara bakış açılarının ve durumlar karşısında bir sonuca varmalarında; önemli bir konuma sahiptir (Güven, Kaya ve Akkuş, 2014). Birey, değerleri ailede kazanmaya başlar ve toplumsal yaşantıları ile bu kazanımı sürdürür (Akın ve Öztürk, 2021). Çocuk bir aileye doğduğunda

o ailenin değer mirasının da içerisine doğar. Ailenin değerleri çocuğun da değerleri olur. Değerler toplumsal yaşamın sürdürülmesinde büyük öneme sahiptir (Çırak, Şahin, Özberk ve Eriş, 2014). Çünkü ortak değerlerde buluşmayan, başına buyruk hareket eden bireylerin oluşturduğu toplumda birlik ve beraberlikten söz edilemez (Kumbasar, 2011). Değerlerin bireyin kendi hayatı üzerinde ve toplumsal hayat üzerinde işlevleri mevcuttur. Değerler insanların kendileri için faydalı ve önemli olduğunu düşündüğü olgular üzerinde odaklanmasını sağlar. Böylece insanlar bu olgulara ulaşmak için çaba harcarlar. Değerler tarafından toplumda nasıl davranılması gerektiğinin şeması çizilir ve insanlar bu şemayı kullanarak eylemlerini gerçekleştirebilir. Değerler insanların sosyal kişiliklerinin oluşmasına rehberlik ederler. Değerler kişilerin toplum kurallarına uymasını, toplumun onaylamadığı davranışlardan kaçınmasını sağlar. Ortak değerler toplumdaki bireylerin dayanışmasını oluşturur ve bu dayanışmayı sürekli kılar (Fichter, 1990; akt. Özensel, 2003, s. 231).

2.1.3. Değerlerin Sınıflandırılması

Toplumsal düzenin sağlanması ve bireyin mutluluğu için temel insani değerlerin öğretilmesi sadece ailenin değil okulun ve aynı zamanda toplumun da ortak görevidir. Hangi değerlere öncelik verileceği ve değerlerin nasıl öğretileceği bir değerler sıralamasını da beraberinde getirmiş ve böylece değerlerin kendi içerisinde sınıflandırılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Kişinin değerleri, davranışlarını şekillendirir. Alan yazın incelemesinde değerlerin sınıflandırılması hakkında fikir birliği olmadığı farklı görüşlerin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fikir birliğine varılan bir sınıflamadan söz etmek bir hayli güç olduğundan burada en fazla kabul edilen sınıflandırmalara yer verilmiştir.

Rokeach Değer Sınıflaması:

Rokeach (1973), değerleri amaç değerler ve araç değerler olarak iki ana grupta toplamıştır. Amaç değerler; hayatın temel hedeflerini gösteren değerler, araç değerler; bu hedeflere varmak için kullanılan değerler olarak tanımlanmıştır. Buna göre amaç değerler: barış dolu bir dünya, iç huzuru kazanma, aile huzuru ve güvenliği, başarılı olma, bilgelğe ulaşma, olgunluk mertebesine erişme, insanlar arası eşitlik, samimi dostluk, konforlu ve sakin bir hayat, toplumu tarafından benimsenme, güzellikler dünyası, yaratıcı olma, neşe dolu bir yaşam, mutluluk, öz saygı, özgür olma, kişisel ve toplumsal olarak güvende hissetme iken bu amaç değerlere ulaşmada araç olacak değerler ise: bağımsızlığı kazanma,

kendini kontrol edebilme, olaylara geniş açıdan bakabilme, sorumluluk sahibi olma, yardımseverlik, entelektüellik, diğerlerini affedicilik, cesaretli olma, kibar olma, mantıklı, doğru sözlü, kurallara uyan, kendine hâkim olabilen, sevgi dolu olma şeklindedir (Varol, 2013, s. 16). Rokeach'ın sınıflandırmasında araç değer olarak ele alınan sorumluluk değerinin çok önemli düşünülmektedir. Çünkü sorumluluk sahibi bireylere her toplumda ve her dönemde büyük gereksinim duyulmaktadır (Aydın ve Gürler, 2014, s. 10-11).

Spranger değer sınıflandırması 1928'de psikolojide ilk kez değer testi olarak uygulanmasıyla başlamıştır. Spranger, yaptığı çalışmada kişilik tiplerine göre, bireyde egemen olan değeri belirlemeye çalışmıştır. Bireyin; ekonomik, sosyal, estetik, siyasi, ekonomik, bilimsel ve dini olmak üzere altı kişilik tipi olduğunu belirtmiştir (Spranger, 1928).

Spranger'ın değer sınıflaması şöyledir (Güngör, 2000, s.84-87):

- Bilimsel Değer: Bu değere sahip bireyler akılcı ve entelektüeldir. Önemli olan gerecektir.
- Estetik Değer: Önemli olan, ön planda olması gereken uyum ve düzendir. Bu değerde vazgeçilmez olan sanatın toplum için olması, sanatın topluma uyum ve düzen sağlamasıdır.
- Ekonomik Değer: Yararlı ve pratik olan değerlidir. Bu değere sahip bireyler yaşam deneyimlerinde maddi öğelere değer verir.
- Sosyal Değer: İnsan sevgisinin ön planda tutulduğu bu değerde bireyler yardımlaşmayı önem verir ve en yüksek değer insan sevgisidir.
- Politik Değer: Güç ve yetkinlik her şeyin üzerindedir. Bireysel gücün önemli olduğu bu değerde birey diğerlerini egemenliği altına almak ister.
- Dini Değer: Bu değere sahip bireyler, inançlar uğruna hazlarından vazgeçebilir. Kişi kendisini bir bütün olarak gördüğü evrenin parçası olarak hisseder.

Spranger'ın değer sınıflaması yukarıdaki altı değer sınıflamasına baktığımızda araştırma konumuz olan sorumluluk değerinin bilimsel, sosyal, dini değer kategorisindeki bireyin kişilik özelliklerinde bulunması gerektiğini görürüz.

Schwartz'ın değer sınıflaması; öz yönelim kendi kendini yönlendirme, iyilikseverlik, geleneksellik, hazcılık, uyarılma/harekete geçirilme, evrenselcilik, uyuma, güvenlik, güç ve başarı olmak üzere on değer grubundan oluşmaktadır (Demirutku ve Sümer, 2010, s. 18-19).

Güç: İnsanlar ve sahip olunan kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmak, toplumsal güce sahip olmak, toplum tarafından önemli görülmek, benimsenmek.

Başarı: Başarılı olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak.

Hazcılık: Zevk, hayattan tat almak.

Uyarılım: Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak.

Öz yönelim: Merak duymak, bağımsız olmak, özüne saygı duymak, yaratıcı olmak, özgür olmak, kişisel amaçlarını seçebilmek.

Evrenselcilik: İç uyum, çevreyi koruyarak doğayla bir bütünlük sağlayabilmek, fikirleri açıkça ifade edebilmek, erdemli olmak, dünya barışı istemek, adalet, eşitlik ve güzellik dolu bir dünya istemek.

İyilikseverlik: Bağışlayıcı, yardımsever, sorumluluk sahibi, dost canlısı, sevgi dolu, sadık, alçak gönüllü olma ve tüm bunların sayesinde anlamlı bir hayat sürme.

Gelenekselcilik: Geleneklere saygı duymak, alçakgönüllü olmak, hayatın getirdiklerini ılımlı bir şekilde kabullenmek, dindar olmak, mahremiyet.

Uyma: İtaatkâr olmak, aile büyüklerine saygılı olma ve değer verme, nazık olmak, kendini kontrol edebilmek.

Güvenlik: Aile huzurunun ve toplumsal düzenin devamını istemek, ulusun güvenliğini önemsemek, iyiliğe iyilikle cevap vermek, temiz olmak, sadakatli ve sağlıklı olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 60-65).

2.2. Değerler Eğitimi

Değer kavramının eğitimde kendine yer bulduğu başlık “değer eğitimi” olmuştur. Bir insanın hayatı boyunca sürececek olan değerlerin kazandırılması süreci, değerler eğitimidir (Yaman, 2016). Var olan değeri koruma, devam ettirme, geliştirme ve bu değerleri yeni nesillere kazandırma ihtiyacı değer eğitimine, eğitim sisteminde yer verilmesinin sebebidir diyebiliriz (Karabacak, 2023). Küçük yaşlardan itibaren çocukların doğruyu anlayıp toplum tarafından kabul gören davranışa ulaşabilmeleri için yardıma ihtiyaçları vardır. Değerler eğitiminin tam da bu noktada bireye faydalı olacağı düşünülmektedir. Çünkü toplumda istenilen toplumsal yapının oluşturulabilmesi için çocuklara değer eğitimi verilmelidir. Çocuğun kimliğinde kendine kalıcı yer bulan değerler sağlıklı bir toplumun da temelinde olmalıdır. Değerlerin edinilmesi sürecinde başta aile kurumu olmak üzere öğretmenlere ve topluma büyük sorumluluklar, görevler düşmektedir (Doğanay, 2006, s. 255-286). İyi ve

nitelikli bir insan yetiştirmek, kaliteli bir toplum oluşturma'nın temel kuralıdır. Nitelikli insan yetiştirmek de değerler ile mümkün olacaktır (Kart ve Şimşek, 2020, s. 11) Bu bakımdan çocuklukta vaktin büyük çoğunluğunun geçirildiği ve hedeflerinden biri nitelikli insan yetiştirmek olan okulların, değerlerin kazandırılmasında önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Birey sosyal ortamlarda diğer bireylerle sürekli etkileşim halinde bulunur ve türlü deneyimler edinir. Hayatta yaşadığımız olaylar karşısında edindiğimiz tecrübeler, değerlerimizin temelini oluşturur. Bu yaşantılar, duygularımızı ve düşüncelerimizi etkiler. Etkilenen duygu ve düşüncelerimizin sonucunda bunlara uygun davranışlar oluştururuz. Yani değerler, aile başta olmak üzere yaşanan ortamlarda pekiştirilerek şekillenir (Tarhan, 2012, s. 24). Kart ve Şimşek'e (2020, s.12) göre aktarım ve tekrarlar değerleri kalıcı hale getirmektedir. O halde eğitim sisteminde değerler, çocuğa tekrarlanan yaşantılar içerisinde sunularak bilinçli bir çaba ile kalıcı hale getirilip davranışa dönüştürülebilir. Bu şekilde istenilen kişilik özelliklerine sahip, değerleri içselleştirmiş ve davranış haline getirmiş bireylerin oluşturduğu toplum mümkün olacaktır.

Değerler eğitimi kişinin kendine ait farkındalığının oluşmasını, özelliklerini fark etmesini, duygu, düşünce, davranış ve tutumları ile yani benliği ile bütün halinde uyum içinde olmasını, yaşantılarında doğru ve yanlışla dair bir kanaat sahibi olmasını ve davranışlarını buna göre biçimlendirmesini sağlar (Akbaş, 2008).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun 2. Maddesinde Türk Milli Eğitiminin genel amaçları olarak ifade edilen; “beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” ancak yaşantılar yoluyla değerleri içselleştirebilen bireyler yetiştirmeye bağlıdır. Değerler, toplumun ortak hedeflerine ulaşmasında, toplumsal düzenin korunmasında, kültürün yeni nesillere aktarımında ve örnek bireyler yetiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Beldağ ve Yaylacı,2015). Değerler eğitime gereken önemin verilmediği bir toplumda, yaşadığı toplumla bağları kopmuş ve hayatta ona yön verecek, yol gösterecek bir değer sistemine sahip olmayan bireylerin artacak olması endişe verici bir durumdur. Diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda değerler eğitime duyulan ihtiyaç gittikçe artmaktadır (Güneş ve Köse, 2016). Bu nedenle temel değerlerin öğrencilere kazandırılması eğitiminin temel hedeflerinden olmalıdır. Toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için öğrenim gören bireylere iyi insan olmalarına katkı sağlayacak, ait olduğu toplum tarafından

bireyin sahip olması istenilen toplumsal ve evrensel değerlerin kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

2.2.1. Kök Değerler

Değerler, doğuştan getirilmeyen, yaşantılar sonucu öğrenilebilen ve öğretilebilen olgulardır (Aydın, 2010). Değerlerimiz, toplumumuzun geçmişten geleceğe özümşenerek aktarılan mirasıdır. Geleceğe yön vermesi ve istendik kişilik özelliklerine sahip birey yetiştirmesine katkı sağlaması bakımından öğretim programında değerlere yer verilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan öğretim programında yer alan sorumluluk, dostluk, sevgi, sabır, adalet, vatanseverlik, yardımseverlik dürüstlük, öz denetim, saygı, kök değerler olarak ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 4). Kök değerler, öğrencilere bir plan dâhilinde formal eğitim içerisinde kazandırılmalıdır. Sağlıklı bir toplumun temeli olan karakterli bireylerin yetiştirilmesi böyle bir eğitim ile mümkün olacaktır. Kök Değerler: Adalet; herkese kendi hakkı olanı, hak ettiğini verme ve doğruluk şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Dürüst kelimesi TDK (2024), konuşmalarında ve davranışlarında doğru olan kişi anlamındadır. Özdenetim, kişinin amaç edindiği bir değere ulaşabilmek için bilinçsizce yaptığı davranışlarını ya da amaç edindiği değerden sapma eğilimini kontrol etmesi ve bunu kısıtlayabilmesidir (TDK, 2024). Sabır; kişinin güç durumlara karşı kontrolsüz tepkiler vermeden bu durumun geçmesini bekleme erdemi, zorluklara katlanma gücü ve gelecek olanı telaşsız, sükunetle beklemesidir (TDK, 2024). Saygı; kutsallığı ve yüceliği sebebiyle kişiye veya bir şeye karşı itinalı, dikkatli, ölçülü davranmaya neden olan hürmet, sevgi ve rahatsızlık vermekten utanma duygusudur (TDK, 2024). Sevgi, insanı birine ya da bir şeye karşı yakın ilgi ve bağ göstermeye iten duygudur (TDK, 2024). Sorumluluk, bireyin kendi davranışlarının ve kendi yetki alanına giren olayların sonuçlarını kabul etmesi ve mesuliyet duyma anlamına gelmektedir (TDK, 2024). Vatanseverlik; ülkesini sevmek, ülkesi için fedakarlık yapmaktan çekinmemek durumu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Yardımseverlik; iyilikseverlik, diğerlerine yardımcı olmaya gayret gösterme olarak tanımlanmaktadır (TDK,2024).

2.3. Sorumluluk

Unutkan'a (2005) göre sorumluluk, çocukların bir işe kendi istekleri sonucunda karar verip başlamaları ve başladıkları bu işi başarı ile tamamlamaları, davranışlarının sonuçlarını hem kendileri hem de çevreleri için üstlenmeleridir.

Can'a (2008, s.59) göre; değerlere ilişkin yapılan araştırmalarda en çok önem verilen değerlerin saygı ve sorumluluk değerleri olduğu görülmektedir. Herhangi bir şeye ya da kimseye saygı duymak, ona sorumluluk duymayı gerektirmektedir. Buradan yola çıkarak sorumluluk değerinin diğer değerlerle uyum içinde olduğunu ve birbirini tamamladığını söyleyebiliriz. Örneğin aile bireylerine duyulan saygı, yine onlara karşı olan sorumlulukların özverili bir şekilde yerine getirilmesini gerektirir diyebiliriz. Sorumluluk değeri günlük yaşantımızda; okul hayatımızda, iş hayatımızda, aile hayatımızda kısaca hayatımızın her alanında gereksinim duyulan, kişisel ve toplumsal huzurun sürmesinde önemli rol oynayan değerlerdendir (Sezer, Çoban ve Akşit, 2017, s.123). Sorumluluk, insanın davranışlarının sonuçlarını üstlenmesidir. Sorumluluk sahibi kişi, kendi öz değerlerinin bilincinde olan hayatı farkındalıkla yaşayan kişidir. Sorumluluk sahibi kişi duygu, düşünce ve davranışlarının sorumluluğunun kendisinde olduğunu bilir, gelişigüzel bir hayat yaşamaktansa yaptıkları ile hayat amaçları arasındaki dengeye dikkat eder. Özen'e (2015) göre sorumluluk sahibi bir birey; aynı zamanda çalışan biri, iyi bir anne-baba ve iyi bir komşudur. Bunlara ek olarak yine sorumluluk sahibi bireyin çevreye duyarlı iyi bir vatandaş olduğunu söylemek de doğru olacaktır.

TDK (2024) göre sorumluluk, kişinin davranışlarının ve kendi etki alanında bulunan herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyetini alması olarak tanımlanmıştır. Kepenekçi'ye (2003) göre sorumluluk, bireyin davranışlarının olası sonuçlarını kabul etmesidir. Hayta Önal'a (2005) göre sorumluluk, bireyin kendi özgür iradesi ile görevlerini yerine getirmesi, davranışlarının sonuçlarını kabul etmesi durumudur.

Özen (2015), sorumluluk değerinin çocuk tarafından edinilmeye başlamasının erken çocukluk döneminde (0-6 yaş arası) olduğunu belirtmiş ve bu dönemde bulunan çocuklardan gelişim dönemlerine uygun verilen görevlere göre davranmasının sorumluluk olduğunu ifade etmiş ayrıca kişinin görevlerini sonuna kadar yerine getirmesi ve görevleri ile ilgili hesap verebilmesine odaklanma durumunun da sorumluluk olduğunu ifade etmiştir. Bir bireyi sorumlu tutabilmek için, o kişinin sorumlu olduğu konu hakkında farkındalığının olması gerekmektedir. Cüceloğlu (2000, s. 189-190). Sorumluluk almış kişi, yaptığı davranışların bilincinde ve gücünün sınırlarının farkında olan kişidir.

Yapılan tanımlamalardan yola çıkarsak sorumluluk; bireyin kendi görevi olan alanları bilme, gücünü ve sınırlarını bilerek yapması gerekenlerle ilgili çaba ortaya koyma davranışında bulunma, gerektiğinde bu durumla ilgili hesap verebilme durumu olarak tanımlanabilir. Sezer vd. (2017) sorumluluk eğitiminin küçük yaşlardan itibaren verilmesinin sorumluluğun doğrudan gözlemlenebilen davranışa dönüştürülebilmesi

açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Sorumluluk duygusunun gelişebilmesi için çocuklara küçük yaşlarda aile ve okul ortamında bilinçli bir eğitim verilmesi gerekir.

Özen'e (2016) göre, insanın kendine karşı sorumluluğu ile diğerlerine karşı olan sorumlulukları birbirinden ayrı tutulamaz. Kişinin, içinde yaşadığı toplumuna karşı birtakım sorumlulukları vardır ve kişiden bu sorumlulukları yerine getirmesi beklenilir. Sorumluluk sahibi bireylerde aklın kuralları ile içinde yaşanılan toplumsal çevrenin kuralları bir ilişki ve uyum halindedir. Topaloğlu'na (2016) göre çocuklarımızı en iyi şekilde eğitmek, sorumluluklarını bilen mutlu insanlardan oluşan bir topluluk yaratmak istiyorsak herkesin üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir. Sorumluluğun bir değer olarak öğretilmesi; çocukların yaşamda karşılaşacakları problemler karşısında çözüm üretebilmeleri, aktif rol alabilmeleri ve görevlerini başarıyla yerine getirebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Ülkelerin birçoğu, sorumluluk değerinin eğitim programlarında yer almasını önemsemektedirler. Çünkü günümüz dünyasında yaşanan, ekonomik krizler, salgın hastalıklar, yaşanan göçler sonucunda oluşan çeşitli sosyoekonomik sıkıntılar, çevre kirliliği, doğal yaşamın zararlı gazlarla ve aşırı tüketim sonucunda oluşan atıklarla kirlenmesi gibi sorunlar, tüm herkesi etkilemektedir. Bu sebeple insanların bu veya benzeri sorunlara yönelik duyarlılıklarını ve bilinçlenmelerini artırmak, mevcut durumun değişebilmesinde aktif rol almalarını sağlamak için sorumluluk değeri eğitiminin verilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca aile büyükleri olan anneanne, babaanne, dede, hala, amca, teyze, dayı ile kurulan somut ilişkilerin yerini teknolojik araçlar üzerinden kurulan sanal sosyal bağların alması ve bunun sonucunda olumsuz etkilenen değer aktarımı süreci, değerlerin bilinçli bir çaba ile aktarımının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle diğer değerlerin korunması ve aktarımı gibi konularda oluşacak sorunlar da göz önüne alındığında, sorumluluğun öğretilmesinin hem günümüz hem de geleceğimiz için önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin sorumluluk değerini içselleştirmelerinde toplum, aile ve okul etkili olmaktadır. Sorumluluğun öğrencilerin karakterinde yerleşmiş bir değer olmasını sağlamak için ders kitaplarındaki konu ve metinlerin sorumluluk değeri temelli olması, günlük hayatta karşılaşılan olaylardan yola çıkarak sorumluluk değerinin önemine vurgu yapılması, sorumluluğu öğrenciye kazandıracak yaşantılar sunulmasına olanak sağlanması önemlidir. Bunun için okulda öğretmenlerin ailede ebeveynlerin sorumlu bir birey olarak çocuklara örnek olması sosyal öğrenme açısından önemlidir. Küçük yaşlardan itibaren çocukların gelişimine uygun sorumluluklar verilmesi, sorumluluğun karakter haline gelmesinde ve çocukta kendine güven duygusunun gelişmesinde etkili olacaktır. Çankırılı'ya (2015) göre

sorumluluk sahibi çocuklar kendi kararlarını alıp aldığı kararı hayata geçirebilen, başkalarının haklarını gözeterek kendi gereksinimlerini karşılayabilen, yaptığı işi tamamlamada sebat gösteren, davranışlarının sonuçlarına katlanabilen, bağımsız davranabilen çocuklardır.

2.4. Sorumluluk Türleri

Boven (aktaran Özen, 2015) 1998’de sorumluluğu beşli bir sınıflandırma şeklinde; sosyal sorumluluk, profesyonel sorumluluk (uzmanlık sorumluluğu), hiyerarşik sorumluluk, kişisel sorumluluk ve vatandaşlık sorumluluğu (sivil sorumluluk) olarak ele almıştır. Bu sınıflandırmalara göre sorumluluğun kişiye, nesneye ya da kurumlara göre durumu bakımından farklılaştığı belirtilmiştir. Boven’in sınıflandırmasına göre; hiyerarşik sorumlulukta sorumluluk duyulan üstler ve kurallar, kişisel sorumlulukta sorumluluk duyulan kişisel etik, sosyal sorumlulukta sorumluluk duyulan sosyal kurallar, profesyonel sorumlulukta sorumluluk duyulan uzmanlık ve uzmanlık etiği, vatandaşlık (sivil) sorumluluğunda sorumluluk duyulan değerler vatandaş ve vatandaşlık değeridir.

Sezer ve Çoban (2016) sorumluluğun; sağlık, aile, çevresel, akademik, kişiler arası, dini ve kamusal sorumluluk olmak üzere yedi farklı kategorisi olduğunu açıklamıştır. Altunok Çal (2018, s.5) sorumluluğu; kişisel sorumluluk, sosyal toplumsal sorumluluk, ahlaki sorumluluk, akademik sorumluluk, vatandaşlık sorumluluğu, dini sorumluluk, yasal sorumluluk, ulusal sorumluluk ve evrensel sorumluluk olarak dokuz gruba ayırmıştır. Şahan (2011, s.19-32) sorumluluğu; kişisel sorumluluk, akademik sorumluluk, sosyal toplumsal sorumluluk, ahlaki sorumluluk, vatandaşlık sorumluluğu ve dini sorumluluk olarak yedi ana kategoriye ayırmıştır.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017) sorumluluk değerini; kişinin kendine, ailesine, vatanına, çevresine karşı sorumlu olma; tutarlı ve güvenilir olma, sözünde durma, davranışlarının sonuçlarını üstlenmeyi kabul etme olarak tanımlamıştır. Yalçın (2021) çalışmasında sorumluluğu; bireysel sorumluluk, toplumsal sorumluluk, ailede sorumluluk, okulda ve çevrede sorumluluk olarak beş kategoriye ayırmıştır. Yapılan bu çalışmada Yalçın (2021)’ın yaptığı sorumluluk sınıflandırması referans alınmıştır. Ayrıca uzman görüşü de alınarak mesleki sorumluluk, incelenecek sorumluluk türlerine eklenmiş ve ders kitaplarında sorumluluk değeri bulguları; kişisel sorumluluk, ailevi sorumluluk, okul sorumluluğu, toplumsal sorumluluk, mesleki sorumluluk, çevresel sorumluluk başlıkları altında gruplandırılmıştır.

2.4.1. Kişisel Sorumluluk

Bireyin hayatında kendisi için bir hedef belirlemesi ve bu hedefe ulaşma gayretii içerisinde, ortaya çıkabilecek her şeyin sorumluluğunu kabul etmesi kişisel sorumluluktur. Böylece birey hedeflerine ulaşmada karşılaşacağı her durumun sorumlusu olarak kendini görür (Özen, 2011). Bu sorumluluk boyutunda kişi, kendi sağlığı ve gelişimi için üzerine düşenleri yapma sorumluluğunu alır. Kişisel bakımını ve temizliğini sağlama, sağlığını koruma aktiviteleri, kendi kişisel problemlerine çözüm bulma gayreti, kendi davranışları üzerinde öz denetim sağlama gibi davranışlar bireysel sorumluluklar arasında gösterilebilir. Kişisel sorumluluk, kişinin kendisine karşı yerine getirmesi gereken sorumluluğudur yani kişinin kendi benliğine karşı sorumluluğudur (Hamilton & Fenzel, 1988; akt. Özen, 2016). Sorumluluk sahibi olmak, üzerine aldığı görevleri yerine getirmek sağlam karakterli insanların en önemli özelliklerindendir (Ekinci, 2018). Yaşı ve gelişimine uygun olan bireysel sorumluluklarını yerine getirmeyi küçük yaşta alışkanlık haline getiren çocuklar, yetişkin bireyler olduklarında da görevleri zamanında ve istenilen şekilde tamamlayabilirler. Bu açıdan Karakuş, Kartal ve Çağlayan (2016) çalışmalarında öğrencilere sorumluluğun ifadesi sorulduğunda verilen görevi tamamlamak, zamanında yapılan iş, verilen sözü tutmak ve vazgeçilmeyecek kadar önemli bir erdem olarak ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Yeşilyaprak'a göre (2002) çocuğun gelişim döneminde sorumluluk bilincine ulaşmasıyla, kişisel bağımsızlığını kazanması hızlanmaktadır. Sorumluluk bilincinin, vicdan ve değerler sisteminin oluşmaya başladığı ilkökul yılları; amaç belirleyebilme, belirlediği amaca uygun plan yapabilme, planlarına uygun kararlar verme açısından olduğu kadar diğer bireylerin de hak ve sorumluluklarının olduğu konusunda farkındalık yaşanan dönem olması bakımından önemlidir.

2.4.2. Ailevi Sorumluluk

İnsanlarda inançların, davranışların, değerlerin temellerinin atıldığı yer ailedir. Sorumluluk bilinci, çocuğa ailede verilmeye başlanmalıdır. Aile, içinde var olunan toplumun kültür ve ahlakını sonraki kuşaklara aktarmakla da görevlidir. Ailede çocuğa verilen sorumluluk eğitimi plan dâhilinde olmalıdır. Her şeyden önce nasıl bir çocuk yetiştirilmek istendiğine karar verilmeli, sonra o isteğe uygun davranışlar sergilenmeli sözler de desteklenmelidir.

Aile içinde çocuğa yerine getirebileceği sorumluluklar vermek ve bunu zorlayarak değil, saygı ve sevgi temelli yaklaşım içerisinde sorumluluk kazandırmaya çalışmak

önemlidir (Ekinci, 2018, s. 64). Çocukları en iyi şekilde eğitmek ve bu konudaki sorumlulukları yerine getirmek, ebeveynlik görevleri arasında yer almaktadır (Topaloğlu, 2016, s. 39-40). Aile, yetiştirdiği çocuğunun karakterinin iyi ve sağlam olması için onlara sorumluluk vermeli, onlarla iletişim içerisinde olmalı, okulla iş birliği yapmalı, öğretmenlerle görüşüp çocuklarının gelişimi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu durum öğrencinin hem karakterini geliştirecek hem de sorumluluk sahibi bir insan olmasını sağlayacaktır (Pearson & Nicholson, 2000; akt. Ay, 2015). Böylece öğrenciler, okul ve ailenin iş birliği sayesinde sosyal sorumluluklarını kazanacak ve sosyal yaşamlarında sorunlara duyarlı ve bu sorunlara etkin bir şekilde çözüm üreten birey olmaları sağlanacaktır (Ada, Baysal ve Erkan, 2017, s. 25).

Çocukların aileleri tarafından verilen görevleri beklenilen şekilde yapma gayretleri sorumluluk duygusuna sahip olduklarının işaretidir. Anne ve babalar; sorumluluğun çocukta karakter haline gelmiş bir değer olmasını istiyorsa çocuğa yaş ve gelişimine uygun sorumluluklar vermeli, seçim yapma ve seçimin sonucunu yaşama sorumluluğu vermeli, büyük küçük demeden çocuğun gösterdiği çabayı takdir etmeli, çocuk adına halletmek yerine sorumluluklarıyla çocuğu baş başa bırakmalı, kararlarını düşünmesi için çocuğa fırsat tanımalı, çocuğun aile için her zaman önemli olduğunu ve sevildiğini hissettirmelidir (Özen, 2016, s. 75-76). Aile sorumluluğu tüm aile bireyleri arasında karşılıklı olan bir sorumluluktur. Yeri geldiğinde anne babalar çocuklarının iyi olma halini önemseyip onlar için sorumluluk almalı yeri geldiğinde de çocuklar diğer aile bireyleri için sorumluluk almaktan çekinmemelidir. Örneğin anne babaların çocuğunun beslenme, barınma, giyinme, sevilme, saygın bir birey olma ihtiyaçlarını karşılama sorumlulukları olduğu gibi çocukların da aile içerisinde gelişimine uygun şartlarda ev işlerine yardımcı olma (sofrayı kurma, toplamada yardım etme, toz alma, bulaşık makinesini boşaltma vs.), saygılı olma, aile bireyleri ile dayanışma içinde olma gibi sorumlulukları vardır. Tüm sorumlulukların tek kişiye yüklenmediği, görev ve sorumlulukların paylaşıldığı aile ortamında ruhsal yönden daha sağlıklı ve mutlu bireyler yetişmesi ve devamında sağlıklı bir toplum yapısının var olması mümkün olabilir.

2.4.3. Okul Sorumluluğu

Yapılan çalışmalarda öğrencilerin sorumluluk kelimesini ifade ederken okul, ders, kitap, kalem öğretmen, gibi kelimeler kullandığı görülmüştür (Karakuş, Kartal ve Çağlayan, 2016, s. 355). Buradan yola çıkarak sorumluluk değerinin okul ile ilişkilendirildiği sonucu

çıkarılabilir. Sorumluluğun temelleri ailede atılır fakat bu değerin öğrencide karakter haline dönüşmesinde okulların önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple eğitim programlarının hedeflerinin, öğrenme sorumluluklarını kendi üzerine alan bireyler yetiştirilmek olacak şekilde düzenlenmesi önemlidir (Şahan, 2011, s.29).

Okul sayesinde çocuk, daha geniş bir çevreye sahip olur ve bu gelişen çevrenin katkıları ile ailede attığı sorumluluk temellerini okulda aldığı sorumluluklarla geliştirir. Öğrenciler kendi öğrenme süreçlerinde sorumluluk alabilmelidir (Sünbül, 2010, s. 19), kalıcı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrencinin öğrenme sürecinin sorumluluğunu alabilmesi gerekir. Okullar, sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılmasında önemli rol oynar.

Kaliteli bir değer eğitimi verildiğinde okullar, sorumluluk, dürüstlük, çok çalışma, nezaket gibi erdemlerin yer aldığı bir topluluk olabilir (Kasapoğlu, 2013, s. 97). Bu bağlamda sorumluluk kavramıyla ilişkili olarak öğretmenlerin öğrencilerinin sorumluluk almalarını sağlayacak öğrenme ortamları oluşturması, ders etkinliklerini sorumluluk ile birleştirip zenginleştirmesi önemlidir (Karakuş, Kartal ve Çağlayan, 2016, s. 356-357). Okuldaki sorumluluk sadece ders çalışmak, ödev hazırlamak gibi akademik görevlerle sınırlı olmamalı; bunun yanında öğrencinin bir ömür boyunca ihtiyacı olacak olan öz güveni sağlayıcı sorumluluklar da verilmelidir. Ekinci'ye (2018, s.47) göre, öğrencilerle yapılacak tarihi geziler ve kazandırılacak bayrak, vatan, millet sevgisi sorumluluk değerinin kazandırılmasına katkı sağlayacaktır.

Öğrencilerden; öğretmenlerin sözünü dinleme, ders çalışma, verilen ödevleri zamanında ve istenildiği şekilde teslim etme, okula zamanında gelip gitme, sınavlara hazırlanma, okul kurallarına uyma, arkadaşlarının haklarını gözetme, haklarını bilme ve kullanma, sınıfı temiz tutma gibi birçok okul sorumluluğunu yerine getirmesi beklenmektedir. Okul sorumluluğunu yerine getiren birey hem kendisine hem de topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmiş olur. Okul sorumluluğunu yerine getirmek aynı zamanda hem bireysel sorumluluğa hem de toplumsal sorumluluğa hizmet eder.

2.4.4. Toplumsal Sorumluluk

İnsanın diğerlerinin iyi olmasına yönelik duyduğu sorumluluktur. Başkalarının iyiliğine yönelik eylemlerde bulunmada sivil katılım, diğerlerinin refahını düşünme, iyi oluş hali ile ilgili olma, diğerlerine yardım etme davranışlarını içeren görev alma duygusu ve diğerlerine yönelik sorumluluk içeren davranış ve tutumları içermektedir (Özen, 2016, s. 14). Vatandaşlık sorumluluğu da toplumsal sorumluluk olarak ele alınabilir. Şahan (2011)

vatandaşlık sorumluluğunu, bireyin içinde yaşadığı topluma ve devlete karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi olarak tanımlamıştır. Bireyler kendilerinin yalnız olmadıklarını, bir yere ait olduklarını hissettiren sorumluluklarının olduğunu ve bu sorumlulukların başında da milletine ait değerleri sürdürmenin olduğunu bildirmektedirler (Abdel- Nour, 2003; akt. Özen, 2015).

Çağımızda toplumsal sorunların artmasının sebeplerinden biri olarak, insanların içinde yaşadığı toplumun diğer bireylerine olan sorumluluklarını yerine getirmemesi gösterilebilir. Kişinin nasıl ki kendi iyi oluşunu sağlama sorumluluğu varsa içinde bulunduğu toplumun diğer fertlerinin de iyi oluşuna yönelik sorumlulukları vardır. Sağlıklı ve mutlu toplumun oluşması ancak sorumluluk sahibi bireylerin varlığı ile mümkün olacaktır. Toplumsal sorumluluğun yerine getirilmemesi toplumda huzursuz bir ortama ve karışıklığa neden olmaktadır. Toplumsal sistemin bozulmadan düzenli bir şekilde işleyebilmesi için her bireyden sorumluluklarını gerçekleştirmesi beklenir. Aksi halde toplumsal sorunlar ortaya çıkabilir (Çalışkan, Yıldırım ve Kılınç, 2019, s. 355).

Özen'e (2016,s.51-52) göre sorumluluğun ilkeleri: "Halkıma ve dünyaya katkı sağlıyor olmaktan sorumluyum, yaptığım her şeyden sorumluyum, iyi bir iş ve kaliteli hayat tarzı için eğitimimden ben sorumluyum, ailem ve çevremdeki diğer kişileri anlayış ve saygı çerçevesinde eğitmekten sorumluyum, dünyayı sevgiyle umursamak ve daima korumaktan sorumluyum" ilkelerinden hareketle sorumluluğun sadece kendi bedenine ve ruh sağlığına karşı olmadığını aynı zamanda içinde yaşanılan topluma, çevreye karşı da sorumluluklarımız olduğu vurgulanmıştır. Bu ilkelerden yola çıkarak sorumluluk sahibi bir bireyin bilgi edinme, problem çözme, siyasal ve toplumsal konuları da göz önünde tutarak değerlendirme yapabilme, eleştirel düşünme yetisine de sahip olduğu söylenebilir (Barth & Demirtaş, 1997). Sorumluluk sahibi kişi kendi haklarına da diğerlerinin haklarına da saygı duymayı bilmelidir. Yaşamının sorumluluğunu kişi kendisinde görmeli ve diğer insanlara bu sorumluluğu yüklememelidir. Böylece kişi, her türlü sorumlu olunan kimliği başarıyla taşır ve toplumun ondan beklediği tüm rollerini yerine getirebilir (Foster, 1953; akt. Altinköprü,1999).

Sorumluluk ve saygı birbiriyle temelden bağlantılı iç içe kavramlardır. Kendine ve diğerlerine saygı duyan bireyler toplumsal düzenin korunması ve ortaya çıkan aksaklıkların düzeltilmesi için sorumluluk üstlenmede çaba gösterirler. Ortaya çıkan sorunlarda herkesin kendini sorumlu hissetmesi ve çözümü için hep birlikte hareket etmesi toplumsal sorumluluktur. Okulların toplumsal sorumluluk bilinci oluşturmada önemli rolü vardır. Bu noktada eğitim kurumlarının ortak sorumluluk bilincini oluşturabilmesi ve toplumda ortaya

çıkan sorunların daha kolay çözümlenebilmesi adına etkinlik ve uygulamaları müfredatında bulundurması gereklidir (Şahan, 2011, s.23). Çünkü kendini toplumuna karşı sorumlu hissetmeyen her kurum o topluma ciddi zarar verir. Bu nedenle toplumsal sorumluluk bilinci ve diğerlerinin iyi oluşunu önemseme eğitim kurumlarında mutlaka verilmelidir (Şahan, 2011, s.25). Aksi takdirde sorumlu hissetme becerilerinden yoksun bireyler çoğalacak toplumsal çürüme artarak devam edecektir.

2.4.5. Mesleki Sorumluluk

Sorumluluk, bireyin kendi yaşamında var olabilmesinin ve başarı sağlamasının temel belirleyicisidir. Kişinin mesleğinde başarılı olmasının yolu bu alandaki sorumluluklarını yüklenmesi ile gerçekleşebilir. Yaşamını, tamamlanmayı bekleyen işlerle doldurmuş bireyin yeni uğraşlara güzel işlere yer açması pek de mümkün değildir. Küçük yaşlardan itibaren sorumluluk bilinci verilen bir çocuk, yetişkin yaşamında edineceği mesleğin sorumluluklarını yerine getirerek hem kendine hem toplumuna faydalı bir birey olması mümkün olacaktır. Bu sebeple çocuklarda ailede verilmeye başlanan sorumluluk bilincinin okulda da geliştirilmesi büyük önem taşır (Kaymakcan ve Meydan, 2016). Mesleki sorumluluk insanların iyiliği, refahı, başkalarına karşı ilgili olma, onlara yardım etme, vazifeyi yerine getirme duygusu, sorumlu davranışlar ve tutumlar sergileme olarak yorumlanabilir (Özen, 2016, s. 23). Bu sebeple mesleki sorumluluk, uzmanlık alanı olarak edinilen bilgi ve becerilerin, diğerlerinin yararına olacak şekilde görev bilinci ile kullanma olarak ifade edilebilir.

2.4.6. Çevresel Sorumluluk

Yeryüzündeki tüm sistem birbiriyle bağlantı halindedir ve bir düzenle hareket eder. Bu düzenin sağlıklı bir şekilde işlemesi tüm yapının sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır. Yaşadığımız dünyada ortaya çıkabilecek olumsuz durumlarla ilgili her insanın üzerine alması gereken sorumluluklar vardır (Altunok Çal, 2018, s.6). Aksi takdirde meydana gelecek aksama ve bozulmalardan tüm yaşam etkilenir. Su, gıda, enerji gibi kaynaklar sonsuz değildir ve çevre sorumluluğu bilinci içerisinde dengeli bir şekilde kullanılmalıdır. Bunu sağlamak için öğrencilere çevresel sorumluluk hakkında bilgi verilmeli ve bu dengenin korunmasında onlara düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiği öğretilmelidir (Ada, Baysal ve Erkan, 2017, s. 25). Çocuklara; küçük yaşlardan itibaren nasıl ki ailenin bir parçası olduğu öğretiliyor ve bu konuda

sorumluluklarını yerine getirmesi bekleniyorsa çevresine karşı da sorumluluklarının olduğu, bütünün bir parçası olduğu yine küçük yaşlardan itibaren öğretilmelidir. Çünkü insan doğadan kopuk bir canlı değildir, doğayla her daim etkileşim içerisinde. Çocukların sorumluluk sahibi birey olarak yetişebilmesi için yaşadığı doğal çevreyle bütünlük sağlamış olması oldukça önemlidir. Ancak bu bütünleşmeyle içten bir doğa sevgisi, yaşamla bütünleşme mümkün olacaktır. Çankırılı'ya (2015) göre çocukların, çevresel sorumluluklarını arttırmak için poster, afiş, broşür hazırlanarak çocuklarda farkındalık sağlanmalıdır. Konusu doğa ve çevre sevgisi olan hikâyeler masal kitapları okunup, çizgi filmler izletilmelidir. Okul ve ev ortamında bitki yetiştirmede çocuğa çeşitli sorumluluklar verilerek aktif rol alması sağlanmalıdır.

Dünyamızda son yüzyılda artış gösteren, açlık, susuzluk, salgın hastalıklar, zararlı gazların atmosfere salınımı sonucu oluşan küresel ısınma, dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen savaşlar ve terör, öğrencilerin bu sorunlara yönelik duyarlılığını ve sorumluluklarına yönelik farkındalıklarını artırmayı zorunlu kılmaktadır. Öğrencilere doğayı koruma, hayvanları sevmek, çevreyi temiz tutma gibi konularda sorumluluk bilinci küçük yaşlardan itibaren verilmelidir. Sadece ailede alınan çevre sorumluluğu bilinci yeterli olmayacaktır. Çocukların çevre sorumluluklarını desteklemek için okulda ders içi ve ders dışı faaliyetlerde sorumluluk eksenli çalışmalara yer vermek, sorumluluk sahibi bireylerin yetişmesine katkı sağlayacaktır. Verilen eğitim sonucunda çevresel kaynakların sahibi değil emanetçisi olduğunun bilincinde olan, diğer canlılar kadar bu kaynaklarda hak sahibi olduğunu bilen çevreye duyarlı, sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek mümkün olacaktır.

2.5. Sorumluluk Eğitimi

Eğitim ile birey istenilen yeni davranışları kazanabilir, davranışlarını geliştirebilir ya da değiştirebilir (Şen, 1997, s.599). Sorumluluk, sağlıklı bir toplumsal yapının oluşabilmesi için toplumun tüm fertleri tarafından sahip olunması gereken ve edinilmesi gelişigüzel olamayacak kadar önemli bir değerdir. Ayrıca sorumluluk, bireyin toplum tarafından kabul görmesini ve saygınlık kazanmasını sağlamada önemli rol oynar (Yurtal ve Yontar, 2006). Kendine, toplumuna, çevresine saygılı ve duyarlı bireyler yetiştirmek için sorumluluk eğitimi gereklidir. Cüceloğlu'na (2002) göre yaşanan aile ortamında bireye seçenekler arasından uygun olana karar verme, eylemlerinin sorumluluğunu üstlenme fırsatı verilerek sorumluluğun temelleri atılır. Bu sebeple sorumluluk eğitime erken yaşlarda başlanmalıdır. Yeşilyaprak (2002), ilköğretim dönemi, çocuk gelişim dönemi içerisinde

sorumluluk bilincine ulaşılarak bireysel özerkliğin kazanılmaya başlandığı dönem olarak ifade etmiştir. Ailede başlayan sorumluluk eğitimi, okulda ders içi ve ders dışı etkinliklerle pekiştirilir ve öğrencide sorumluluğun kalıcı hale gelmesi sağlanır.

Her dönemin kendine özgü sorumlulukları vardır ve öğrencinin sınıf düzeyi yükseldikçe sorumlulukları da düzeyine uygun olarak eğitimci tarafından öğrencilere fark ettirilmelidir (Çınar, Teyfur ve Teyfur, 2006). Bu sebeple öğrencilere yaşlarına ve becerilerine uygun sorumluluklar verilerek davranışlarının sonuçlarını görmesi sağlanmalıdır. Sorumluluk değerinin bireyde karaktere dönüşmesinde ve ömür boyu sahip olunan bir değer olabilmesinde çocukluk döneminde karşılaşılan kişilerin uygun rol model olmaları büyük önem taşır. Çünkü çocuklar karşısındaki yetişkinin sözlerinden daha çok sergilediği davranışlarından öğrenir. Sorumluluk sahibi rol modeller bu değerlerin çocuk tarafından kazanılmasına destek sağlayabilir (Ekinci, 2018, s. 38). Hayta Önal (2005, s.7), sorumluluk eğitime duyulan ihtiyacı şu şekilde gerekçelendirmiştir: Kaliteli yaşam sunma, davranışların sonuçlarının kabulü ve düzeltme çabaları, karar verme becerilerini geliştirme, sorumlu olunan davranışın geliştirilmesi ile bireyin becerilerinin de gelişmesi, toplumsal yaşama uyum sağlama, kurallara uyma, olumlu sosyal ilişkiler geliştirme ve sonuç olarak sağlıklı ve mutlu bireyler yetiştirme olarak ifade etmiştir.

Çocuklara ilkökul yıllarında verilecek sorumluluk değeri eğitimi, çocukların sorumluluğa karşı olumlu tutum ve davranışların oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bireylerin sorumluluk sahibi bir vatandaş olmalarında, sorumluluk değerine yönelik bilgi, beceri, tutumların küçük yaşlardan itibaren okullarda öğretilmesinin etkili olduğu söylenebilir (Barth & Demirtaş, 1997).

2.6. Sorumluluğun Öğretilmesinde Ders Kitapları

Ders kitapları bilişsel ve duyuşsal becerilerle zenginleştirilmiş, öğrencinin yaşına ve bilgi düzeyine uygun metinlerden oluşan, öğretim programlarının temel ilkelerine uygun şekilde oluşturulan, içerisinde yer alan bilgilerin öğretmen aracılığıyla öğrencilere aktarıldığı, yazılı eğitim-öğretim materyalleridir (Çeçen ve Çiftçi, 2007, s. 39). Etkili bir ders kitabı öğrenciye, eğitimde kullanılan birçok teknolojik araçtan daha fazla fayda sağlayabilir. Ders kitabının etkililiği; kitabın öğrencilerin seviyesine uygunluğu ve kitap içeriğinin öğretim programı hedefleriyle uyumlu olmasıyla yakından ilişkilidir (Aktürkoğlu, 2021, s.52). Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler okullara eğitimde kullanılacak yeni teknolojik materyaller sağlasa da hala tüm toplumlarda ders kitapları önemini korumaktadır

(Özkan, 2010). Çeşitli sebeplerle kitap okuma alışkanlığı geliştirmemiş öğrenciler dahi ders kitaplarına ulaşabilmekte ve ders kitaplarındaki metinleri okumaktadır. Tüm öğrencilere eş zamanlı olarak ulaşabilmesi sebebiyle ders kitapları hazırlık sürecinde titizlikle içerik oluşturulmalıdır.

2003 yılından sonra değerler, MEB öğretim programlarına aktarılmıştır. Milli Eğitim modelimiz tüm öğrencilere akademik bilginin verilmesinin yanında hayatı içerisinde belli değerler çerçevesinde doğru kararlar almasını ve bunu uygulamasını sağlamayı hedefler. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarının 2. Maddesinde bireylerin; beden, ruh, ahlak, zihin ve duygusal açıdan sağlıklı olmalarına önem verildiğinden, eleştirel düşünmeye, zengin dünya görüşüne sahip olmaya, insan haklarına saygılı, milletine karşı sorumluluk sahibi, yaratıcı, verimli ve yapıcı kişiler olarak yetiştirmenin eğitim sisteminin temel amaçlarından olduğu bahsedilmektedir. Bu nedenle değerlerin ve özellikle sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılması süreci, eğitimin planlı bir parçası olmalıdır.

Yılar (2016, s.2) bireylerin algı ve anlam dünyasının oluşturduğu değerler sisteminde, ders kitapları ve metinler önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Değerlerin iyi işlendiği örnek davranışlarla anlatıldığı ders kitapları, öğrencilerin kişiliğinde bu değerlerin temellerinin atılması bakımından oldukça önemlidir. Ders kitapları MEB tarafından tüm öğrencilere ücretsiz olarak dağıtıldığından ve derslerde zorunlu materyal olarak kullanıldığından tüm öğrencilere ulaşma özelliğine sahiptir. Bu sebeple ders kitapları hazırlanırken öğrencilere kazandırılması amaçlanan değerleri içeren yapıda olmasına özellikle dikkat edilmelidir. Ders kitaplarındaki metinler, çocuğa görelilik ilkesine uygun hazırlanmalıdır. Çocuğa görelilik kavramı, çocuğun yaş düzeyine uygun olarak, öğrenme ihtiyaçlarının uygun ve nitelikli uyaranlarla karşılanmasını işaret eder (Canlı, 2015). Ders kitapları içeriğindeki değerlerin, dil ve anlatım yönünden öğrencinin bulunduğu gelişim düzeyine uygun olarak verilmesi gerekir.

İçerik ve öğrenciye uygunluk yönünden etkili olan bir ders kitabı, eğitimin önemli hedeflerinden olan “değer kazandırma” için faydalı olacaktır. Derslerin ana materyali olan ders kitapları, değerler eğitiminde yararlanılan en önemli kaynaklardandır. Bu nedenle ders kitaplarının kurgusunun değerler eğitimine katkı sağlayacak nitelikte olması ve bu eğitimi kazandırabilecek bir donanımda olması oldukça önemlidir (Derse ve Coşkun, 2021, s. 12). Çünkü ders kitapları içeriğinde akademik bilgilerin yanı sıra değerler eğitimine yer verilmesi, öğrencileri bulundukları seviyeden bir üst seviyeye taşıyacak ve toplumun mevcut konumundan ileri bir seviyeye gelmesine katkı sağlayacaktır (Dilmaç, 1999). Değerler

içerisinde; insanın kendisine, ailesine, toplumsal hayata ve tüm dünyaya karşı üzerine aldığı rolleri yerine getirmesi olan sorumluluk değeri örneklerinin ders kitaplarında yer bulması bu değerin öğrencide karakter haline gelebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Sorumluluğa örnek teşkil edecek davranışların ders kitaplarındaki metinlerde kendine yer bulması öğrencilerin sorumluluk konusunda farkındalık geliştirmesini sağlayacak ve sorumluluk değerinin öğrencilerde içselleştirilmesi bu şekilde mümkün olabilecektir. Sorumluluk değeri, öğrencilere tüm derslerde bütünlük içerisinde verilirse sorumluluğun içselleştirilmesi ve kalıcılığı sağlanabilir. Bu sebeple ders kitaplarının bütününe öğretim programlarının hedeflerinden olan sorumluluk değeri eğitime katkı sağlayacak şekilde hazırlanması gerekir.

Türkçe dersi, farklı türlere ait metinlere yer vermesi bakımından değerler eğitiminin nitelikli olarak yapılmasında temel öneme sahip derslerdendir (Taçyıldız, 2021, s. 28). Bu nedenle Türkçe ders kitabı içerisine konulacak metinlerin seçimi, sorumluluk değerine örnek davranışlara yer verilerek hazırlanmalıdır. Hayat bilgisi, çocuğu temel yaşam bilgisi, becerisi ve değerleriyle çevreleyerek çocuğun iyi insan ve iyi vatandaşlar olarak yetiştirilmesini amaçlayan, doğa bilimlerini ve sosyal bilimleri özünde barındıran bir ilköğretim dersi (Kaymakçı, 2016) Buradan yola çıkarak sorumluluk değerinin ders kitabı içeriğinde somutlaştırılarak verilmesi sorumluluğun kazanılması açısından önemlidir. Öğrencilerin özellikle toplumsal sorumluluklarını geliştirmek için sosyal bilgiler dersinden etkin olarak yararlanılmalıdır. Çünkü sosyal bilgiler dersi, iyi insan ve iyi yurttaş olan, topluma karşı sorumluluk hisseden, yapıcı, yaratıcı insanı yetiştirme amacı taşımaktadır (Kasapoğlu, 2013). Sosyal bilgiler programına uygun olarak hazırlanan ders kitapları, değerleri öğrencilere kazandırmada etkili bir yere sahiptir (Evin ve Kafadar, 2004, s. 295). Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinin akademik hedeflerinin yanı sıra değerleri öğrencilere kazandıracak şekilde hazırlanması büyük önem teşkil etmektedir. Fen bilimleri dersi doğanın ve doğa olaylarını incelendiği, yorumlandığı bir derstir. Tabiatla meydana gelen her olay fen biliminin konusu oluşturmaktadır. Bu sebeple fen bilimleri dersi hayatla iç içe bir derstir diyebiliriz (Aydoğdu ve Kesercioğlu, 2005, s. 2). Fen bilimleri dersinin içeriğinde doğa ve çevreye yönelik konuların var olması öğrencilerin çevreye yönelik duyarlılık kazanmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca fen bilimleri dersi kapsamında yapılan deneysel çalışmalarda öğrencilerin sorumluluk alması, arkadaşları ile dayanışma içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde fen bilimleri dersinin değerlerle bağlantı içinde olduğu görülmekte (Kendirli, 2017) ve fen bilimleri ders kitabı içeriğinin de öğrencilerde sorumluluk gelişimini sağlayacak içerikte oluşturulması gerektiği bilgisine

ulaşılmaktadır. Matematik dersi, bireyin düşünce sisteminin gelişmesini ve ufkunun genişlemesine katkı sağlar. Kişiyne olaylara farklı açılardan bakmayı öğretir ve bireylerin vizyonunu gelişmesinde etkili olur (Aydın, 2003). Bir öğrencinin matematik problemini çözmede başarılı olması için sabırlı, kararlı ve disiplinli olması gerekir. Bu durum, matematik dersi ile birlikte kazanılan sorumluluk değerine örnek teşkil etmektedir. Çünkü sorumluluğun ömür boyu sürdürülen bir değer olması sabırlı, kararlı ve disiplinli bir şekilde sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır. Değerleri yalnızca Türkçe, sosyal bilgiler gibi sözel derslerle verip sayısal derslerde değerleri göz ardı etmenin, değer eğitiminde amaçlanan başarıya ulaşmayı güçleştireceği düşünülmektedir. Bu nedenle değerlerin, öğrenciler tarafından kazanılmasını sağlamak için planlı bir çaba ile bütüncül bir şekilde tüm derslerde verilmesinin öğrencilere faydalı olacağı söylenebilir.

2.7. İlgili Araştırmalar

2.7.1. Yurt İçi İlgili Araştırmalar

Özen, Gülaçtı ve Çıkılı (2002), ilköğretim öğrencileri ile yapmış oldukları araştırmalarında, öğrencilerin sorumluluk duygusu ve sorumluluğu davranışa yansıtma ile iç ve dış denetimsel sorumluluk seviyeleri arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Araştırmalarının sonucuna göre, öğrencilerde sorumluluk seviyeleriyle iç denetim odağı arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Dış denetimli öğrencilerin sorumluluk almaktan kaçındıkları; iç denetimli öğrencilerin ise eylemlerini tamamlayana kadar sorumluluk bilinciyle hareket ettiklerini tespit etmişlerdir.

Karaman Kepenekçi (2003) araştırmasında, ilköğretim kurumlarında insan hakları ve sorumluluk eğitimini Türk eğitim sistemine göre mevcut durumunu ele almıştır. Sosyal bilgiler ve hayat bilgisi dersleri kitaplarını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. İncelemesinin neticesinde, genel olarak ders kitaplarında sorumluluk değerinden çok, insan hakları konusunun yer aldığı; alt sınıflarda sorumluluk eğitiminin, üst sınıflarda ise insan hakları eğitiminin yoğunluk gösterdiği tespit edilmiştir.

Yeşil (2003), araştırmasında okul ve ailenin sorumluluk bilincinin gelişmesine olan etkisini ele almıştır. Sorumluluk eğitiminin verilmesinde aile ortamının sınıf ortamına nazaran bu eğitime daha uygun olduğunu; ortamın sorumluluk boyutunun, diğer boyutlarla pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu tespit etmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunda, sorumluluk boyutunda yer alan davranışları yeterince davranışa yansıtmadıkları sonucuna varmıştır.

Yurtal ve Yontar (2006), araştırmalarında sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinden beledikleri sorumlulukların neler olduğu ve öğretmenlerin sorumluluğun kazandırılmasında kullandıkları yöntemlerin neler olduğuna ilişkin görüşlerini ele almışlardır. Öğretmenlerin öğrencilerden beledikleri sorumluluklar bakımından en fazla; bireysel çalışmaları ve grup çalışmalarını yerine getirme, proje-ödev, kulüp faaliyetleri, nöbet tutma, sınıf başkanlığı gibi öğretmenin verdiği görevleri üstlenme; derste derse odaklanma, materyalleri eksiksiz bir şekilde getirme ve koruma, derslere öz bakımını tamamlamış bir şekilde, hazırlıklı ve vaktinde gelme; arkadaş çevresine ve öğretmenine saygılı davranma, öğretmenini dinleme, sınıfa düzenine ve temizliğine önem verme davranışlarını öğrencilerden belediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yapmadığı sorumlulukların da öğrencilerde olması beklenen temel sorumluluklar ile aynı olduğunu belirlemiştir. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerle ve velilerle bireysel görüşme, görev listeleri, olumlu örnekleri vurgulayarak pekiştireç verme, sözlü ikaz, not çizelgeleri oluşturma gibi yöntemleri sorumlulukları aksatmamak için kullandıklarını tespit etmişlerdir.

Demirhan İşcan ve Senemoğlu (2009), çalışmalarında ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinde iyilik ve evrensellik değerlerini kazandırma amacıyla hazırlanan değerler eğitimi programının, öğrencilerin değerlerle ilgili bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özelliklerinin bu değerleri gösterme düzeylerine etkisini saptamayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda deney ve kontrol grubu duyuşsal özellikleri puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı fakat değer programın uygulandığı öğrencilerde değerlerin özelliklerini yansıtan ifadeleri daha fazla kullandıkları, ilgili öğrencilerin daha olumlu davranış sergiledikleri tespit edilmiştir.

Tay ve Yıldırım (2009), araştırmalarında sosyal bilgiler dersinde öğretilen değerlere ilişkin ebeveynler görüşlerini ele almışlardır. Öğretilmesine ihtiyaç duyulan 19 değerden bahsedilen araştırmada ebeveynlerin en çok dürüstlük, vatanseverlik, aile dayanışması, sorumluluk ve çalışkanlık değerlerine önem verdiklerini tespit etmişlerdir.

Gömlüksiz ve Cüro (2011), sosyal bilgiler öğretim programlarında yer verilen değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi amacıyla yaptıkları çalışmalarında sosyal bilgiler dersine ait öğretim programının öğrencilere değerleri kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Değerlere ilişkin öğrenci tutumlarında okulların sosyoekonomik düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar olduğu belirlenirken ailenin gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Değer eğitimi etkili biçimde uygulamak için okullardaki resmi öğretim programlarının yanı sıra okulun örtük programından da yararlanılmasının, okul ve aile iş birliğinin

geliştirilmesinin ve değer eğitimi sürecinde etkinlikler düzenlenirken öğrencilerin sınıf düzeylerinin dikkate alınması gerektiği ulaşılan sonuçlardandır.

Ersoy ve Şahin (2012), altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinliklerin değerler eğitimi yaklaşımlarına uygun olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan çalışmalarında ders kitaplarında yer alan değerler eğitime yönelik etkinliklerde değer analizi ve telkinlere yer verilirken, gözlem/model alma yoluyla öğrenme, ahlaki muhakeme, ve değer açıklama yaklaşımına ise yer verilmediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Thornberg & Oguz (2013); “Öğretmenlerin değerler eğitimi konusunda görüşleri: İsveç ve Türkiye’de nitel bir çalışma” adlı İsveçli ve Türk öğretmenlerin değerler eğitime bakış açılarını incelemeyi amaçlayan araştırmalarında 52 öğretmenle nitel görüşmeler gerçekleştirmiş ve görüşmeler nitel analize tabi tutulmuştur. Ulaşılan sonuçlara göre değerler eğitiminin toplumsal değer ve normlarla genel anlamda uyumlu olduğu görülmüştür. Değerler eğitime yönelik öğrenme hedefi ağırlıklı olarak toplumsal davranış şekilleri ve kişisel sorumluluk ilkesine dayanmıştır. Öğretmenlere göre değerler eğitiminin öğretilmesinin en iyi yöntemi öğrencilere sosyal öğrenme sağlayarak iyi bir rol model olmaktır ve değerler eğitimi günlük sosyal etkileşimlere dayalı bir uygulama olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, öğretmenlerin değerleri ve değerler eğitimi ifade ederken basit bir dil kullanmaları, değerler eğitimi alanda mesleki eksikliklerinin olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kırmızı (2014), çalışmasında dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinleri inceleyerek kitapta yer verilen değerleri belirlemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile dördüncü sınıf Türkçe ders kitabı (Bilim ve Kültür Yayınevi) incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde en çok vurgulanan üç alt değer sırasıyla doğaya duyulan sevgi ve duyarlılık, iyimser olma ve millet sevgisi değerleridir.

Candan ve Ergen (2014), araştırmalarında Evrensel İletişim Yayınlarına ait ilköğretim üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabını, temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelemişlerdir. Araştırmalarında, en çok işlenen değerlerin sevgi ve sorumluluk; en az işlenen değerlerin ise misafirperverlik ve barış değerleri olduğu sonucuna varmışlardır. Hayat bilgisi ders kitabında sorumluluk ve çalışkan olma değerlerinin birlikte ele alındığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kaşkaya ve Duran (2017), araştırmalarında farklı yayınevlerine ait ilköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki değerleri tespit etmek ve aktarılan değerlerin dağılımını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada ders kitaplarında verilen değerler ile

öğretim programında yer verilen değerlerle büyük ölçüde uyumlu olduğu fakat değerlerin dağılımının sınıf düzeylerine göre tutarsızlık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Geleneksel değerlere bilimsel değerlerden daha fazla yer verilmesi araştırmada ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Deniz ve Karagöl (2018) çalışmalarında beşinci ve altıncı sınıf Türkçe ders ve etkinlik kitaplarında değerlerin tespit edilmesini amaçlamış, bu amaçla 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Türkçe derslerinde kullanılan beş ders kitabı incelenmiş, doküman analizine tabi tutulmuş ve araştırma sonucunda değerlerin sunulmasında bir sistem olmadığı belirlenmiştir. İncelenen kitaplarda değerlerin dağılımında homojen bir dağılım gözlemlenmediği, bazı değerlere çok fazla yer verilirken bazı değerlere az yer verildiği hatta hiç yer verilmeyen değerler olduğu tespit edilmiştir.

Şara, Keyvanoğlu ve Tuna (2017), araştırmalarında hayat bilgisi programlarında yer alan ortak değerlerin ders kitaplarına yansımaları incelemek amacıyla 2009 ve 2015 yıllarında yayımlanan hayat bilgisi programlarını temel alarak hazırlanmış birinci sınıf ders kitaplarındaki görselleri incelemişler ve ortak değerlere yer verilen görseller tespit etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre aynı değerlerin her iki kitap içerisinde de aynı olay ve olgularla anlatılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. 2015 yılında yayımlanan programa uygun hazırlanan ders kitapları görsellerinde ortak değerlerin daha fazla vurgulandığı görülmüştür. Ayrıca sorumluluk değerine 2015 yılı programına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarında yer verilirken 2009 yılı programına uygun olarak hazırlanan ders kitabında yer verilmediği araştırmada ulaşılan sonuçlardandır.

Altunok Çal (2018), araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin sorumluluk eğitimine ilişkin çalışmaları belirlemeyi ve öğrencilerin sorumlu davranmalarının ne düzeyde olduğu bilgisini edinmeyi amaçlamıştır. Araştırmada, öğretmenlerin sorumluluk eğitimini gerekli bulduklarını; sorumluluk eğitimine ilişkin uygulamaların öğretmenlerin kıdem, cinsiyet, mezun olunan okul türü, eğitim seviyesi, çalışılan okul öncesi eğitim kurumunun türü ve daha önce sorumluluk değerinin eğitimi konulu bir eğitim alıp almadıkları durumuna göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenler, öğrencileri gelişim düzeylerine göre öğrencileri iyi düzeyde bulduklarını ifade etmişler ve araştırma sonucunda bağımsız değişkenlerin (kıdem, cinsiyet, mezun olunan okul türü vb.) bu uygulama sıklığına etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler daha çok sosyal sorumluluk ağırlıklı uygulamalara yer verdiklerini, okul öncesi eğitim programının sorumluluk değerinin eğitimi bakımından yeterli olduğunu, aile kaynaklı problemlerle

karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu problemlerle öğrenci ağırlıklı uygulamalar yaparak çözüm aradıklarını ifade etmişlerdir.

Topal (2019), araştırmasında 2017 yılında uygulamaya konulan on kök değer in derslerde öğrenilme düzeyleri hakkında öğretmen görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yarı yapılandırılmış dör t lü likert ölçek şeklinde anket hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenler; sevgi, vatanseverlik, dostluk, saygı, adalet ve yardımseverlik değerlerinin öğrencilere yeterli seviyede öğretildiğini, fakat diğer değerlerin öğretilmesinde yeterli düzeye ulaşamadığı doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlere yöneltilen anket çalışmasında “Derslerde öğrencilere sorumluluk değerini kavratmaya yönelik yeterli sayıda okuma çalışmaları, uygulama ve etkinlikler yapılmaktadır.” maddesine “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneğini işaretleyen öğretmenler araştırmaya katılanların ortalama %50,7’sini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak öğretmenlerin yarısının sorumluluk öğretimini yetersiz gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Uzunkol ve Karaca (2019), çalışmalarında 2017-2018 eğitim öğretim yılında okutulan ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf matematik ders ve çalışma kitaplarını içerdiği değerler bakımından doküman analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda ilkokul üçüncü sınıf matematik ders kitabında değerlerin %5.8 oranında, ilkokul dördüncü sınıf ders kitabında ise %1.9 oranında yer aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Üçüncü sınıf matematik ders kitaplarında en çok tutumluluk değerine yer verilirken sorumluluk, saygı ve aile birliğine önem vermenin en az yer verilen değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dördüncü sınıf ders kitabında ise sorumluluk değerine hiç yer verilmediği ulaşılan sonuçlardandır. Araştırma bulgularından yola çıkarak matematik ders kitaplarında değerlerin daha kapsamlı ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akın ve Öztürk (2021), çalışmalarında değer eğitiminde okul-aile iş birliğini değerlendirmek ve değer kazandırma sürecinde bu iş birliğinin önemini belirlemek amacıyla beşinci sınıf derslerine giren on öğretmen ve on veli ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler elde etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre veliler de öğretmenler de ilk olarak sevgi, dürüstlük ve saygı değerlerinin öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre kazandırmakta en zorluk çekilen değerler; saygı, dürüstlük ve paylaşma olurken veli görüşlerine göre kazandırmakta en zorluk çekilen değerler; sorumluluk ve dürüstlük olmuştur. Öğretmenler ve veliler birbirlerinden karşılıklı olarak öğrencilere en fazla sevgi, saygı ve dürüstlük değerlerini öğretmelerini beklemektedirler.

Demir ve Özyurt (2021), araştırmalarında dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarını ve aynı sınıf düzeylerinde MEB Yayınları sosyal bilgiler dersi kitaplarında yer alan etkinlik ve sorularını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda; kazanım, etkinlik ve soruların 21. yüzyıl becerisinin geliştirilmesine yönelik sınırlı sayıda var olduğuna ulaşmışlardır. Kazanım, etkinlik ve soruların en çok eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonucunda incelenen programda ve kitaplarda 21. yüzyıl becerilerinden uyum ve esneklik, önderlik etme ve sorumluluk gibi becerilerin geliştirilmesine yönelik kazanım, etkinlik ve soruların yeterince yer almadığını tespit etmişlerdir. Araştırma sonunda öneri olarak sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarının öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte zenginleştirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

Erbaş (2021), araştırmasında 2018 sosyal bilgiler öğretim programında belirlenen değerlerin sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabında karşılığının olup olmadığını ele almıştır. Ders kitabının içeriğinde en çok; sorumluluk, öz denetim, duyarlılık değerleri en az ise; adalet, eşitlik, dürüstlük değerlerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Uçar ve Çetinkaya (2021), araştırmalarında 2018-2019 yılından itibaren beş yıllık süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkökul birinci, ikinci ve üçüncü sınıf hayat bilgisi kitaplarında MEB tarafından belirlenen kök değerlerin nasıl ve hangi düzeyde yer aldığını incelemişlerdir. Araştırmada en fazla yer verilen kök değerlerin sırasıyla sorumluluk, dostluk, saygı ve özdenetim; en az yer verilen değerlerin ise dürüstlük, sabır, adalet ve yardımseverlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitapları hazırlanırken az yer verilen bu değerlerin kitap içinde yer alma düzeylerinin artırılması ve tüm sınıf düzeylerinde bütün ünitelere eşit dağılımının sağlanmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir.

Yıldırım'ın (2021), sınıf öğretmeni adaylarının hayat bilgisi dersine ilişkin görüşlerini ele aldığı çalışma sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adayları hayat bilgisi dersini; günlük yaşamda ihtiyaç duyulan hayat bilgilerinin öğretimi açısından önemli görmekte ve çocukları yaşama hazırlaması açısından hayat bilgisi dersinin gerekli bir ders olduğunu düşünmektedirler. Hayat bilgisi dersinin önemli olduğunu belirten sınıf öğretmeni adayları; hayat bilgisi dersinin bireyi hayata uyum sağlama ve hayatla ilgili bilgiler edinme yönünden faydalı olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca sınıf öğretmeni adayları hayat bilgisi dersi içeriğinde; bilgi, beceri, değer yanında; milli değerlere, toplumsal ilişki örneklerine daha fazla yer verilerek, öğrencinin aktif olduğu bir sürecin olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tosun (2021) sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimini zorlaştıran faktörlere ilişkin görüşlerini ve değerler eğitimine yönelik uygulamalarını saptamak amacıyla, Van ilinde görev yapan 419 sınıf öğretmeni ile çalışmasını gerçekleştirmiş ve bu çalışma sonucunda sınıf öğretmenlerinin sosyal çevre ve aile, sosyal medya ve kitle iletişim araçları, öğretmen özellikleri, öğretim programları, ders materyalleri, sınıfın fiziki yapısı ve okul imkanlarının yetersizliğinin değerler eğitimini zorlaştırdığına yüksek düzeyde katıldıkları, okul yönetiminin ve öğrenci özelliklerinin değerler eğitimini zorlaştırdığı faktörüne orta düzeyde katıldıkları ve öğretmen özelliğinin değer eğitimini zorlaştırdığı faktörüne düşük düzeyde katıldığını saptamıştır. Sınıf öğretmenlerinin genellikle değerler eğitiminin uygulama sürecinde tiyatro, rol oynama, drama, eğitsel oyun ve gezi gibi yöntem ve tekniklerden yararlandıklarını; karikatür, sohbet etme, slogan ve afiş hazırlama, topluma örnek olmuş kişilerle buluşmalar, seminer, konferanslar düzenleme şeklinde uygulamalar gerçekleştirdikleri ifade etmişlerdir.

Albayrak (2023) 2019 Türkçe dersi öğretim programının öğelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi ve Türkçe öğretmenlerinin programa ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında, programın öğeleri açısından incelenen değerler eğitimi bulguları Türkçe dersi öğretim programı öğelerinde farklı düzeylerde bulunduğu ve öğretmenlerin resmi ve uygulama boyutu arasında farklılıkların oluştuğunu bunun da resmi boyutundaki eksiklerden kaynaklandığını ifade ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında öğretmen görüşlerine yönelik elde edilen bulgularda öğretmenler, programın uygulama boyutu açısından programın şekillendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Kırlar (2023), çalışmasında tüm sınıf düzeylerinden birer adet ortaokul matematik ders kitabını değerler eğitimi açısından betimsel analiz tekniği kullanılarak incelemiş ve inceleme sonucunda incelenen ders kitaplarının ünitelere göre dengeli dağılım göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Sekizinci ve yedinci sınıf düzeylerinde 27'şer adet, altıncı sınıf düzeyinde 73 adet, beşinci sınıf düzeyinde ise ders kitabının 76 adet değer içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarında en fazla yer verilen değer vatanseverlik, en az yer verilen değer dürüstlük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Beşinci sınıfta dokuz kez, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf ders kitabında sorumluluk değerine ikişer kez değinildiği araştırmanın sonuçlarıdır.

Yurt içinde yapılan araştırmalar incelendiğinde değerler eğitimi ve sorumluluk değerini inceleyen çalışmaların artış gösterdiği söylenebilir. Eğitimde sorumluluk becerilerinin öğrencilere kazandırılacağı programlara ihtiyaç duyulduğu, değerlerin

öğrencide kalıcı hale gelebilmesi için okul ve aile iş birliğinin önemli olduğu, resmi programın yanında örtük programla da sorumluluk bilincinin kazandırılmasının sorumluluğun yerleşmesi açısından önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Değerler eğitimi ve sorumluluk değerini kapsayan çalışmaların çoğunluğunun nitel araştırma türünde gerçekleştiği ulaşılan sonuçlardandır. Ders kitaplarında değerlerin derslere ve ders içerisinde ünitelere dağılımının dengeli olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Sözel derslerde sayısal derslere göre değerlere daha fazla yer verildiği söylenebilir. Yine araştırma sonuçlarına göre iç denetimli öğrencilerin dış denetimli öğrencilere göre daha fazla sorumluluk sahibi olduğu söylenebilir.

2.7.2. Yurt Dışı İlgili Araştırmalar

Lim ve Ernest (1997), çalışmalarında Malezya okullarına ait matematik müfredatında doğrudan ve dolaylı (örtük) olarak yer verilen değerleri araştırmayı ve ayrıca bu değerlerin matematik dersi içerisinde ders öğretmeni tarafından çocuklara öğretilmeye uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla resmi okul müfredatını incelemişler ve öğretmen görüşlerine ulaşmak için anket uygulamışlardır. Araştırma sonucunda, kazandırılması hedeflenen değerler ile öğretmenler tarafından uygun bulunan değerlerin kısmen de olsa eşleştiği tespit edilmiştir. Özgürlük, sevgi, saygı, alçak gönüllük gibi bazı değerlere müfredatta açık veya örtük yer verilmediği ve bu değerlerin matematik dersi yolu ile öğrenciye verilmesinde matematik öğretmenlerinin de bir sorumluluk üstlenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında; dürüstlük, adaletli olmak, güven, dikkatli olmak, kararlılık, sabır, dakiklik, disiplin, tasarruflu olmak, gibi değerlerin ise matematik öğretmenleri tarafından desteklendiği; matematik müfredatında da açıkça ve örtük olarak bu değerlere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Lewis (2001), araştırmasında öğrenci sorumluluğunun desteklenmesinde sınıf disiplininin etkisini incelemiştir. Yapılan çalışmada öğretmenlerin, sorumluluk gelişimini olumsuz etkileyecek istenmedik davranışlara zorlayıcı disiplin kullanarak tepki verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin olumsuz davranışlara katı disiplin uygulamak yerine iyi davranışı ödüllendirmeleri gerektiği, öğrencilerde sorumluluk bilincini yerleştirmek amacıyla onları da karar alma sürecine dâhil etmeleri gerektiği araştırmanın sonuçlarındandır.

Hoge (2002), araştırmasında, sosyal bilgiler dersinde karakter eğitimi kapsamında yer alan değerler ile sorumlu vatandaş yetiştirme sürecinde vatandaşlık eğitiminin

önemine vurgu yapmış; iyi bir insan, iyi bir yurttaş yetiştirmek için sosyal bilgiler kapsamında öğretilen değerlerin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra çalışmasında, çocuklarda karakter gelişimi açısından tarihsel figürlerin kullanılmasının öneminden bahsetmiştir.

Misco (2005), araştırmasında, ahlak eğitiminin sosyal bilgiler eğitiminin temel amaç ve hedeflerini oluşturduğunu belirtmiş ve bu sebeple temel sosyal bilgiler derslerinde yer verilen ahlak ve değerlerin ne olduğunu ve nasıl ele alındığını belirlemeye çalışmıştır. Sosyal bilgiler literatüründe, sosyal bilgiler öğretim yöntemlerinde, programlarında ahlak eğitimine nasıl yer verildiği üzerinde çalışılmıştır. Özellikle sosyal adalet, eşitlik, bireylerin toplumsal rolleri, ortak fayda sağlama, yansıtıcı düşünme, geniş bakış açısına sahip olma gibi öğelerin, ahlak eğitiminde önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ahlak eğitiminin mevcut durumda örtük olarak verildiği, daha planlı bir ahlak eğitimine ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Applebaum (2005) çalışmasında sorumluluk, doğruluk ve sosyal adalet konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nde geleneksel olarak kabul edilen ahlaki sorumluluk kavramını incelemiştir. Araştırmada; bireyin iyi biri olarak kabul edilmesinde, yargı sistemi tarafından iyi olarak görülmesi ve iyilik halini sürdürmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ideolojik çatışmaların yaşandığı durumlarda sosyal adaletsizliğin de ortaya çıktığı, oluşan bu sosyal adaletsizliği önlemek için öğrenci eğitimlerinde sosyal adalet sisteminin geliştirilmesi konusuna önem verilmesi gerektiği araştırma sonuçlarıdır.

Chan (2006), çalışmasında Çin'deki ilkokullarda hangi tür tüketim değerlerinin öğretildiği, bu değerlerin öğrencilere hangi yollarla verildiği ve bu tüketim değerlerinin Çin'in geleneksel kültürel değerleriyle ilişkilerini incelenmiştir. Bu amaçla ahlak eğitimi konulu ders kitaplarındaki 72 dersin içerik analizi yapılmıştır. Ders kitaplarında tüketim değerleri, gerçekleşmesi beklenen ve istenilmeyen tüketici davranışları temaları ve bu tüketim değerlerinin benimsenme nedenleri incelenmiştir. Makalede, 72 dersten sekizinin tüketimle ilgili olduğu, okulda öğrencilere kazandırılmak istenen tüketim değerleri ile medya aracılığıyla betimlenen özgünlük, eğlence, keyif ve tüketim değerleri arasında keskin bir zıtlık olduğu tespit edilmiştir.

Thornberg (2008) yaptığı çalışmada, İsviçre'deki iki ilkokulda, okul öncesinde 3, sınıf öğretmeni olarak 10 toplamda 13 öğretmenle yapılan görüşme sonucunda değerler eğitiminin plansız bir şekilde verildiği, resmi programa informal şekilde eklendiği, belli bir program dâhilinde değil öğretmenler tarafından genel olarak bilinçsiz bir şekilde

öğrencilere verilmeye çalışıldığı sonuçlarına ulaşmıştır. Bunların yanında değer eğitiminin davranışlarda yeterince gözlenemediği, profesyonel şekilde verilmesi gereken değer eğitiminin yetersiz kaldığı ve değer eğitiminin örtük program içerisinde gizil olarak verildiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Jasinauskas & Zaleskiene (2012) araştırmalarında; 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Litvanya okullarında beşinci sınıftan 12. sınıfa kadar okutulan 61 sosyal bilgiler ve 13 ahlaki eğitimi kitaplarını incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçları, incelenen kitaplarda özgürlük ve haklar, vatanseverlik ve ulusal bağlılık, bağımsızlık ve özerklik gibi değerlerin egemen olduğunu ortaya koymuştur. Ahlak eğitimi kılavuzlarında en sık tartışılan değerlerin öz benlik, sorumluluk ve görev bilinci, saygı ve hoşgörü olduğu görülmüştür.

Siheem (2013), araştırmasında, öğretmen ve öğrencilerden oluşan keşfedici bir çalışma yoluyla toplumsal sorumluluk eğitimi incelemiştir. Öğrencilerin değerlere karşı olumlu tutum ve davranışlarda bulunmaları için öğretmenlerin öğrencileri teşvik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Vatandaşlığın başarılı olabilmesi için toplumsal sorumluluğun geliştirilmesi gerektiği, sorumlu davranışlarda bulunmak için öğretmen ve öğrencilerin aktif ve sosyal sorumlulukları hakkında farkındalık sahibi olan bireyler olması gerektiğini belirtmiştir.

Iyer (2013) çalışmasında öğretim programı içerisinde verilen değerlerin, öğrencilerin çevrelerine uyumlarını kolaylaştırdığını, değerlerin daha kaliteli bir eğitim verilmesini sağlayarak öğrencinin bütünsel olarak gelişmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin değerler eğitiminin önemini kavrayıp buna yönelik etkili öğrenme ortamları oluşturma sorumluluklarının bulunduğu ifade etmiştir. Kaliteli bir eğitim-öğretim için değerler eğitiminin bir gereklilik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Li (2016) çalışmasında; Çin'de kullanılmakta olan EFL (Yabancı dil olarak İngilizce) ders kitaplarında yer alan metin ve resimler aracılığıyla aktarılan kültürel değerler incelenmiştir. Temsil edilen çok sayıda kültürel değer arasında saygı, vatanseverlik, çalışkanlık, eşitlikçi cinsiyet rolleri ve kolektivizmi içerdiği görülmüştür. Bunlar, ulusal müfredatın ders kitaplarında uygulandığı sonucuna ulaşılmasını sağlamıştır.

Sabbagh (2018) çalışmasında; Ürdün'de okutulan Dördüncü sınıf Matematik ders kitabında yer alan değerler incelemiştir. Sonuç olarak, ders kitaplarında yer verilen ahlaki değerlerin düşük olduğu ve yaratıcı değerlerin sıklığının %2 ile %14 arasında değiştiği,

matematiksel değerlerin sıklığı %0-58 arasında olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, farklı türdeki değerlere daha çok yer verilmesi önerilmiştir.

Tan, Naidu & Jamil (2018) çalışmaları sonucunda Malezya'da iyi bir vatandaşın şekillendirilmesinde sorumluluğun baskın değer olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ders kitaplarındaki sorumluluk değerinin, yalnızca kişisel yükümlülükleri içermekle kalmadığı sorumluluğun aynı zamanda bireyin toplumsal kurallara uyan ve ülusunun kalkınması için çaba sarfetmesini sağlayan öz denetim durumu olarak da tanımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen kitaplarda bulunan diğer değerler ise saygı, yardımcı olma, saygı, özverili olma ve çalışkanlıktır.

Lilian, Amollo, Jane & Juliet (2020), sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin sorumluluk değeri kazanımlarında paydaşların etkisini inceledikleri çalışmalarında, okul yönetiminin öğrencilerin sorumluluk kazanması konusunda yüksek düzeyde katkı sağladığı, ailenin sorumluluk kazanımında önemli rolü olduğu ve sosyal çevrenin öğrenciler üzerinde orta düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Rezaei, Abe & Farhang (2022) çalışmalarında; İran'daki ilkokullarda ülke çapında kullanılan dört sosyal bilgiler ders kitabını incelemişlerdir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan baskın değerlerin, ideolojilerin ve kimliklerin ortaya çıkarılması amacıyla yaptıkları çalışmalarında; İran kültüründeki sosyal ve geleneksel değerler ve çeşitliliğe saygı, İslam öncesi ahlak ve İran-İslam kimliği, savaş ve barış dâhil olmak üzere dört belirgin söylem ve değer olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Değerlerin ders kitaplarındaki önemine vurgu yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yurt dışında yapılan araştırma sonuçlarından hareketle, ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılmasına önem verildiği, bu sebeple eğitim programlarında sorumluluk değerinin öğrencilere resmi ve örtük bir şekilde verilmesi için çaba gösterildiği araştırmaların sonuçlarındandır. Sorumluluğun öğrencilere kazandırılmasında ailenin, öğretmenlerin, okul yönetiminin ve sosyal çevrenin etkili olduğu, sosyal öğrenmenin sorumluluk eğitiminde önemli yeri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Son yüzyılda ders kitaplarında yer alan değerlerin gerek sayısal olarak gerek niteliksel olarak artış gösterdiği, ders kitaplarının sorumluluk eğitiminde önemli rolünün olduğu, sorumluluk eğitimi sürecine öğrencileri dahil etmenin sorumluluk eğitime katkı sağlayacağı, öğrenciler tarafından ortaya konan sorumluluğu olumsuz yönde etkileyecek davranışlara uygulanacak zorunlu disiplin uygulamalarının sorumluluk eğitime fayda sağlayacağı, çevre sorumluluğu kapsamında öğrencilere bilinçli tüketim farkındalığı kazandırmanın eğitim programlarının hedeflerinden olduğu ve bu sebeple

ders kitaplarında çevre sorumluluğuna da yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ülkelerin baskın değerlerinden olan saygı, sorumluluk, vatanseverlik değerlerine ders kitapları içeriğinde genişçe yer verildiği görölmüş, buradan yola çıkarak değerlerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitaplarının önemli bir araç olarak göröldüğü çıkarımında bulunulmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, incelenen dokümanlar, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada; ilköğretim, Türkçe, hayat bilgisi, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarının sorumluluk değerinin dağılımı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmış ve veriler doküman inceleme tekniğiyle incelenmiştir.

Tarama modellerinin amacı; mevcut zamanda devam eden yahut geçmişte ortaya çıkmış bir durumu olduğu haliyle betimlemektir. Araştırmaya konu olan olaylar, durumlar, nesneler ve bireylere müdahale edilmeden, onları olduğu gibi kendi koşullarında tanımlamaya çalışılır. Önemli olan, bilinmek isteneni uygun bir şekilde gözlemleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2014, s. 77). Tarama modellerinde araştırmaya konu olan durum veya olayları değiştirme çabası gösterilmez.

Bu çalışmada betimsel tarama modelinin kullanılmasının nedeni bu yöntemin doğrudan veri kaynağı olan ders kitaplarına ulaşılmasını sağlayarak sorumluluk değerinin ders kitaplarında derinlemesine incelenmesini ve ikna edici genellemeler yapılmasını sağlamasıdır.

3.2. İncelenen Dokümanlar

Bu çalışmada ilköğretim Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitapları sorumluluk değeri bağlamında incelenmiştir.

İncelenen ders kitaplarına ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.
Ders Kitaplarına Ait Yayınevi Bilgileri

Sınıf Düzeyi/ Ders Adı	Türkçe	Hayat Bilgisi	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri	Matematik
2. sınıf	MEB Yayınları	MEB Yayınları	-	-	MHG Yayıncılık
3.Sınıf	Sonuç Yayınları	MEB Yayınları	-	MEB Yayınları	MEB Yayınları
4.Sınıf	MEB Yayınları	-	Ferman Yayıncılık	MEB Yayınları	MEB Yayınları

İncelenen ders kitaplarından ikinci sınıf matematik, üçüncü sınıf Türkçe ve dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının MEB Yayınevi dışında farklı yayınevlerine ait olmasının sebebi 2023-2024 eğitim öğretim yılı içerisinde EBA sistemi üzerinde ilgili sınıf düzeylerinde ilgili yayınevleri ders kitaplarının EBA sisteminde tek ders kitabı olmasıdır.

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmanın temel inceleme alanını oluşturan veriler kaynak taraması yoluyla elde edilmiştir. Veri kaynağı olarak 2023-2024 eğitim öğretim yılında devlet okullarında okutulan ders kitapları kullanılmıştır. Ders kitapları içeriklerine, EBA üzerinden ulaşılmıştır. Doküman incelemesinde temel amaç; araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilerek incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Doküman incelemesi araştırmalarda diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte kullanılabildiği gibi tek başına da veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir. Araştırmasında doküman incelemesi yapan araştırmacı gereksinim duyduğu verileri herhangi bir gözlem veya görüşmeye başvurmadan elde edebilir. Eğitim alanında yapılan araştırmalarda doküman incelemesinde veri kaynağı olarak ders kitapları kullanılması uygun olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmanın amacı olan sorumluluk değerinin ders kitaplarında ne sıklıkta ve hangi ifadelerle yer aldığını tespit edebilmek için, sorumluluk değeri türleri dersler ve sınıf düzeyleri arasında karşılaştırma yapılarak incelenmiş, sonuçlar tablo şeklinde ifade edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Veri kaynağı olarak seçilen ders kitapları konu ve metinlerinin analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımda amaç, elde edilen verileri açıklamaya fayda

sağlayacak kavramlara ve bağlantılara ulaşmaktır. İçerik analizi ile veriler tanımlanırken, verilerin içinde gizlenmiş olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. İçerik analizinde temel olarak yapılan işlem, benzerlik gösteren verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek, düzenlemek ve bunları yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İçerik analizinde metnin verdiği mesajın ortaya çıkarılması ve metin içerisinde aranan kelime gruplarının arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, araştırmacı tarafından yapılması gereken eylemlerdir (Karasar, 2020, s. 231). Belgelerdeki dil ve anlatım özellikleri, bakış açıları, felsefeler belli ölçütlere göre ve derinliğine yapılacak çözümlemelerle anlaşılabilir (Karasar, 2004, s. 184).

İlgili ders kitapları konu ve metinleri sorumluluk değeri ve sorumluluk türleri ekseninde incelenmiştir. İncelenen ders kitaplarında sorumluluk değerine ilişkin temel tutum ve davranışlar olarak Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının (2017), sorumluluk değeri ile ilgili “kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme” tutum ve davranışları konu ve metinde aranan sorumluluk değeri ifadeleri olmuştur.

Literatür incelendiğinde sorumluluk türleri sınıflandırmasının kesin ve net olarak yapılmadığı görülmüştür. Yalçın’ın (2021) yaptığı bireysel, toplumsal, okul, aile ve çevresel sorumluluk türleri sınıflandırmasına değerler eğitimi alanında uzman görüşüne başvurularak mesleki sorumluluk da eklenmiş ve bunun sonucunda incelenen ders kitaplarında yer alan konu ve metinler; kişisel sorumluluk, ailevi sorumluluk, okul sorumluluğu, toplumsal sorumluluk, mesleki sorumluluk, çevresel sorumluluk olarak altı kategoride incelenmiştir. Metinlerin analizinde değer ifade eden cümleler ve paragraflar tespit edilerek konu başlığı şeklinde gruplandırılmıştır.

Metinlerin analizi sonucunda elde edilen bulgular iki değerler eğitimi, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı tarafından incelenmiştir. Alan uzmanları yaptıkları incelemeler sonucunda elde edilen bulguların sınıflandırmaya uygun olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, incelenen ders kitaplarına ilişkin bulgular alt amaç sıralamasına göre ele alınarak sunulmuştur.

4.1. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerde Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Türkçe derslerinde her sınıf düzeyinde sekiz tema ve her temada (Tema Sonu Değerlendirme Metni Dahil) altı metin ele alındığından toplam 144 metin incelenmiştir. Türkçe ders kitaplarında yer alan tema dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.
İlkokul İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Temaların Dağılımı

Tema Sırası	2. Sınıf Temaları	3. Sınıf Temaları	4. Sınıf Temaları
1.	Erdemler	Erdemler	Okuma Kültürü
2.	Milli Mücadele ve Atatürk	Çocuk Dünyası	Milli Mücadele ve Atatürk
3.	Çocuk Dünyası	Milli Kültürümüz	Erdemler
4.	Doğa ve Evren	Vatandaşlık	Bilim ve Teknoloji
5.	Sağlık ve Spor	Sağlık ve Spor	Doğa ve Evren
6.	Bilim ve Teknoloji	Doğa ve Evren	Milli Kültürümüz
7.	Milli Kültürümüz	Milli Mücadele ve Atatürk	Çocuk Dünyası
8.	Okuma Kültürü	Bilim ve Teknoloji	Sağlık ve Spor

Tablo 2’de ilkokul ikinci üçüncü ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında yer alan tema sayısının ve tema adlarının aynı olduğu fakat sınıf düzeylerine göre tema sıralamasında farklılık yapılarak ders kitabında yer verildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

4.1.1. MEB Yayınları İkinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Değerine İlişkin Bulgular

MEB Yayınları ikinci sınıf Türkçe ders kitabı sekiz temadan oluşmaktadır. Her temada üçü okuma metni, biri dinleme/izleme metni, biri serbest okuma metni ve biri tema sonu değerlendirme metni olmak üzere toplam altı metin bulunmaktadır. Toplam 48 metin bulunan ikinci sınıf Türkçe ders kitabındaki tüm metinler sorumluluk değeri bakımından incelenmiştir. Kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3.

İkinci Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı

Tema Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Tema		1		9	1		11
2.Tema		1	2	4			7
3.Tema	2	1					3
4.Tema	1		1	1	1	2	6
5.Tema	6	1		2			9
6.Tema	2	2		2			6
7.Tema	1	2	1	3			7
8.Tema	4	1	2				7
Toplam	16	9	6	21	2	2	56

Tablo 3'te ikinci sınıf Türkçe ders kitabında 56 kez sorumluluk değeri içeren ifadeye yer verildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Tabloya göre ikinci sınıf Türkçe ders kitabında; toplumsal sorumluluğa 21 kez, kişisel sorumluluğa 16 kez, aile sorumluluğuna dokuz kez, okul sorumluluğuna altı kez, mesleki ve çevresel sorumluluğa ikişer kez yer verildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Sorumluluk değerine en fazla (f:11) birinci temada; en az (f:3) üçüncü temada yer verilmiştir. İkinci sınıf Türkçe ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Neden Kahvaltı Etmeliyiz? (Kişisel Sorumluluk, s. 142)

...En azından kahvaltıda bir bardak süt içmek, bir adet portakal, domates, salatalık ve benzeri bir sebze ya da meyve tüketmek güne dinamik ve sağlıklı başlamak açısından atılabilecek en önemli adımdır.

İnterneti Nasıl Kullanmalıyım? (Kişisel Sorumluluk, s.181)

...Sizden kimlik bilgilerinizi isteyen kişilere ve sitelere karşı dikkatli olun. Bu bilgileri paylaşmadan önce mutlaka bir büyüğünüze haber verin. Bankalar sizden kişisel bilgilerinizi e-posta ile göndermenizi istemez. Bu e-postalar virüslüdür, açmadan silin. Çekilişle bir hediye kazandınız şeklinde ekranınızda çıkan reklamlar çoğunlukla virüslüdür,

bu reklamlara tıklamayın. İnternette korsan film yayınlayan sitelere girmeyin, bu siteler bilgisayarınıza virüs bulaştırabilir.

Pastaların Dilinden Kim Anlar? (Ailevi Sorumluluk, s.226)

.....

_ Ama biliyorsun bütçemiz sınırsız değil. Her gördüğümüz şeyi alamayız, öyle değil mi? Alışveriş arabasını doldurmak zorunda değiliz, yalnızca gerekli şeyleri alalım.

_ Olur, merak etme anne.

Beyaz Bıyıklar (Aile Sorumluluğu, s. 157)

...Dediğiniz gibi olsun, dedi anneleri. Peki yoğurt almaya kim gidecek? Bu işi her zaman Orhan görürdü.

Fatih Sultan Mehmet (Okul Sorumluluğu, s.210)

Öğretmen her öğrenciye bir şehir ismi vermiş ve bu şehir hakkında bildiklerinizi yazın demişti. Can İstanbul'u anlatacaktı.

Ata'nın Yaşamı (Okul Sorumluluğu, s.49)

...Okul dönüşü Can arkadaşlarıyla oynamaya giderdi. Ben de evde iş yapardım. Sonra derslerimize çalışırdık.

Yardımlaşma (Toplumsal Sorumluluk, s.38)

...Yaşanan bu tür felaketler, ülkemizin öbür ucunda da çok yakınımızda da yaşansa fark etmez. Sonuçta hepimiz kardeşiz. Ve aynı ülkenin topraklarında yaşıyoruz. Şimdi birlik olma zamanı. Oradaki vatandaşlarımıza ne gibi yardımda bulunabiliriz? Bunu düşünüp bir yardım ekibi kurmamız gerekiyor, dedi.

Aleksander Graham Bell (Toplumsal Sorumluluk, 163)

...Graham Bell, hayatını işitme engellilere yardımcı olacak aletler icat etmeye adayacaktı.

Yardımlaşma (Mesleki Sorumluluk, s.38)

...Muhtar, mahalle sakinlerini Birlik Evi'nde akşam yapılacak toplantıya çağırdı. Akşam olunca her evden birer, ikişer kişi toplantı yerine geldi.

Kuyruklu Yıldız ile Kutup Yıldızı (Mesleki Sorumluluk, s.128)

...Kutup Yıldızı, hemen görevinin başına geçmiş. (...) O günden sonra Kutup Yıldızı hiç yerinden ayrılmamış.

Şenşakrak Doğayı Anlatıyor (Çevresel Sorumluluk, s.114)

Elbette kimseyi korkutmaya ya da üzmeye çalışmıyorum. Ama tek bir hareketin bile doğadaki diğer canlıları etkilediğini unutmamamız gerek!

Ağaç Türküsü (Çevresel Sorumluluk, s.123)

Kazmalar elimizde çukur açalım. Kürekler elimizde toprak atalım. Yaz demeden, kış demeden ağaç dikelim Hey! Yaz demeden kış demeden ağaç dikelim.

4.1.2. Sonuç Yayınları Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Sonuç Yayınları üçüncü sınıf ders kitabı sekiz temadan oluşmaktadır. Her temada üç okuma metni, bir dinleme/izleme metni, bir serbest okuma metni ve bir de tema sonu değerlendirme metni olarak toplam altı metin bulunmaktadır. Toplamda sekiz tema ve her temada altı metin bulunan üçüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki 48 metin sorumluluk değeri ekseninde incelenmiştir. Kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.

Üçüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı

Tema Sırası	Sorumluluk Kişisel	Sorumluluk Ailevi	Sorumluluk Okul	Sorumluluk Toplumsal	Sorumluluk Mesleki	Sorumluluk Çevresel	Toplam
1.Tema	1		1	1			3
2.Tema		1	1	1	1	1	5
3.Tema	2						2
4.Tema	3			2	7	5	17
5.Tema	4	1			1		6
6.Tema	2			1	3	4	10
7.Tema			1	7	1	1	10
8.Tema	3			3	4		10
Toplam	15	2	3	15	17	11	63

Tablo 4’te üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında 63 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında; mesleki sorumluluğa 17 kez, toplumsal ve kişisel sorumluluğa 15’er kez, çevresel sorumluluğa 11 kez, aile sorumluluğuna iki kez ve okul sorumluluğuna üç kez yer verildiği bulgularına ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:17) dördüncü temada, en az (f:2) üçüncü temada yer verilmiştir.

Üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Uzayda Yaşam (Kişisel Sorumluluk, s.212)

...Peki astronotlar uzayda bulundukları süre boyunca hep çalışırlar mı? Hep araştırma mı yaparlar? Hiç eğlenmezler mi? Elbette dinlenir ve eğlenirler. Tıpkı dünyada olduğu gibi kitap okurlar, film seyrederek, spor yaparlar, çeşitli oyunlar oynarlar.

Sabunun Öyküsü (Kişisel sorumluluk, s.186)

...Nehirde çamaşırlarını yıkayan Romalı kadınlar, bu kül ve yağ karışımını içeren suyun çamaşırları daha iyi temizlediğini fark etmişler.

Bir Sınıf Müzesi Kuralım (Ailevi Sorumluluk, s.74)

Müzenizde sergileyeceğiniz eserleri, büyüklerinizden izin alarak evlerinizden getirebilirsiniz.

Mikrobun Ettikleri (Ailevi Sorumluluk, s.156)

...Bu arada uyanan babası, Ahmet’in hasta olduğunu görünce doktor çağırmaya karar verdi.

Bir Sınıf Müzesi Kuralım (Okul Sorumluluğu, 74)

Sınıf müzesi hazırlarken iş bölümü yapın. Gruplar oluşturun ve bunların her birine farklı görevler verin.

Atatürk’ün Hayatı (Okul Sorumluluğu, s.229)

...Mustafa, ilkokuldan sonra Selanik Askeri Ortaokulunda okudu. Bu okulda, kısa sürede, çalışkanlığın ile tanındı.

Saka Eri Hüseyin (Toplumsal Sorumluluk, s.248)

... “Haydi bakalım Karakağan. Askerlerimiz bizden su bekler. Vatan hizmet bekler... Gidelim...”

İstiklal Marşı ve Mehmet Akif (Toplumsal Sorumluluk, s.253)

...Marşın kabulünden sonra kendisine ödül olarak belirlenen para teklif edildi. Mehmet Akif bunu kabul etmedi. Parayı ihtiyacı olan kimselere bağışladı.

Büyüyünce Ne olsam? (Mesleki Sorumluluk, s.135)

Bir yapıyı mimar tasarlar. Kâğıtlara çizer. İnşaat mühendisi hesaplar yapar, ölçer ve yapılan işi denetler. Bir binayı yapmak için birçok insan çalışır. Duvarcılar, duvarları yapar. Elektrikçi, su tesisatçısı, boyacı ve camcı olmasa yapı nasıl tamamlanır?

Uzayda Yaşam (Mesleki Sorumluluk, s.210)

Uzay adamları göreve genellikle birkaç kişi birlikte giderler. Bazen haftalar boyunca uzayda çalışırlar. Uzayda yaşam, Dünya’dakinden farklıdır. Başka bir deyişle normalde her gün yaptığımız işleri uzayda yapmak biraz zordur. Bu nedenle astronotlar uzaya gitmeden önce eğitim alırlar. Birlikte yaşamamanın ve çalışmanın zorluklarını yenmek zorundadırlar.

Mor Menekçe (Çevresel Sorumluluk, s. 147)

...

_Toprağı kuruysa dibine biraz su dökmen iyi olur.

_Yani ona ben mi bakacağım?

_Evet o senin, sorumluluğu da senin.

Koruyalım Çevreyi (Çevresel Sorumluluk s.223)

...

Gelin her şey bitmeden,

Verelim hep el ele,

Sahip çıkalım birlikte,

Gelecek için çevreye.

4.1.3. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

MEB Yayınları dördüncü sınıf ders kitabı sekiz temadan oluşmaktadır. Her temada üçü okuma metni, biri dinleme/izleme metni, biri serbest okuma metni ve biri de tema sonu değerlendirme metni olarak toplam altı metin bulunmaktadır. Her birinde altışar metinden sekiz tema toplamında 48 metin bulunan dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki tüm metinler sorumluluk değeri bakımından incelenmiştir. Kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5.

Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Temalara İlişkin Dağılımı

Tema Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Tema	3		1	3			7
2. Tema				5	1		6
3. Tema	1	4		2		4	11
4. Tema	2		5	5	7		19
5. Tema					1	6	7
6. Tema		4		13	2	2	21
7. Tema	5	1		1			7
8. Tema	18	2		2	1	1	24
Toplam	29	11	6	31	12	13	102

Tablo 5 incelendiğinde dördüncü sınıf MEB Yayınları Türkçe ders kitabında 102 sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Tabloya göre dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında; toplumsal sorumluluğa 31 kez, kişisel sorumluluğa 29 kez, çevresel sorumluluğa 13 kez, mesleki sorumluluğa 12 kez, aile sorumluluğuna 11 kez ve okul sorumluluğuna 6 kez yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:24) sekizinci temada, en az (f:6) ikinci temada yer verilmiştir.

Dördüncü sınıf Türkçe ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Evimizdeki Kütüphane (Kişisel Sorumluluk, s.18)

...Bu kitapları bir düzene sokmak gerek ama nasıl? Sanırım bir kitaplık ya da raf ayarlamak yeterli olur! Kitaplarımızı rafa yerleştirmiş olsak da aradığımızı bulmak o kadar da kolay olmayabilir. En iyisi kitaplarımızı belli kategorilere göre sıralamak. En iyisi sürekli kullandığımız kitapları kolay erişeceğimiz raflara koymak.

Sağlığını Korurum (Kişisel Sorumluluk, s.228)

Sudan, sabundan kaçmam,

Yıkanmayı severim.

Terden, kirden hoşlanmam,

Tertemizdir bedenim.

Çiftçi ve Oğulları (Aile Sorumluluğu, s.97)

Eğer siz de birlik olursanız, birbirinize destek olursanız kimse size zarar veremez. O günden sonra bir daha kavga etmemişler. Birbirleriyle çok iyi geçinmişler ve birbirlerine her zaman yardım etmişler.

Zamane Kedisi Fıldır: Yatıya Misafir (Aile Sorumluluğu, s.183)

Ramazan yaklaşınca tatlı bir koşturmaca başlar, kilerimiz erzaklar, iftariyeliklerle doldurulur; şerbetler, kompostolar ve reçeller kaynatılırdı. Dip bucak temizlikler yapılarak mis gibi parlatılırdı.

Hayata Varım (Okul Sorumluluğu,120)

Derslerde elektronik cihazımda bulunan bir uygulama yardımıyla brail notlar tuttum. Böylece öğretmenlerimin anlattıklarını hatırlamam kolaylaşacaktı.

Dijital Tayfa: Yanlış Haber Yağmuru (Okul Sorumluluğu, s.24)

...Dönem ödevlerimizi yapıyoruz abi, biliyorsun.

Zamane Kedisi Fırfır: Yatıya Misafir (Toplumsal Sorumluluk, s.183)

Mahallemizde ihtiyaç sahibi ailelere, kimsesizlere erzak sepeti hazırlanır, bu sepetler süslenerek güler yüzle, tatlı dille ihtiyaç sahiplerinin kapılarına götürülürdü.

Telaşa Kapılma, İlk Yardımı Hatırla (Toplumsal Sorumluluk, s.234)

İlk yardım yapmak için bu konuda eğitim almış olmak gerekir. Ancak bazen sizin de kazalarla karşılaştığınızda nasıl davranmanız gerektiğini bilmeniz kazaya uğrayan kişi için oldukça önemli olabilir. Bu adımda kazanın olduğu yerde, kişinin öncelikle kendi güvenliğini sağlayarak, kazaya uğrayan kişiyi ve çevredeki insanları korumak için yaptığı uygulamalar yer alır. Bu adımda yapacaklarınız 112 Acil Çağrı Merkezi'ni arayarak kendinizi tanıtmak ve aradığınız numarayı bildirmek, kazanın nerede, nasıl olduğu ve kaç kişinin yaralandığı gibi bilgileri vermek. Bu adımı yalnızca ilk yardım eğitimi almış kişiler uygulayabilir. Bu adımda yapılabilecek en doğru işlem eğer eğitiminiz yoksa kazaya uğramış kişiyi hareket ettirmeden sağlık görevlilerini beklemek.

Hacı İbrahim Efendi: Mehmetçiğe Dikilen Botlar (Mesleki Sorumluluk, s.58)

Yaptığı her ayakkabı çok sağlam olurdu, öyle kolay kolay eskimezdi. Çünkü Hacı İbrahim malzemeyi kendisi yapar, kendisi dikerdi.

Bilim Nedir? (Mesleki Sorumluluk, s.108)

Bilim insanları, ulaştıkları sonuçların doğru olup olmadığından emin olmak için yapacakları deneyleri özenle tasarlamalı, pek çok kez tekrar etmeli ve yazılı kayıtlarını tutmalıdırlar.

İyileştirici Güç: Sevgi (Çevresel Sorumluluk, s.79)

Selma teyze köpeğin ayağını kontrol etti. Adil feneri tutmaya devam ediyordu. Selma Teyze siyah köpeğin ayağına güzelce pansuman yaptı.

Maysa ile Bulut (Çevresel Sorumluluk, s.84)

Yangın, hemen obaya gidip haber vermeliyiz Paçalı!

4.2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Çalışmada, hayat bilgisi ders kitapları içinde yer alan 101 metin incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen, ikinci ve üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki ünite ve konu dağılımları tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.

Hayat Bilgisi Ders Kitapları Ünitelerinde Yer Alan Konu Sayıları

Ünite Adı	2.Sınıf Konu Sayısı	3.Sınıf Konu Sayısı	Toplam
Okulumuzda Hayat	11	11	22
Evimizde Hayat	9	9	18
Sağlıklı Hayat	7	6	13
Güvenli Hayat	6	8	14
Ülkemizde Hayat	8	10	18
Doğada Hayat	9	7	16
Toplam	50	51	101

Tabloya göre ikinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında 50 konu başlığı, üçüncü sınıf ders kitabında 51 konu başlığı olmak üzere ilkokul hayat bilgisi ders kitaplarında toplam 101 konuya yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2.1 MEB Yayınları İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

MEB Yayınları ikinci sınıf hayat bilgisi ders kitabı toplam altı üniteden oluşmaktadır. Birinci ünite 11, ikinci ünite dokuz, üçüncü ünite yedi, dördüncü ünite altı, beşinci ünite sekiz ve altıncı ünite dokuz olmak üzere toplamda 50 konu bulunmaktadır. Toplam 50 konu bulunan ikinci sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki tüm konu metinleri sorumluluk değeri bakımından incelenmiştir. Kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7.

İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Dağılımı

Ünite Sırası	Sorumluluk Kişisel	Sorumluluk Aile	Sorumluluk Okul	Sorumluluk Toplumsal	Sorumluluk Mesleki	Sorumluluk Çevresel	Toplam
1.Ünite	4		5	2		1	12
2.Ünite	5	4		1		2	12
3.Ünite	11			2	2	1	16
4.Ünite	5			5			10
5.Ünite		3	2	7	2		14
6.Ünite	3	1				11	15
Toplam	28	8	7	17	4	15	79

Tablo 7’ de ikinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında 79 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Tabloya göre ders kitabında; kişisel sorumluluğa 28 kez, toplumsal sorumluluğa 17 kez, çevresel sorumluluğa 15 kez, ailevi sorumluluğa sekiz kez, okul sorumluluğuna yedi kez ve mesleki sorumluluğa dört kez yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:16) üçüncü ünite, en az (f:10) dördüncü ünite yer verilmiştir.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

İhtiyaçlarımız ve İsteklerimiz (Kişisel Sorumluluk, s.53)

Okulda paramızı harcarken önceliklerimizi belirlemeliyiz. Harçlıklarımızı biriktirerek okuldaki istek ve ihtiyaçlarımızı alabiliriz. Ancak her zaman ihtiyaçlarımıza öncelik vermeliyiz.

Evimizin Adresi (Kişisel Sorumluluk, s.76)

Yangın durumunda itfaiyeye, acil hastalık durumunda ambulansa, hırsızlık durumunda polise evimizin yerini bildirmek için adresimizi bilmeliyiz.

İşlerimizi Planlayalım (Aile Sorumluluğu, s.93)

Ailemizle nitelikli zaman geçirmeliyiz. Birlikte kitap okuma, oyun oynama, spor yapma gibi etkinlikler düzenlemeliyiz.

Doğa Kaynaklı Afetlere Karşı Alınacak Önlemler (Ailevi Sorumluluk, s.236)

Afet ve acil durum çantasını ailemiz ile birlikte hazırlarken aile bireylerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıyız. Evdeki devrilebilecek eşyalarımızı duvara sabitlemeliyiz.

Okula Hazırlanıyoruz (Okul Sorumluluğu, s.23)

Öğretmen: Çocuklar okula hazırlıklı gelmeliyiz. Çantamızı ders programımıza göre günlük olarak hazırlamalıyız. Evden çıkmadan önce de okul çantamızı kontrol etmeliyiz. Bunu alışkanlık haline getirmeliyiz.

Atatürk’ün Çocukluğu (Okul Sorumluluğu, s.183)

Mustafa Kemal, düzenli ve disiplinli çalışarak gittiği okulları başarı ile bitirdi.

Birlikten Kuvvet Doğar (Toplumsal Sorumluluk, s.39)

Çalışmalarımızı yaparken sıramızı beklemeliyiz. Sabırlı olmalı ve kurallara uymalıyız.

Sağlığımız İçin Temizlik Şart (Toplumsal Sorumluluk, s.120)

Okuldaki tuvaletler, parklar, toplu taşıma araçları ortak kullanım alanlarıdır. O yüzden buraları kullandığımızda ellerimizi sabunla yıkamalıyız. Böylece hem kendi sağlığımızı hem de çevremizdeki insanların sağlığını korumuş oluruz. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önleriz.

Sağlığımız İçin Çalışanlar (Mesleki Sorumluluk, s. 124)

Hastalandığımız zaman hastane, aile sağlığı merkezi veya aile hekimimize gideriz. Bu kurumlarda doktor bizi muayene eder, gerekli gördüğü ilaçları yazar.

Kültürel Mirasımız (Mesleki Sorumluluk, s.193)

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan Manisa'dayken çaresiz bir hastalığa yakalanır. Sultan Cami Medresesi'nin başına getirilen Merkez Efendi bitki ve baharatların karışımından oluşan bir macun ile Hafsa Sultan'ı sağlığına kavuşturur.

Özenli Kullanıyoruz (Çevresel Sorumluluk, s.33)

Açık bırakılan lambaları kapatırım. Lavabo ve tuvaletleri temiz kullanırım. Elimi sabunlarken musluğu kapatırım durularken açarım. Isı kaybını önlemek için kapı ve pencereleri kapatırım.

Geri Dönüşüm (Çevresel Sorumluluk, s.224)

Bir ton kullanılmış kağıt, geri dönüşümle kazanıldığında 16 adet çam ağacının kesilmesi önlenmiş olur. Atık yağların geri dönüşümüyle de biodizel denen yakıt türü elde edilir. Bu yüzden geri dönüşüme önem vermeliyiz. İnsanları uyarmalıyız. Kampanyalar Düzenlemeliyiz.

4.2.2. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

MEB Yayınları üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabı altı üniteden oluşmaktadır. Birinci ünite 11, ikinci ünite dokuz, üçüncü ünite altı, dördüncü ünite sekiz, beşinci ünite 10 ve altıncı ünite yedi olmak üzere toplamda 51 konu bulunan üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki tüm konu anlatım metinleri sorumluluk değeri bakımından incelenmiş ve kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8.

Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere İlişkin Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite	7	1	1	5	1	4	19
2.Ünite	6	3	1	3		3	16
3.Ünite	10			2		2	14
4.Ünite	16		1	5	4		26
5.Ünite		1	3	16	1	4	25
6.Ünite	2	2		2		13	19
Toplam	41	7	6	33	6	26	119

Tablo 8’de üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında 119 kez sorumluluk değeri ifadesi olduğu görülmektedir. Tabloya göre üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında; kişisel sorumluluğa 41 kez, toplumsal sorumluluğa 33 kez, çevresel sorumluluğa 26 kez, ailevi sorumluluğa yedi kez, okul ve mesleki sorumluluk türlerine altışar kez yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:16) üçüncü ünite, en az (f:10) dördüncü ünite yer verilmiştir.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Kaynaklarımız Tükenmesin (Kişisel Sorumluluk, s.92)

Sağlıklı olmak için kişisel temizlik çok önemlidir. Sabah kalkınca elimizi, yüzümüzü yıkarız. Her yemekten önce ve sonra ellerimizi mutlaka yıkarız. Tırnaklarımızı düzenli

olarak keseriz. Banyomuzu düzenli olarak yaparız. Saçlarımızı tarar ve kuruturuz. Giysilerimizi temiz kullanırız.

Mevsiminde Güzel (Kişisel Sorumluluk, s.100)

Sağlıklı büyümek için tüm bu meyve ve sebzelerden yeteri kadar tüketmemiz gerekir. Meyve ve sebzeler bizi pek çok hastalığa karşı korur. Havaaların soğumasıyla bağışıklık sistemimizi korumak ve güçlendirmek için gereken vitaminleri portakal, mandalina, ıspanak, pırasa gibi kış meyve ve sebzelerinden alabiliriz. Böylece pek çok hastalığa karşı korunmuş oluruz. Yaz mevsiminde kavun ve karpuz gibi meyveleri tüketerek sıvı ihtiyacımızı giderebiliriz. Sağlığımız ve bütçemiz için meyve ve sebzeleri kendi mevsiminde tüketmeye özen göstermeliyiz.

Bütçemizi Koruyoruz (Aile Sorumluluğu, s. 85)

Ailenin büyük çocuklarına küçük gelen ve kullanılabilir durumda olan kıyafetler, diğer aile üyeleri tarafından değerlendirilebilir. Kullanılmayan eşyalar ihtiyaç duyulan farklı eşyalara dönüştürülebilir. Böylece yenisini almaya gerek kalmaz. Kullanılmamış sayfası bulunan defterler bir sonraki yıl da kullanılabilir. Gereksiz harcamalardan kaçınmak kendi bütçemizi ve ailemizin bütçesini korumamızı sağlar.

Önemliyiz (Aile Sorumluluğu, s.186)

Ailemin sahip olduğu bir sürü koyun var. Yaz tatilinde sürünün güvenliği için bize yardım eden hayvan dostumuzu yanımıza alırız ve ablamla birlikte sürüyü otlatmaya götürürüz. Ailemle yetiştirdiğimiz, içinde taneler olan sebzenin kasalarda toplanmasına yardım ediyorum.

Kaza Bazen Geliyorum Der! (Okul Sorumluluğu, s.123)

3/B sınıfının 5. Dersi görsel sanatlardı. Öğretmenleri “Sulu boya çalışması yapacağız. Gerekli malzemeleri hazırlayalım.” dedi. Ayşegül ve Enes, sulu boya, fırça ve kaplarını sıraya koydular.

Ben Gelişirsem Ülkem Gelişir (Okul Sorumluluğu, s.158)

Okulumuzdaki Görev ve Sorumluluklarımız: Derslere düzenli katılmak ve planlı çalışmak, çalışkan olmak, araştırmak ve bol bol okumak, proje ve etkinliklerde görev almak, üstlenilen görevleri en iyi şekilde ve eksiksiz yapmak.

Birlik Olalım (Toplumsal Sorumluluk, s.39)

Okullarımızda yıl boyunca birtakım yardımlaşma ve dayanışma etkinlikleri düzenlenir. Huzurevlerini ziyaret etmek, kardeş okullara kitap ve kırtasiye yardımı sağlamak, sokak hayvanları için çalışmalar yapmak, giymediğimiz kıyafetleri veya oynamadığımız oyuncakları ihtiyaç sahipleri ile paylaşmak bu etkinliklerin bazılarıdır.

Trafikte Kurallar Olmadan Asla! (Toplumsal Sorumluluk, s. 119)

Yayalar ve sürücüler olarak trafik işaretlerinin ve işaret levhalarının anlamlarına uygun hareket etmeliyiz. Böylece trafikte kargaşa yaşanmaz ve kendimizi güvende hissederiz. Araçların kaldırım tarafındaki kapısından inip araçlara yine kaldırım tarafındaki kapıdan binmeliyiz. Böylece hem diğer taraftan gelebilecek arabaların hareketini engellememiş hem de kendimizi korumuş oluruz.

Toplu taşıma araçlarına binerken ön kapıyı, toplu taşıma araçlarından inerken ise arka kapıyı kullanmalıyız. Böylelikle toplu taşıma araçlarında kargaşa yaşanmasını önleriz.

Tasarruflu Okul (Mesleki Sorumluluk, s.46)

Okuldaki hizmetliler de temizliği tamamlayıp okulun kapısını kilitledi. Ertesi sabah okul çalışanları kapının kilidini açtı. Öğretmenler bir bir gelmeye başladı.

Kim Yönetir? (Mesleki Sorumluluk, s. 146)

Vali, devlet tarafından görevlendirilir. Devletin ildeki temsilcisidir. Eğitim, sağlık ve ulaşım gibi devlet işlerinin yürütülmesini sağlar. İlde huzurun ve güvenliğin sağlanması için gerekli tedbirleri alır. İlçelerde ise kaymakamlık bulunur. Yöneticisi kaymakamdır. Kaymakam devlet tarafından görevlendirilir. İlçenin gelişip kalkınması için çalışır. Belediye başkanı seçimle belirlenir. Belediyeler çevre temizliğinin sağlanması, atıkların toplanması, yolların yapılması gibi hizmetleri yerine getirir. Muhtar seçim ile belirlenir. Yapılması gereken işleri imece usulüyle gerçekleştirir. Diğer kurum ve kuruluşlarla iletişimi sağlar.

Okuldaki Etkinliklerimiz (Çevresel Sorumluluk, s.35)

Öğretmenlerinin ve okul idaresinin de desteğini alan 3. Sınıf öğrencileri sokak hayvanlarına yönelik bir çalışmaya imza attı. Çalışmaları doğrultusunda barınakları ziyaret eden öğrenciler, yetkililerden sokak hayvanları ile ilgili bilgi aldı. Kedi, köpek ve kuşların yaşamı ile ilgili araştırmalar yapan öğrenciler veteriner hekimlerle öğretmenleri eşliğinde röportajlar gerçekleştirdi. Topladıkları bilgilerle de bir sunum hazırladı. Sunumlarını okulun

konferans salonunda velilerine sundu. Artık salondan çıkan herkes sokak hayvanlarına başka bir gözle bakıyordu.

Hayatımızı Kolaylaştıranlar (Çevresel Sorumluluk, s.72)

Ayrıca bazı teknolojik ürünlerin doğru kullanımı kaynaklarımızdan tasarruf etmemizi sağlar. Örneğin bulaşık ve çamaşır makinesi kullanarak elde yıkamaya göre daha az su tüketebiliriz. Bahçede güneş enerjili aydınlatma sistemi kullanarak elektrik tüketimimizi azaltabiliriz.

4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Ferman Yayıncılık dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan ünite ve konu bilgileri tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9.

Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Ünite Adları ve Konu Sayılar

Ünite Sırası	Ünite Adı	Konu Sayısı
1.	Farklıyız, Arkadaşız	5
2.	Geçmişte “Biz”	4
3.	Sosyal ve Doğal Çevremiz	6
4.	Zaman İçinde Teknoloji	5
5.	Ekonomik Faaliyetler	5
6.	Ben Bir Vatandaşım	4
7.	Dünya Ailesi	4

Tablo 9’da dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabının yedi üniteden ve toplamda 33 konudan oluştuğu bilgisine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki tüm konular ve ünite değerlendirme bölümleri sorumluluk değeri bakımından incelenmiş ve kitabın incelenmesiyle elde edilen bulgular tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite	4	1	4	8		1	18
2.Ünite	1			4	1		6
3.Ünite	2	3	1	5	2	3	16
4.Ünite	6		1	6	1	2	16
5.Ünite	12	4		2		9	27
6.Ünite	2	1	2	12		2	19
7.Ünite				2			2
Toplam	27	9	8	39	4	17	104

Tablo 10’da dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 104 kez sorumluluk değeri ifadesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tabloya göre ders kitabında; toplumsal sorumluluğa 39 kez, kişisel sorumluluğa 27 kez, çevresel sorumluluğa 17 kez, ailevi sorumluluğa dokuz kez, okul sorumluluğuna sekiz kez ve mesleki sorumluluğa dört kez yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:27) beşinci ünite, en az (f:2) yedinci ünite yer verilmiştir.

Dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Bilinçli Tüketiciyiz (Kişisel Sorumluluk, s.140)

Bir ürün satın alırken ürün etiketleri dikkatli bir biçimde incelenmelidir. Satın alacağımız gıdaların tazeliğini kontrol etmenin en güvenilir yolu üretim ve son kullanma tarihlerine bakmaktır. Son kullanma tarihi, ürünün tüketilebileceği son günü gösterir. Son kullanma tarihi geçmiş olan ürünleri almamalı ve tüketmemeliyiz.

İsrafa Karşı El Ele (Kişisel Sorumluluk, s.144)

Gıda israfının önüne geçebilmemiz için tüketebilecek kadar besin maddesi almak, yemekleri kişi sayısına göre yapmak, gıdaların daha güvenli taşınması için gereken önlemleri almak ve gıdaların tazeliğini sürekli olarak kontrol etmek gerekir.

Sorumluluklarımız (Aile Sorumluluğu, s.159)

Hepimizin ailesiyle birlikte yaşama hakkı vardır. Mutlu bir aile ortamında yaşamamız için görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmemiz gerekir. Örneğin aile üyelerimizi üzmemek, onları kırmamak, verdiğimiz sözleri tutmak, odamızı temiz ve düzenli tutmak, aile bütçemize uygun harcama yapmak vb. bizim ailemize karşı sorumluluklarımızdandır.

Ailemizin Ekonomisi (Aile Sorumluluğu, s.138)

Ailemizin bir ay boyunca ihtiyaç duyacağı her şeyin gelir ve gider durumuna göre hesaplanması için aile bütçesi oluşturulmalıdır. Aile bütçemizi hazırlarken gereksiz harcamalardan kaçınmalıyız. Ailenin her üyesi, gelir ve gider durumları ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır. Ailedeki herkes, giderlerin azaltılması için gereken önlemleri alabilmelidir.

Yaşam Öyküm (Okul Sorumluluğu,16)

Tatil dönüşü annem beni okula yazdırdı. Okulumu gördüğüm ilk andan beri çok sevdim. Öğretmenimi çok iyi dinledim. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları başarı ile geçtim.

Nedir, Ne Yapar? (Okul Sorumluluğu, s.101)

Örneğin birçok öğrenci, araştırma ödevlerini yaparken kütüphanelerden yararlanır.

Saygılıyız (Toplumsal Sorumluluk, s.28)

Konya'nın Karatay ve Meram ilçelerinde, Genç Komek Yaz Okulu eğitimlerinin verildiği 29 okulda kurulan geçici eğitim merkezlerinde eğitim gören savaş mağduru Suriyeli çocukların, Türkçe dil seviyelerini geliştirmeleri amacıyla 3 bin adet kitap dağıtıldı.

Kurtuluş destanımız (Toplumsal Sorumluluk, s.58)

Atatürk önderliğinde toplum yaşamının hemen hemen her alanında devrimler yapıldı. Bizler de tarihsel düşünme becerilerimizi kullanarak ülkemizin bir kez daha o zorlu günlere dönmemesi için elimizden geleni yapmalıyız. Atatürk'ün ülkemiz ve milletimiz için belirlemiş olduğu hedeflere var gücümüzle çalışarak ulaşmalıyız.

Kurtuluş Destanımız (Mesleki Sorumluluk, s.54)

Kâzım Karabekir, Osmanlının son döneminde ve Millî Mücadele yıllarında çok önemli askerî görevlerde bulunmuş ve üstlendiği görevleri başarmış seçkin bir komutandır.

Teknolojinin Öyküsü (Mesleki Sorumluluk, s.90)

Esat Fevzi ve Rıfat Osman Beyler, bu keşfi bir Fransız tıp dergisinde okumuşlardı. Kendileri fizik ve kimyaya olan merakları ile bilinen başarılı öğrencilerdi. Çalışmaya başladılar ve kendi olanaklarıyla laboratuvarında yaptıkları pilleri kullanarak basit bir röntgen cihazı geliştirdiler. Bu cihaz sayesinde 1897-1905 Türk-Yunan Savaşı'nda Selanik'te yaralanan asker Boyabatlı Mehmet Efendi'nin el röntgenini çektiler. Röntgen filminde Mehmet Efendi'nin sağ bileğindeki şarapnel parçasını tespit edebildiler. Daha sonra bu şarapnel parçası ameliyatla çıkartıldı.

Doğal Afetler (Çevresel Sorumluluk, s. 90)

Orman yangınlarının önüne geçebilmek için ormanlık arazilerde ateş yakılmamalıdır. Piknik için ateş yakılmışsa ateşin söndürüldüğünden emin olunmalıdır. Ormanlara yanıcı kimyasal maddeler, cam ve metal parçalar kesinlikle atılmamalıdır. Özellikle bazı dönemler çığ riski artar. Bu dönemlerde ilgili kuruluşların konuyla ilgili duyuruları ve uyarıları takip edilmelidir.

İstek ve İhtiyaçlarımız (Çevresel Sorumluluk, s. 133)

Kaynaklarımızı tasarruflu kullanmalı, ihtiyaçlarımızı ön plana alarak özellikle lüks sayılabilecek isteklerimizin önüne geçmeliyiz. Gereksiz harcamalardan kaçınmalıyız. Böyle yaparak dünya kaynaklarının adil paylaşımı amacının gerçekleşmesine yardımcı oluruz.

4.4. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

MEB Yayınlarına ait üçüncü ve dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan ünite ve konu bilgileri tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11.

Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Üniteler ve Konu Sayıları

3.sınıf Ünite Adı	3.Sınıf Konu Sayısı	4.Sınıf Ünite Adı	4.Sınıf Konu Sayısı	Toplam
Gezegemizi Tanıyalım	4	Yer Kabuğu ve Dünya’mızın Hareketleri	4	8
Beş Duyumuz	10	Besinlerimiz	5	15
Kuvveti Tanıyalım	6	Kuvvetin Etkileri	9	15
Maddeyi Tanıyalım	12	Maddenin Özellikleri	15	27
Çevremizdeki Işık ve Sesler	9	Aydınlatma ve Ses Teknolojileri	9	18
Canlılar Dünyasına Yolculuk	12	İnsan ve Çevre	7	19
Elektrikli Araçlar	9	Basit Elektrik Devreleri	2	11
Toplam	62		51	113

Tablo 11’de fen bilimleri ders kitaplarında; üçüncü sınıf ders kitabında 62, dördüncü sınıf ders kitabında 51 olmak üzere toplam 113 konuya yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.4.1. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Tablo 12.

Üçüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite					1	1	2
2.Ünite	7				3		10
3.Ünite	1			3			4
4.Ünite	4						4
5.Ünite	4				2		6
6.Ünite	1			1		6	8
7.Ünite	4	1		3		4	12
Toplam	21	1		7	6	11	46

Tablo12’de üçüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında 46 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre üçüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında; kişisel sorumluluğa 21 kez, çevresel sorumluluğa 11 kez, toplumsal sorumluluğa yedi kez, mesleki sorumluluğa altı kez, ailevi sorumluluğa bir kez yer yer verildiği ve okul sorumluluğuna hiç yer verilmediği bulgularına ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:12) yedinci ünite, en az (f:2) birinci ünite yer verilmiştir.

Üçüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Kulak Sağlığı (Kişisel Sorumluluk, s.47)

Kulağımız işitme duyu organımızdır. Kulak sağlığımızı koruyalım. Gürültülü ortamlardan uzak durmalı ve yüksek sesle müzik dinlememeliyiz. Kulağımızı temizlerken dikkat etmeliyiz. Sert ve sivri cisimleri kulağımıza kesinlikle sokmamalıyız. Ayrıca kulaklarımızı darbelerden korumalıyız. Kulağımızda ağrı, akıntı olduğunda veya işitme kaybı hissettiğimiz durumu büyüklerimize söyleyip mutlaka doktora görünmeliyiz. Kulaklarımızı soğuktan korumak için bere takabiliriz.

Deri Sağlığı (Kişisel Sorumluluk, s.59)

Çevremizdeki maddelerin rengi, şekli, kokusu, tadı, yumuşaklığı gibi pek çok özelliğini duyu organlarımızla hissederiz. Her birinin çok önemli görevleri vardır. Onların sağlığını korumalıyız.

Elektrikli Araçları Hatalı Kullanmayalım (Aile Sorumluluğu, s.234)

Prizden farklı cisim takıldığında elektrik çarpabilir. Bunu önlemek için evlerde prizlere koruyucu çocuk kilidi takılmalıdır.

Hızlanma ve Yavaşlama Hareketi (Toplumsal Sorumluluk, s.238)

Hasta taşıyan bir ambulans hastaneye yetişebilmek için hızlanır. Diğer sürücüler hastanın ve trafiğin güvenliği için yavaşlama hareketi yaparak ambulansa yol vermelidir.

Elektrik Çarpmasına Dikkat Edelim (Toplumsal Sorumluluk, 238)

Engelsiz 112 Projesi ile ülkemizde yaşayan işitme ve dil-konuşma engelli kişilerin acil yardım hizmetlerine etkin bir şekilde ulaşması hedeflenmektedir.

Dünya'mızın Şekli Neye Benzer? (Mesleki Sorumluluk, s.14)

Pisagor, Birûnî, Macellan gibi bilim insanları gözlem ve araştırmalarına dayanarak Dünya'mızın şeklinin küreye benzediğini savunmuşlardır.

Ses Kaynakları (Mesleki Sorumluluk, s.155)

İbn-i Sina müzikle akıl hastalığının tedavisi için uğraşmış ve birtakım teknikler geliştirmiştir.

Kara ve Su Katmanları (Çevresel Sorumluluk, s.24)

Yeryüzünü kaplayan suların çok azı içilebilir ve kullanılabilir. Bu sular tatlı sudur. Okyanusların suyu ise tuzludur. Bu nedenle içilebilir su kaynaklarımızı korumalı, su israfından kaçınmalıyız.

Yakın Çevremizi Tanıyalım (Çevresel Sorumluluk, s.193)

Çevremiz ile ilgili sorunlara karşı duyarlı olmalıyız. Plastik maddeler elli yıl içinde tükenecek olan petrolden üretilir. Ayrıca plastik atıklar çevreyi kalıcı olarak kirletir. Bu yüzden plastik maddeleri de geri dönüşüm işlemine tabi tutmamız gerekir.

4.4.2. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Tablo 13.

Fen Bilimleri 4. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite			1		1		2
2.Ünite	7				1	1	9
3.Ünite							
4.Ünite	1		1	1		5	8
5.Ünite	5		1	2		5	13
6.Ünite	2	1				10	13
7.Ünite	1			1			2
Toplam	16	1	3	4	2	21	47

Tablo 13'te dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında 47 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında; çevresel sorumluluğa 21 kez, kişisel sorumluluğa 16 kez, toplumsal sorumluluğa dört kez, okul sorumluluğuna üç kez, mesleki sorumluluğa iki kez ve ailevi sorumluluğa bir kez yer verildiği bulgularına ulaşılmaktadır. Sorumluluk değerine en fazla (f:13) beşinci ve altıncı üniteye yer verildiği, üçüncü üniteye sorumluluk değerine hiç yer verilmediği görülmüştür.

Dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Sağlıklı Yaşam İçin Besinlerin Önemi (Kişisel Sorumluluk, s.56)

Pazardan veya manavdan sebze, meyve alırken rengine ve kokusuna dikkat etmelisiniz. Çürümüş, küflenmiş sebze ve meyveleri almaktan kaçınmalısınız. Çürük ve küflü gıdalar sağlığınıza olumsuz etkileyebilir. Dondurulacak besinin temiz ve taze olmasına dikkat edilmelidir. Çözülen besinler çok kısa sürede tüketilmeli ve tekrar dondurulmamalıdır. Çözülen gıdalar, uzun süre bekletilirse bozulur ve besin zehirlenmesine neden olur. Kullanılan katkı maddelerinden bazıları sağlığa zararlı olabilmektedir.

Dolayısıyla alışverişlerde ürünlerin içerdiği maddeler dikkatle incelenmelidir. Bu maddelerin standartlara uygunluğu kontrol edilmelidir.

Uygun Aydınlatma (Kişisel Sorumluluk, s.149)

Ders çalışırken bulunduğunuz ortamdaki ışığın geldiği yön göz sağlığını korumak için önemlidir. Işık, doğrudan göze gelmemelidir. Resim çizerken, yazı yazarken sol elinizi kullanıyorsanız ışığın sağdan, sağ elinizi kullanıyorsanız ışığın soldan gelmesine dikkat etmelisiniz.

Besinleri Tasarruflu Kullanmak İçin Neler Yapılabilir? (Aile Sorumluluğu, s.183)

Bilinçli bir tüketici olarak yapmamız gereken ilk şey isteklerimizden çok ihtiyaçlarımızı göz önünde bulundurmaktır. Gıda alışverişi yapılırken temel ihtiyaçlara dikkat edilmesi hem aile bütçesini korur hem de besinlerin tasarruflu kullanılmasını sağlar.

Kayaçlar (Okul Sorumluluğu, s.28)

Bu çalışmada, üniteye öğrendiğiniz madenlerin evinizde ve okulunuzda sık kullandığınız hangi eşyalarda olduğunu belirleyerek çevrenizdeki insanları bilgilendirmeniz beklenmektedir. Bunun için madenleri listelemeniz ve günlük hayatta kullandığınız eşyaların hangi madenleri içerdiğine ilişkin araştırma yapmanız gerekmektedir. Ulaştığınız sonuçları ise görselleştirerek bir sunum yapmanız beklenmektedir.

Aydınlatma Araçlarının Tasarruflu Kullanımı 2.Bölüm Sonu Değerlendirme (Okul Sorumluluğu, s.153)

Emre, akşam ödevini yapmak için odasına gitti. Odasının lambasını açtı. Çantasından kitaplarını çıkardı ve masa lambasını açtı. Emre, sol elini kullanan bir çocuk olduğu için ışığı soldan gelecek şekilde ayarladı. Kitabıyla arasında 50 cm mesafe bırakarak ödevini yaptı.

Evimizdeki ve Okulumuzdaki Devre Elemanları (Toplumsal Sorumluluk, s.203)

Günümüzde elektriği her alanda bu kadar rahat kullanabilmemiz büyük oranda Nikola Tesla'nın çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Nikola Tesla; sürekli yeni buluşlar peşinde koşan, araştırmacı, çalışkan bir bilim insanıydı. Aydınlatma araçları, elektrik motorları, kablesiz elektrik iletimi, uzaktan kumanda sistemleri, robotlar, tıbbî görüntölüme

sistemleri gibi birçok alanda çalışmalar yaptı. Hayatını bilime adayan Tesla, yaptıkları ve hayal ettikleriyle bugün bile birçok bilim insanına ilham vermektedir.

Suda Yüzen veya Batan Maddeler (Toplumsal Sorumluluk, s.98)

Maddelerin bu özelliğinden yararlanılarak çocukların güvenli yüzmesini sağlayan kolluklar yapılır.

Fosiller (Mesleki Sorumluluk, s.29)

Yer kabuğunu oluşturan kayaçların içinde çok uzun zaman önce yaşamış canlı kalıntılara rastlanmış ve bu kalıntılar bilim insanları tarafından incelenmiştir. Yapılan incelemeler, o dönemlerde yaşamış canlılar hakkında bize çok önemli bilgiler vermiştir.

Sağlıklı Yaşam İçin Besinlerin Önemi (Mesleki Sorumluluk, s.55)

Sebze ve meyvelerin üretim sürecinden soframıza gelene kadar geçirdiği aşamalarda tarımsal ilaç kalıntılarının ve temizlik koşullarının denetlenmesi gerekmektedir. Bu denetimleri ziraat ve gıda mühendisleri yapar.

Karışımların Ülke Ekonomisine Katkısı (Çevresel Sorumluluk, s.128)

Cam, plastik, kâğıt ve metal atıklar ayrıştırılarak geri dönüştürülebilir. Böylece yeni ürünlerin yapımında kullanılacak ham maddelerin elde edilmesinde harcanan enerji, zaman ve iş gücünden de tasarruf sağlanır. Sebze ve meyve atıkları çöp kutularına atılmak yerine, doğal gübre (kompost) yapımında kullanılarak değerlendirilebilir.

Yeniden Kullanmanın Önemi (Çevresel Sorumluluk, s.187)

Besin kaynaklarını öncelikle ihtiyacımız kadar kullanarak tüketimdeki israfı azaltmalı, sonra da artan besin maddelerini değerlendirmeye odaklanmalıyız. Ancak bu kaynaklar yaşam için vazgeçilmez ve tükenebilir kaynaklardır. Bu kaynakları olabildiğince tasarruflu ve bilinçli kullanmak gelecek nesillere karşı en önemli sorumluluklarımızdan biridir.

4.5. Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında incelenen matematik ders kitabı ünitelerindeki konu dağılımı tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14.

İlkokul Matematik Ders Kitabı Ünitelerinde Yer Alan Konu Sayıları

Ünite Sırası	2.Sınıf Konu Sayısı	3.Sınıf Konu Sayısı	4.Sınıf Konu Sayısı	Toplam
1.Ünite	18	13	11	42
2.Ünite:	17	9	5	31
3.Ünite	20	10	14	44
4.Ünite	7	14	12	33
5.Ünite	14	10	15	39
6.Ünite	16	14	14	44
Toplam	92	70	71	233

Tablo 14’te matematik ders kitapları ikinci sınıf düzeyinde 92, üçüncü sınıf düzeyinde 70, dördüncü sınıf düzeyinde 71 olmak üzere toplam 233 konu bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.5.1. MHG Yayınları İkinci Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Tablo 15.

İkinci Sınıf Matematik Ders kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite		1		3			4
2.Ünite	1					2	3
3.Ünite	2						2
4.Ünite		1					1
5.Ünite	2	1		3	1	1	8
6.Ünite		2		3	1	1	7
Toplam	5	5		9	2	4	25

Tablo 15’te ikinci sınıf matematik ders kitabında 25 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre ikinci sınıf matematik ders kitabında; toplumsal sorumluluğa dokuz kez, kişisel ve ailevi sorumluluklarına beşer kez, çevresel sorumluluğa

dört kez, mesleki sorumluluğa iki kez yer verildiği ve okul sorumluluğuna ders kitabında yer verilmediği bulgularına ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:8) beşinci ünite, en az (f:1) dördüncü ünite yer verilmiştir.

İkinci sınıf matematik ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Urartu Müzesindeki Süs Eşyaları (Kişisel Sorumluluk, s.134)

Özge ve Umut, Van'da Urartu Müzesi'ni geziyor. Gezi sırasında süs eşyalarını inceliyor.

Tatlı Zamanı (Kişisel Sorumluluk, s.228)

Mutlu, bir cetvel ve iki ataş satın almıştır. Satıcıya 50 TL verdiğine göre kaç TL para üstü almalıdır?

Şekil 1. Aile sorumluluğu örneği

Balık Tutuyoruz (Aile Sorumluluğu, s.53): Görselde Özge'nin, kardeşi Umut'u uyarması

Saat Kulesi (Ailevi Sorumluluk, s.169)

Anneleri Umut ve Özge'yi İzmir'de Saat Kulesi'ni görmeye götürdü.

Yakıtımız Bitti (Toplumsal Sorumluluk, s.207)

“Cennet Doğa Sitesi'nin bahçıvanı olan Nuri Bey, site sakinlerinin bahçelerine çiçek dikecektir”.

Güvenlik Şeridi (Toplumsal Sorumluluk, s.262)

Problem: Özge ve Umut sarnıca giriş sırasını beklerken güvenlik görevlisi sıra boyunca şerit çekti. Sıranın başından sonuna kadar 11 metre şerit çeken görevlinin elinde 3 m şerit kaldı. Acaba görevlinin elindeki şerit başlangıçta kaç metreydi?

Tatlı Zamanı (Toplumsal Sorumluluk, s. 228)

Özge, 1 dilim baklava ve 1 dilim burma kadayıf yemek istiyor. Bunun için satıcıya ne kadar ödemesi gerekir?

Bilet Kuyruğu (Toplumsal Sorumluluk, s.38)

... “Özge ve Umut Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bilet kuyruğundalar.”

Güvenlik Şeridi (Mesleki Sorumluluk, s.262)

Problem: Özge ve Umut sarnıca giriş sırasını beklerken güvenlik görevlisi sıra boyunca şerit çekti. Sıranın başından sonuna kadar 11 metre şerit çeken görevlinin elinde 3 metre şerit kaldı. Acaba görevlinin elindeki şerit başlangıçta kaç metreydi?

Yakıtımız Bitti (Mesleki Sorumluluk, s.207)

“Cennet Doğa Sitesi’nin bahçıvanı olan Nuri Bey, site sakinlerinin bahçelerine çiçek dikecektir”.

Kuş Cenneti (Çevresel sorumluluk, s.242)

Şekil 2. Çevre sorumluluğu örneği

Ağaç Dikiyoruz (Çevresel Sorumluluk, s.107)

Özge ve Umut, dikmek için 45 çam fidanı aldılar. Birinci gün 15, ikinci gün 20 fidan diktiler. İkinci günün sonunda dikilmemiş kaç fidanları kalmıştır?

Haftanın 7 Günü, Günü 24 Saati (Çevresel Sorumluluk, s.220)

“Umut ve Özge iki hafta önce Tarçın’a aşı yaptırmıştır. Bugün 18 Mayıs ise Tarçın’a hangi tarihte aşı yapılmıştır?”

4.5.2. MEB Yayınları Üçüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Tablo 16.

Üçüncü Sınıf Matematik Ders kitabında Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Sorumluluk Kişisel	Sorumluluk Ailevi	Sorumluluk Okul	Sorumluluk Toplumsal	Sorumluluk Mesleki	Sorumluluk Çevresel	Toplam
1.Ünite	1	1	2	1		1	6
2.Ünite	3			3	2	1	9
3.Ünite	5			2		1	8
4.Ünite	14	1	2	1		1	18
5.Ünite		1					1
6.Ünite	1	4	1	1			7
Toplam	24	7	5	7	2	4	49

Tablo 16’da üçüncü sınıf matematik ders kitabında 49 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre üçüncü sınıf matematik ders kitabında; kişisel sorumluluğa 24 kez, ailevi ve toplumsal sorumluluğa yedişer kez, okul sorumluluğuna beş kez, çevresel sorumluluğa dört kez ve mesleki sorumluluğa iki kez yer verildiği bulgularına ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:18) dördüncü ünite en az (f:1) beşinci üniteye yer verilmiştir.

Üçüncü sınıf Matematik ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Doğal Sayıların Karşılaştırılması (Kişisel Sorumluluk, s.28)

Yılmaz, Murat ve Sabri sabah koşusu yapmak için buluşurlar.

Paralarımızla İlgili Problemler (Kişisel Sorumluluk, s.155)

Ece ile Mete kardeşlerin almak istedikleri kitaplar vardır. Bunun için harçlıklarından arttırarak her gün kumbaralarına para atarlar. Ay sonunda kumbaralarını açarlar. Ece'nin kumbarasında 47 lira 25 kuruş, Mete'nin kumbarasında ise 30 lira 25 kuruş vardır. Alacakları kitapların fiyatı toplam 80 lira 75 kuruştur. Buna göre paraları kitapları almaya yeter mi?

Simetri (Ailevi Sorumluluk, s.193)

Bir anne, kızının okul çantasına koymak için beslenme peçetesini ve mendilini ütüler. Bu nesneleri ortalarından katlarken üstlerine ütü bastığında yandaki gibi çizgiler oluşur. Bu çizgiler ile ilgili ne söyleyebiliriz? Düşünelim.

Sıvıların Miktarını Tahmin Etme (Ailevi Sorumluluk, s. 232)

Annesi çorba yapmak için Ayşe'den tencereyi su ile doldurmasını ister. Ayşe tencerenin 3 litre su alabileceğini tahmin eder. 5 litrelik su dolu şişe ile tencereyi doldurur. Su şişesindeki suyun yarısından fazlasını tencereye döktüğünü fark eder. Bu durumda Ayşe'nin yaptığı tahminin doğru olup olmadığına bakalım.

Birer, Onar, Yüzer Ritmik Sayma (Okul Sorumluluğu, s.24)

Öğretmen, Zeynep, Ömer ve Betül'e zıplama topu ile zıplayarak ritmik sayma yapacakları bir görev verir. Öğretmen bu kez Kerem, Elif ve Yusuf'a ritmik sayma görevi verir.

Toplananların Yer Değiştirmesi (Okul Sorumluluğu, s.49)

Öğretmen, Yasemin ve Berkay'ı toplama işlemi yarışması için tahtaya kaldırır. İki-sine de aynı sayıları verir. Toplayacakları sayıları küçük kâğıtlara yazıp kâğıtları katlar. Öğretmenin "Başla!" demesiyle çocuklar kâğıtları hızla açarlar. Sayıları tahtaya yazıp toplamaya başlarlar. İki-si de işlemi doğru yapar.

Altışar, Yedişer, Sekizer, Dokuzar Ritmik Sayma (Toplumsal Sorumluluk, s.31)

Öğretmen öğrencilerine:

– Haftaya huzurevini ziyarete gideceğiz. Büyüklerimize çiçek hediye edeceğiz. Bunun için getirdiğim çiçeklerden dokuzlu buketler yapacağız, der.

6 öğrencisine buketleri yapma görevi verir. Her çocuk bir buket yapar.

Çocuklar buketleri hazırlamaya başlarlar.

Toplama İşleminde Verilmeyen Toplananı ve Rakamları Bulma (Toplumsal Sorumluluk, s.68)

Bir okulun kütüphanesinde 145 kitap vardır. Enver Bey ve Sevim Hanım bu kütüphaneye kitap bağışında bulunur. Böylece kütüphanedeki kitap sayısı 625 olur. Enver Bey kütüphaneye 180 kitap bağışlamıştır.

Grafik ve Tablolar ile İlgili Problem Çözme (Mesleki Sorumluluk, s.85)

Bir sinemadaki bilet ücretleri, tam 14 TL, öğretmen 10 TL, öğrenci 7 TL'dir. Gişe görevlisi gün sonunda, sattığı bilet paralarını hesaplayarak teslim edecektir.

Veri Gruplarına Ait Farklı Tabloları Yorumlama (Mesleki Sorumluluk, s.92)

Bir öğretmen, velilerinin mesleklerini gösteren bir grafik hazırlamak ister. Topladığı verilere göre 10 memur, 4 çiftçi, 8 işçi velisi olduğunu belirler.

4.Ünite Değerlendirme (Çevresel Sorumluluk, s.165)

3/A sınıfı öğrencileri topladıkları 72 adet meşe palamudunun $\frac{1}{3}$ 'ünü ekti. Buna göre öğrencilerin ektiği meşe palamudu sayısı kaçtır?

Toplama İşlemi Gerektiren Problemler (Çevresel Sorumluluk, s.71)

Orman Haftası etkinlikleri için Atatürk İlkokulu öğrencileri 325 fidan dikmiştir. Cumhuriyet İlkokulu öğrencileri ise 485 fidan dikmiştir.

4.5.3. MEB Yayınları Dördüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Saptanan Sorumluluk Değerine Yönelik Bulgular

Tablo 17.

Dördüncü Sınıf Matematik Ders kitabında Yer Alan Sorumluluk Türlerinin Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Sırası	Kişisel Sorumluluk	Ailevi Sorumluluk	Okul Sorumluluğu	Toplumsal Sorumluluk	Mesleki Sorumluluk	Çevresel Sorumluluk	Toplam
1.Ünite	3			3		1	7
2.Ünite	3	1	1	7		2	14
3.Ünite	4	1		3	1	2	11
4.Ünite	3		3	1			7
5.Ünite	1		2				3
6.Ünite	2				1	2	5
Toplam	16	2	6	14	2	7	47

Tablo 17’de dördüncü sınıf matematik ders kitabında 47 kez sorumluluk değeri ifadesine yer verildiği görülmektedir. Tabloya göre dördüncü sınıf matematik ders kitabında; kişisel sorumluluğa 16 kez, toplumsal sorumluluğa 14 kez, çevresel sorumluluğa yedi kez, okul sorumluluğuna altı kez, ailevi ve mesleki sorumluluğa ikişer kez yer verildiği bulgularına ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine en fazla (f:14) ikinci ünite, en az (f:3) beşinci ünite yer verilmiştir.

Dördüncü sınıf matematik ders kitabında sorumluluk değerinin yer aldığı metnin adı, sayfa numarası ve ait olduğu sorumluluk türüne ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Bölme İşlemini Tahmin Etme(Kişisel Sorumluluk, s.110)

Tuğçe, kitap okumayı çok seviyor. 14 ay boyunca toplam 182 kitap okuduğuna göre Tuğçe’nin bir ayda ortalama kaç kitap okuduğunu tahmin ediniz.

Ton ve Miligramın Kullanım Yerleri(Kişisel Sorumluluk, s.262)

Doktora giden Ali’ye doktoru, günde 1 tane 150 mg ve 1 tane 500 mg olan haplardan içmesini söylemiştir. Ali 10 gün boyunca bu ilaçları kullanacaktır.

Doğal Sayıları 100'ün Katlarıyla Zihinden Toplama(Aile Sorumluluğu, s.57)

1469 TL'ye iki takım elbise alan Ahmet Bey, çocuklarına da 200 TL'ye ayakkabı almıştır.

Matematikte Eşitliği Sağlama (Aile Sorumluluğu, s.121)

Annemle ablam hafta sonu evi temizlediler.

Açının Belirlenmesi ve İsimlendirilmesi(Okul Sorumluluğu, s.206)

Mert, arkadaşı Mustafa'nın evine ders çalışmaya gider.

Zaman Ölçü Birimleri Arasındaki İlişki(Okul Sorumluluğu, s.160)

Üniversite öğrencisi Anıl, 1 ay boyunca gözlem yapmak için Meteoroloji Genel Müdürlüğünde staja başlamıştır.

Problem Çözme ve Problem Kurma(Okul Sorumluluğu, s.69)

Emre, ben problemlerde verilenleri listeliyorum. Yani problem çözme adımlarına dikkat ediyorum. Eğer sen de problemi anlar, plan yapar ve uygularsan karıştırmadan çözebilirsin.

Problem Kurma ve Problem Çözme(Toplumsal Sorumluluk, s.114)

Ağaçhisar İlkokulunun 4.sınıf öğrencilerine 600 tane hikaye kitabı dağıtılacaktır.

Problem Çözme ve Problem Kurma(Toplumsal Sorumluluk, s.72)

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığının ortak yürüttüğü “Sinemaya Gitmeyen Öğrenci Kalmasın” projesi kapsamında Bursa ilinde 1710 öğrenci sinema filmi izlemiştir.

Samsun'da yardımsever mahalle sakinleri, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere 1760 adet gıda kolisi hazırlamışlardır.

Çarpan Sırasının Değişmesi(Mesleki Sorumluluk, s.85)

Kızıklı İlkokulunun idaresi, sınıflardaki dolapların güvenlik açısından duvarlara monte edilmesine karar verdi.

Ton ve Miligramın Kullanım Yerleri (Mesleki Sorumluluk,262)

Doktora giden Ali'ye doktoru, günde 1 tane 150 mg ve 1 tane 500 mg olan haplardan içmesini söylemiştir.

Zihinden Çıkarma İşlemi (Çevresel Sorumluluk, s.46)

Bir fırıncı, 570 ekmeğin 400 tanesini sattı. Geri kalanını sokak hayvanları için bağışladı.

2.Ünite Değerlendirme Soruları (Çevresel Sorumluluk, s.78)

Küresel ısınmaya dikkat çekmek amacıyla yapılan koşuda, Meltem 1447 metre koşmuştur.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde 2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan ilkökul Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilimleri ve matematik ders kitaplarındaki konu metnlerinin sorumluluk değeriğine ilişkin bulguları sorumluluk türleri bağlamında yorumlanarak tartışılmıştır.

5.1. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerde Sorumluluk Değeriğın Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum

Türkçe ders kitaplarının sorumluluk değeri bakımından incelendiğı bu çalışmada ikinci sınıf Türkçe ders kitabında 56 kez, üçüncü sınıf Türkçe ders kitabında 63 kez ve dördüncü sınıf ders kitabında 102 kez olmak üzere toplamda 221 kez sorumluluk değeri örneklerine rastlanmıştır. Sorumluluk değeriğine sınıf düzeyi arttıkça yer verilme sıklığının da artmasının sebebi olarak öğrencilerin yaş ve gelişim düzeyinin artması ve beraberinde sorumluluk kavramını anlama becerilerinin gelişmesi düşünülebilir. Türkçe ders kitapları toplamında sorumluluk alt türlerinden kişisel sorumluluğa 80 kez, aile sorumluluğuna 22 kez, okul sorumluluğa 15 kez, toplumsal sorumluluğa 67 kez, mesleki sorumluluğa 31 kez ve çevresel sorumluluğa 26 kez yer verildiğı saptanmıştır. Türkçe ders kitaplarında tüm sorumluluk türlerine yer verildiğı sonucundan yola çıkarak ders kitabına metinler seçilirken bu metinlerin gelişigüzel seçilmediğı sorumluluk değeriğini içeren metinlere özellikle yer verildiğı, sorumluluk değeriğinin öğrencilere kazandırılmasının önemsendiğı düşünölmekte; fakat sorumluluk alt türlerine göre dağılımının dengeli olmadığı, ağırlıklı olarak kişisel ve toplumsal sorumluluğa yer verilmesi sonucundan yola çıkarak da sorumluluğun daha ziyade bireyin kendi varlığına ve içinde yaşadığı topluma karşı olan sorumluluğuyula özdeşleştirildiğı düşünölmektedir. Fakat sorumluluk sadece bireyin kendisine ve toplumuna karşı olan sorumlu davranışlarından ibaret değildir. Kişisel ve toplumsal sorumluluk örneklerine olduğu kadar diğer sorumluluk türlerine de yer verilmesinin sorumluluğun tüm boyutları ile öğrencide yerleşmesi açısından önemli olduğu düşünölmektedir. İlkokul Türkçe ders kitapları içeriğinde yer verilen şiir, hikaye, masal türlerinde eserler sorumluluğun öğretilmesinde önemli bir araç olarak görölebilir. Bu eserler aracılığıyla öğrencinin hayal dünyası, dil ve zihinsel gelişimine katkı sağlanırken; gelişimine uygun

olarak verilen sorumluluk değeri örnekleri ile de sorumluluk değerinin öğrencide somutlaştırılarak bütüncül bir şekilde yerleşmesi sağlanabilir.

Gül (2017), değerler eğitimi yaklaşımıyla beşinci sınıf Türkçe ders kitabını incelediği çalışmada değerlerin ders kitabına dağılımının dengeli bir dağılım göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç; çalışmamızın sorumluluk değerinin Türkçe ders kitabı temalarına homojen bir şekilde dağılmadığı sonucu ile tutarlıdır. Bu durumun sebebi olarak farklı temalarda farklı kök değerlere ağırlık verilmiş olması düşünülebilir fakat sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılması sürecinde sorumluluğa örnek tutum ve davranış örneklerinin süreç içerisinde kesintiye uğramadan, tüm temalarda eşit oranda ve sistemli bir şekilde verilmesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkmenoğlu, Akyol ve Çağınlar (2021) ikinci ve üçüncü sınıf Türkçe ders kitapları üzerine yapmış olduğu çalışmalarında sorumluluk değerinin ders kitaplarında sevgi ve vatanseverlik değerinden sonra en fazla yer verilen değer olduğunu saptamışlardır. Sorumluluk değerinin en fazla yer verilen değerler arasında olmasında; Türkçe ders kitapları hazırlık sürecinde Türkçe ders konularına yer verilmesinin yanında, sağlıklı bir toplumsal yapının sürmesi için sorumlu bireyler yetiştirmeye önem verilmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmada ikinci sınıf Türkçe ders kitaplarında 10 kez, üçüncü sınıf ders kitaplarında yedi kez sorumluluk değerine vurgu yapıldığını ortaya koymaları bu çalışma ile örtüşmemektedir. Bu durumun sebebi, incelenen yayınevlerinin farklı olması olabileceği gibi Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının (Temmuz, 2017) yayınladığı sorumluluğa yönelik tutum ve davranış ifadeleri olarak belirtilen; çevresine, kendine, ailesine, vatanına karşı sorumlu olma; tutarlı ve güvenilir olma, sözünde durma, davranışlarının sorumluluğunu alma ifadelerinin çalışmamızda sorumluluk kapsamında ele alınırken ilgili çalışmada saygı, vatanseverlik, yardımseverlik gibi diğer kök değerler kapsamında ele alınmış olabileceği düşünülmektedir.

Türkçe ders kitaplarının yapısı itibari ile öğrencilere sorumluluk değerinin aktarılmasında faydalı olabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir. Şiirler, hikayeler ve masallar içerisine yerleştirilmiş sorumluluk değeri örnekleri öğrencinin soyut bir kavram olan sorumluluğu, örnekleri ile görmesine ve tüm boyutları ile kavramasına yardımcı olabilir. Öğrencinin gelişim sürecinde kendisinden beklenen sorumluluk içeren tutum ve davranışların, Türkçe ders kitaplarında tüm ünitelerde dengeli bir şekilde yer alması öğrencide sorumluluk bilincinin yerleşmesine katkı sağlayabilir.

5.2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum

Hayat Bilgisi ders kitaplarının incelendiği bu çalışmada; ikinci sınıf ders kitabında 79 kez, üçüncü sınıf ders kitabında 119 kez olmak üzere toplam 198 kez sorumluluk değerine yer verildiği saptanmıştır. Sınıf düzeyi ile birlikte sorumluluk değerine yer verilme sıklığının artmasında öğrencilerin gelişim düzeylerinde sorumluluğu anlamlandırma becerilerinin artması düşünülebilir. Hayat bilgisi ders kitaplarında sorumluluk alt türlerinin tamamına eşit şekilde olmamakla birlikte tüm ünitelerde yer verildiği söylenebilir. Hayat bilgisi ders kitapları toplamında sorumluluk alt türlerinden kişisel sorumluluğa 69 kez, ailevi sorumluluğa 15 kez, okul sorumluluğuna 13 kez, toplumsal sorumluluğa 50 kez, mesleki sorumluluğa 10 kez ve çevresel sorumluluğa 41 kez yer verilmiştir. Sorumluluk türlerinden kişisel ve toplumsal sorumluluğa ağırlık verilirken diğer sorumluluk türlerine istenilen düzeyde yer verilmemesinin sebebi olarak Türkçe ders kitaplarında olduğu gibi hayat bilgisi ders kitaplarında da sorumluluğun daha ziyade bireyin kendi varlığına ve içinde yaşadığı topluma karşı olan sorumluluğuyla özdeşleştirildiği düşünülmektedir. Sorumluluğu sadece bireyin kendine ve topluma olan sorumluluğu olarak ele almak, sorumluluğun tüm boyutları ile bireyde yerleşmesine olanak vermeyebilir. Çünkü sorumlu bir birey olmak; kendine ve toplumuna karşı olduğu kadar okul sorumluluğunu, mesleki sorumluluğunu, aile sorumluluğunu ve çevre sorumluluğunu da yerine getirmeyi gerektirir.

Hatay, Uçar ve Çetinkaya (2021), hayat bilgisi birinci, ikinci ve üçüncü sınıf ders kitaplarında kök değerleri incelediği çalışmalarında en fazla sorumluluk kök değerine vurgu yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Sorumluluk değerine 297 defa vurgu yapıldığı ve bu sorumluluk örneklerinin sorularla metinlerle ve görsellerle öğrencilere iletildiği sonucuna yer vermişlerdir. Çalışmalarında sorumluluk değeri ile ilgili tutum ve davranışlarda kişinin kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma alt türlerini kapsayacak şekilde incelemeleri bu çalışmada yer alan sorumluluk alt türleri ile genel olarak örtüşmektedir.

Türkmenoğlu ve diğerleri (2021), hayat bilgisi ders kitaplarında sorumluluk kök değerinin en fazla yer verilen kök değer olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hayat bilgisi ikinci sınıf ders kitabında 27 kez, üçüncü sınıf ders kitabında 21 kez sorumluluk değerine yer verildiğini ifade etmeleri, bu çalışmanın sınıf düzeyi arttıkça sorumluluk değerinin kitaplarda yer verilme sıklığının artması sonucu ile örtüşmemektedir. Bu duruma sebep olarak incelenen yayınevlerinin farklı olması düşünülmektedir.

Sorumluluk örneklerinin, günlük yaşama adeta rehber olan hayat bilgisi ders kitaplarında örneklerle somutlaştırılması; öğrencilerin sorumluluğu tüm boyutları ile

kavraması, sorumluluklarını bilmesini, kendine ve çevresine karşı daha duyarlı davranmasını sağlamaya yardımcı olabilir. Günümüzde kimi ailelerin çocuklarının okul ve aile içindeki sorumluluklarını onlar adına yerine getirdiklerini görmekteyiz. Bu durum çocuğun yetişkin yaşamında birçok probleme sebep olabilir. Öncelikle kendi sorumluluğunu almayan, sorumluluğu gelişimine katkı sağlayacak bir görev değil yük olarak gören, toplumuna faydadan çok zararı olan bireyler yetişmesine sebep olabilir. Günlük yaşama adeta hazırlık niteliğinde bir ders olan hayat bilgisi dersi içerisinde tüm ünitelere dengeli bir dağılımla verilen, tüm sorumluluk türlerinden örneklerin yer aldığı ders kitabı içeriğinin sorumluluğun erken yaşta çocuklar tarafından somut örneklerle kavranması bakımından etkili ve önemli olabileceği düşünülmektedir.

5.3. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum

Sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının sorumluluk değeri alt türleri ekseninde incelendiği bu çalışmada toplam 104 kez sorumluluk değeri ifadelerine yer verildiği saptanmıştır. Sorumluluk değerine ders kitabı konu metinlerinde çok miktarda yer verildiği fakat üniteler arasında dengeli bir dağılım yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel sorumluluğa 27 kez, ailevi sorumluluğa dokuz kez, okul sorumluluğuna sekiz kez, toplumsal sorumluluğa 39 kez, mesleki sorumluluğa dört kez ve çevresel sorumluluğa 17 kez yer verildiği sonucundan yola çıkarak sosyal bilgiler ders kitabında sorumluluk örneklerinin sorumluluk alt türleri arasında eşit dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluğun öğrencide tüm boyutları ile öğrenilmesi ve günlük yaşama aktarılmasının sağlanabilmesi için sorumluluğun alt türlerine ders kitabında eşit oranda yer verilmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Yalçın (2021), çalışmasında sorumluluğu bireysel sorumluluklarımız, toplumsal sorumluluklarımız, okul sorumluluklarımız, ailede sorumluluklarımız, ve çevrede sorumluluklarımız olarak kategorilendirmiştir. Yapılan çalışma sorumluluk alt türleri bakımından bu çalışma ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada yer verilen mesleki sorumluluk ilgili çalışmada bireysel sorumluluklarımız içerisinde “işe gitmek” ve “görevlerini yerine getirmek” olarak ele alınmıştır.

Cüro ve Gömleksiz’in (2011), öğrencilerin sorumluluk duygusunu kazanmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programının etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öğrencilerin sağlığa zarar veren davranışlardan uzak durma, bedensel temizlik ve öz bakım becerilerine önem verme, çalışmalarında düzenli olmaya önem verme, çalışmaktan zevk almaya ve

sorumluluklarını yerine getirmeye ilişkin tutumlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmamız sonucunda sosyal bilgiler ders kitabında sorumluluk değerine ve özellikle kişisel sorumluluk türüne çok miktarda yer verilmesi ilgili araştırma sonucu ile tutarlıdır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında planlı bir şekilde yer verilen sorumluluk örneklerinin öğrencide sorumluluk değerinin kalıcı olarak yerleşmesinde ve olumlu davranış geliştirme sürecinde faydalı olabilir.

Cüro ve Gömleksiz'in (2011) çalışmalarında öğrencilerin sorumluluk duygusunu kazanmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programının etkili olduğu sonucuna ulaşmaları, Yiğittir'in (2010) geleneksel ve milli değerlere sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer verilmesi gerektiğini ifade etmeleri araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Ayrıca Kuş, Merey ve Karatekin (2013, s. 201-202), dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında sorumluluk, duyarlılık, vatanseverlik ve sevgi değerlerinin dürüstlük, temizlik ve hoşgörü değerlerine göre daha fazla yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Yapılan araştırmalardan ve çalışmamızdan elde edilen sonuçlardan yola çıkarak sosyal bilgiler ders kitabında sorumluluk örneklerine fazla miktarda yer verildiği, sorumluluğun öğrenciler tarafından kazanılmasının önemsendiği fakat sorumluluğun tüm boyutları ile tüm ünitelerde eşit bir dağılım gözetilerek verilmesinde yetersizlikler olduğu düşünülmektedir. Sosyal bilgiler dersinin verilmeye başladığı ilkökul dördüncü sınıf düzeyinde gerek öğrencilerin önceki senelere göre bilişsel ve duyuşsal olarak gelişme kaydetmiş olmaları gerekse de sosyal bilgiler dersinin yapı itibarıyla sorumluluğa örnek oluşturacak durumları içeriğinde doğal olarak barındırması sebebiyle nitelikli hazırlanmış bir sosyal bilgiler ders kitabının, sorumluluğun öğrenci tarafından anlaşılmasına ve öğrencilerin sorumlu birey olmalarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

5.4. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum

Fen bilimleri üçüncü sınıf ders kitabında 46 kez, dördüncü sınıf ders kitabında 47 kez olmak üzere toplam 93 kez sorumluluk değerine yer verildiği ve sınıf düzeyleri arasında sorumluluk değeri dağılımının dengeli olduğu düşünülmektedir. Fen bilimleri ders kitaplarında kişisel sorumluluğa 37 kez, aile sorumluluğuna üç kez, okul sorumluluğuna iki kez, toplumsal sorumluluğa 11 kez, mesleki sorumluluğa sekiz kez ve çevresel sorumluluğa 32 kez yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında en sık yer verilen sorumluluk türü kişisel sorumluluk iken dördüncü sınıf ders kitabında en sık yer verilen sorumluluk türünün çevresel sorumluluk olduğu söylenebilir. Bu durumun nedeni

olarak öğrencinin yaşa bağlı bilişsel gelişme göstermesinden yararlanarak çevre duyarlılığın artırılmak istenmesi olduğu düşünülebilir. Fen bilimleri üçüncü sınıf ders kitabında okul sorumluluğuna yer verilmemiş olmasının, öğrencide sorumluluğun bütünsel gelişmesine olumsuz etki edeceği düşünülmektedir. Her iki sınıf düzeyinde de kişisel sorumluluğa ve çevresel sorumluluğa diğer sorumluluk alt türlerine oranla daha fazla yer verildiği söylenebilir. İlgili sorumluluk türlerine ağırlık verilmesinin; kendisine karşı sorumluluklarını yerine getiren psikolojik sağlamlığa ulaşmış aynı zamanda da çevreye duyarlı, diğer canlıların haklarına ve doğaya saygılı, koruyan ve geliştiren, sorumluluk sahibi bireyler yetişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İki sınıf düzeyinde de en az yer verilen sorumluluk alt türünün okul sorumluluğu olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun öğrencilerde öncelikle okul başarılarında, akademik yaşamlarında ilerleyen yıllarda da meslek yaşamında sorumluluk alma, görevlerini yerine getirme hususunda aksaklıklara sebep olabileceği düşünülmektedir. Sorumluluk türleri birbirinden kopuk değildir. Bir sorumluluk türünde yaşanan bir aksaklık diğer sorumluluk türlerine de olumsuz etki yaratabilir. Öğrencilik yıllarında okul sorumluluğunu yerine getirmeyen birey ilerleyen yaşamında mesleki sorumluluklarını, toplumsal sorumluluklarını ve çevresel sorumluluklarını da yerine getirmede zorlanabilir. Bu nedenle tüm sorumluluk türleri üzerinde önemle durulmalıdır.

Şığva'nın (2024), çalışmasında üçüncü ve dördüncü sınıf fen bilimleri ders kitaplarında 72 kez sorumluluk değerine yer verildiği, kök değerler ve bu değerlerin alt boyutları arasındaki dağılımın dengesiz olduğu sonucuna ulaşması çalışmamızın sonucu ile tutarlıdır. Yılmaz ve Yıldırım (2023), üçüncü sınıf fen bilimleri ders kitabında 48 kez, dördüncü sınıf ders kitabında 37 kez olmak üzere toplam 85 kez sorumluluk değeri ifadelerine yer verildiğini tespit etmeleri ve sorumluluk değerinin ünitelere homojen dağılmadığı sonucuna ulaşmaları bulgularımıza yakın sonuçlardır ve araştırma sonuçları ile tutarlıdır. Aynı zamanda Yılmaz ve Yıldırım (2023), ders kitaplarında en çok yer verilen değerlerin sorumluluk değeri olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırma bulgularımızdan yola çıkarak ilkökul fen bilimleri ders kitaplarında sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılmasına önem verildiği fakat sorumluluğun tüm boyutlarıyla ve ünitelerde dengeli bir dağılımla verilmesinde yetersizlikler olduğu sonucu çıkarılabilir. Sorumluluk içeren ifadelerin ders kitaplarında artırılmasının ve sorumluluğun tüm alt türleri ile ünitelere dengeli dağılımının gözetilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

5.5. Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Konularda Sorumluluk Değerinin Dağılımına İlişkin Tartışma ve Yorum

Matematik ikinci sınıf ders kitabında 25 kez, üçüncü sınıf ders kitabında 49 kez ve dördüncü sınıf ders kitabında 47 kez olmak üzere toplam 121 kez sorumluluk değerine yer verildiği tespit edilmiştir. İkinci sınıf ders kitabında en fazla toplumsal sorumluluğa yer verilirken okul sorumluluğuna yer verilmediği, üçüncü sınıf ders kitabında en fazla bireysel sorumluluğa en az mesleki sorumluluğa yer verildiği, dördüncü sınıf düzeyinde ise en fazla bireysel sorumluluğa yer verilirken en az ailevi sorumluluk ve mesleki sorumluluğa yer verildiği söylenebilir. İncelenen tüm sınıf düzeylerinde en fazla bireysel sorumluluğa yer verilirken en az mesleki sorumluluğa yer verildiği düşünülmektedir. İncelenen matematik ders kitaplarında sorumluluk türlerinin tamamına yer verilirken, farklı sınıf düzeylerinde farklı sorumluluk türlerine ağırlık verildiği, ünitelerde sorumluluk türleri dağılımının dengeli olmadığı ve sorumluluk değerine az miktarda yer verildiği düşünülmektedir. Bu durumun sebebi olarak matematik dersinin bilimsel bir alan olması, öğretilecek konuların akademik bir dille doğrudan öğretilmesi gerektiği düşüncesi olduğu söylenebilir. Aile sorumluluğuna yeterince yer verilmemesi sonucunda öğrenciler, aile içinde düzenin sağlanmasında hep aynı kişilerin ve genellikle de annelerin bundan sorumlu olduğu çıkarımında bulunabilir. Ders kitabı içeriğinde çocukların düzeyine uygun olarak verilen aile sorumluluğu örnekleri, sorumluluk kavramının somutlaştırılmasına katkı sağlayabilir. Okul sorumluluğuna ve mesleki sorumluluğa gerektiğinde yer verilmesinin öncelikle bireylerin okul başarısına ilerleyen yaşamlarında da mesleki sorumluluk bilincinin oluşmasına katkı sağlayacağı ve dolayısıyla toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesini de olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bireyin sorumluluk sahibi olması, tüm sorumluluk boyutlarını içselleştirmesi ile mümkün olabilir. Matematik ders kitabı konu anlatım metnlerinin ve problem cümlelerinin bu durum göz önünde bulundurularak hazırlanması sorumluluğun öğrencide tüm boyutları ile somutlaştırılmasına katkı sağlayabilir.

Karaca ve Uzunkol (2019), çalışmalarında üçüncü ve dördüncü sınıf matematik ders kitaplarındaki değerlerin dağılımının toplamda %4 gibi çok düşük bir oranda yer aldığı sonucuna ulaşmış olmaları bu çalışmanın sonuçlarından olan matematik ders kitaplarında sorumluluk değerine yeterince yer verilmediği sonucu ile tutarlıdır. Bunun yanında Karaca ve Uzunkol (2019), sorumluluk değerinin yalnızca üçüncü sınıf matematik ders kitaplarında yer aldığı dördüncü sınıf matematik ders kitaplarında sorumluluk değerine yer verilmediği sonucuna ulaşmaları araştırmamız sonucu ile uyumlu değildir. Bu durumun sebebi olarak incelenen ders kitabının farklı olması veya sorumluluk değeri bulgularının ilgili araştırmada

doğal çevreye duyarlılık, sağlığına önem verme, aile birliğine önem verme değerleri başlığı altında toplanarak araştırma sonuçlarında yer almış olabileceği düşünülmektedir.

Akyol (2023), beşinci sınıf matematik ders kitabı ile sekizinci sınıfın ikinci matematik ders kitabı hariç ortaokul matematik ders kitaplarında en çok değinilen kök değerler sorumluluk kök değeri olduğunu tespit etmiştir. Sekizinci sınıf matematik ders kitabında vatanseverlik kök değeri, beşinci sınıf matematik ders kitabında ise öz denetim kök değeri ön plana çıkmaktadır. İncelenen kitaplardan bazılarında kök değerlerin çok az yer aldığı ya da hiç yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortaokul matematik ders kitaplarında her sınıf düzeyinde farklı olmakla birlikte kök değerlere kitabın tamamında en az %6,46 (sekizinci sınıf) en fazla %18,59 (altıncı sınıf) yer verilmiş olması bu çalışmanın matematik ders kitaplarında sorumluluk değeri ifadelerine yeterince yer verilmediği sonucu ile tutarlıdır.

Bishop, Seah & Chin (2003), ders kitaplarında değerler eğitime az rastlanmasının sebepleri üzerinde çalışmışlardır. Yaptıkları çalışma sonucunda iki temel nedene ulaşmış ve bu nedenler üzerinde durmuşlardır. Bu nedenlerden birincisi olarak; matematik biliminin istatistiksel yapısı ile değerler eğitiminin yapısının farklı olması sebebiyle ikisi arasında bağlantı kurulmasında zorluk yaşanması ve bu iki kavramın örtüşmesinde güçlük olduğu ifade edilmiştir. İkinci neden olarak matematik öğretmenlerinin değerler eğitimi kavramlarını aktarma ihtiyacı hissetmemeleri olarak ifade etmişlerdir. İlgili çalışmada elde edilen matematik ders kitaplarında değerlere az rastlanması sonucu çalışmamız sonucu ile tutarlıdır. Yalnızca sözel dersler içerisinde yer alan metinler aracılığıyla sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılmaya çalışılması sorumluluğun tam anlamıyla kavranması konusunda yeterli olmayabilir. Zamanının çoğunu okulda, okuldaki zamanının çoğunu da sınıf içerisinde derslerde geçiren öğrenciler için değerlerin ders içerisinde verilmesi oldukça önemlidir (Cihan, 2014). Matematik dersinin özel amaçlarından olan öğrencilerde sabırlı ve sorumluluk sahibi olma özelliklerini geliştirebilmek için matematik ders kitapları hazırlanırken konu anlatım metinlerinde, problem cümlelerinde, kitap görsellerinde sorumluluk ifadelerine daha fazla yer verilmesi faydalı olabilir. Bu nedenle sorumluluk değerine yalnızca sözel derslerde edebi metinler içerisinde değil, tüm derslerde genişçe ve üniteler arası dengeli bir dağılımla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ders kitapları yalnızca konu öğretme aracı olarak görülmemeli, sorumluluk değerinin kazandırılması ve öğrencileri hayata hazırlamadaki önemi göz ardı edilmemelidir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, bu çalışmada elde edilen bulgulardan faydalanılarak ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara dayanarak yapılması gerekenlere ilişkin öneriler yer almaktadır.

6.1. Sonuç

Çalışmanın Türkçe ders kitabına ilişkin sonuçlarında; sorumluluk değerine ders kitaplarında fazla miktarda yer verildiği fakat sorumluluk değerinin temalara göre, sorumluluk türlerine göre ve sınıf düzeylerine göre dengeli bir dağılım göstermediği düşünülmektedir. Toplumsal ve bireysel sorumluluk türlerine daha fazla yer verilirken aile ve okul sorumluluğu örneklerine daha az yer verildiği söylenebilir. Sorumluluk örneklerinin toplumsal ve bireysel sorumluluk türlerinde yoğunlaşıp aile ve okul sorumluluk türlerine az miktarda yer verilmesi sorumluluğun öğrencide bütüncül bir şekilde yerleşmesine engel olabilir. Bu durum öğrencinin, sorumluluğu tüm boyutları ile kavramasını güçleştirebilir. İleride mesleki sorumluluğun da temeli olacak olan okul sorumluluğuna az miktarda yer verilmesi öğrencinin okul sorumluluklarını bilmesi ve gereklerini yerine getirmesinde olumsuz etki oluşturabilir. Aile sorumluluğuna az miktarda yer verilmesi ile de öğrenci aile içindeki görevlerin hep anne ya da babanın sorumluluğunda olduğunu düşünüp kendisinin de aile içinde sorumluluklarının olduğunu bilmemesine sebep olabilir. Genel olarak Türkçe ders kitaplarında sınıf seviyesi yükseldikçe sorumluluk değeri örneklerine daha fazla yer verildiği söylenebilir.

Çalışmanın hayat bilgisi ders kitabına ilişkin sonuçlarında; sorumluluk değerine ders kitapları içerisinde fazla miktarda yer verilirken sorumluluk değerinin ünitelere dağılımının homojen olmadığı düşünülmektedir. Bazı ünitelerde sorumluluk örneklerine yoğun bir şekilde yer verilirken bazılarında hiç yer verilmediği, hayat bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf seviyeleri ders kitapları karşılaştırıldığında üçüncü sınıf düzeyinde sorumluluk değerine daha fazla vurgu yapıldığı düşünülmektedir. Bu durumun sebebi olarak, yaşa bağlı bilişsel gelişimin artması sonucunda sorumluluğu kavrama yetisinin de arttığı düşünülerek sorumluluk örneklerinin kitap içeriğinde artırılması gösterilebilir. Türkçe ders kitaplarında olduğu gibi hayat bilgisi ders kitaplarında da bireysel ve toplumsal sorumluluk türlerine daha fazla yer verildiği düşünülmektedir. Günlük yaşama paralel ilerleyen konular içeren hayat bilgisi dersinin, sorumluluğun öğrencilerde kazandırılmasında önemli olduğu söylenebilir.

Bu nedenle hayat bilgisi ders kitapları içeriğinin, sorumluluğun tüm türlerine örnek oluşturacak nitelikte hazırlanması ve sorumluluğa tüm sınıf düzeylerinde dengeli bir şekilde yer verilmesi öğrencide sorumluluk değerinin günlük yaşam örnekleri ile somutlaştırılmasına katkı sağlayabilir.

Çalışmanın sosyal bilgiler ders kitabına ilişkin sonuçlarında; sorumluluk değerine fazla miktarda yer verildiği fakat sorumluluk değeri ifadelerinin ünitelere dengeli bir şekilde dağılmadığı söylenebilir. Sosyal bilgiler ders kitabında en fazla toplumsal sorumluluk örneklerine rastlanırken mesleki sorumluluk ve okul sorumluluğu örneklerine az miktarda yer verildiği düşünülmektedir. Bu durumun öğrencilerde sorumluluğun tüm boyutları ile kavranmasına olumsuz etki edeceği düşünülmektedir. Bunun yanında sorumluluk türlerinin sosyal bilgiler ders kitabına homojen bir şekilde dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul kademesinde diğer sınıf düzeylerine nazaran daha ileri olan dördüncü sınıf seviyesinde sorumluluk değeri örneklerinin öğrencinin gelişimine uygun olarak artırılmasının sorumluluğun kavranılmasında ve içselleştirilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Sosyal bilgiler ders içeriğinin de sorumluluk değeri örneklerinin verilmesine uygun yapıda olduğu düşünülmekte bu sebeple kitap içerisinde ünitelere homojen dağılmış günlük yaşamdan sorumluluk örneklerinin öğrencilerde sorumluluk gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Fen bilimleri ders kitaplarında sorumluluk değeri ifadelerine sınıf düzeyleri bakımından dengeli bir şekilde yer verildiği fakat bunun yanında sorumluluk değeri ifadelerinin ünitelere dağılımının homojen bir şekilde olmadığı düşünülmektedir. Sorumluluk türlerinden bireysel sorumluluğa ve çevresel sorumluluğa fazla miktarda yer verilirken okul ve aile sorumluluğuna az miktarda yer verildiği söylenebilir. İncelenen diğer derslerde en fazla yer verilen sorumluluk türü bireysel ve toplumsal sorumluluk olurken, fen bilimleri ders kitaplarında en fazla yer verilen sorumluluk türlerinin bireysel ve çevresel sorumluluk olmasında fen bilimleri dersinin yapısı itibarıyla insan, diğer canlılar, yaşam alanları konularına yer vermesi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple sorumluluk türlerinden de bireysel ve çevresel sorumluluğa daha fazla miktarda yer verildiği düşünülebilir. Aile sorumluluğuna az miktarda yer verilmesi bireyin aile içinde üzerine düşen görevlerin neler olduğunu tam olarak bilmemesine sebep olabilir ve bu durum ailenin huzurlu yapısına engel teşkil edebilir. Huzurlu bir aile ortamı için tüm aile bireyleri üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmeli, tüm sorumluluk bir ya da birkaç kişiye yüklenmemelidir. Fen bilimleri dersinin verilmeye başlandığı ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf seviyelerinin öğrencide okul sorumluluğunun yerleşmesi açısından önemli sınıf seviyeleri olduğu düşünülmektedir. Bu

nedenle fen bilimleri ders kitabı içeriklerinde verilen ödevleri eksiksiz ve zamanında yerine getirme, derse katılma, ders araç-gereçlerini yanında bulundurma gibi okul sorumluluğu örneklerine de fazla miktarda yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Matematik ders kitaplarında sınıf düzeyleri karşılaştırıldığında sorumluluk değerinin sınıf düzeylerine ve ünitelere göre dengeli bir dağılım göstermediği ve ders kitaplarında yer verilen sorumluluk değeri ifadelerinin az miktarda olduğu düşünülmektedir. Sorumluluk alt türlerinden bireysel ve toplumsal sorumluluğa daha fazla yer verilirken okul sorumluluğuna ve mesleki sorumluluğa daha az miktarda yer verildiği söylenebilir. Matematik dersinin yapısı itibariyle sayısal bir ders olduğu, değerlerin öğretilmesinde uygun olmadığı düşünüldüğü için sorumluluk değeri örneklerine de az miktarda yer verildiği düşünülmektedir.

6.2. Öneriler

1. Türkçe ders kitapları hazırlanırken sorumluluk türlerine uygun tutum ve davranış örneklerine, tüm sınıf düzeylerinde ve kitabın bütün temalarında dengeli bir şekilde yer verilmesinin öğrencilerde sorumluluk bilincinin bütünsel olarak gelişmesi açısından faydalı olacağı düşüncesiyle yeni hazırlanacak ders kitaplarında bu duruma dikkat edilmesi önerilir. Çocuklara akademik bilgiler öğretmenin yanı sıra değerleri aktarma konusunda da önemli işlevi olan Türkçe ders kitapları sayesinde, sorumluluk değerinin öğrencide bütüncül bir şekilde gelişmesine katkı sağlanabilir.
2. Hayat bilgisi ders kitaplarında sorumluluk değerine yer verilme oranının sayısal olarak yeterli düzeyde olduğu fakat sorumluluk değerinin ünitelere dağılımının homojen olmadığı ve sorumluluk türlerinden mesleki sorumluluk ve okul sorumluluğuna yeterince yer verilmediği söylenebilir. Yeni hazırlanacak hayat bilgisi ders kitaplarında tüm sorumluluk türlerine yer verilmesinin öğrencide sorumluluk bilincinin bütüncül olarak gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
3. Sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde sorumluluk değeri örneklerine sayısal olarak yeterli düzeyde yer verildiği görülmüş fakat sorumluluk değerinin ünitelere dağılımının dengeli olmadığı ve tüm sorumluluk türlerine eşit oranda yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Yeni hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarında özellikle mesleki sorumluluğa, okul sorumluluğuna ve aile

sorumluluğuna örnek teşkil eden metinlerin artırılmasının sorumluluk değerinin öğrencide bütünsel olarak yerleşmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

4. Fen bilimleri ders kitaplarında diğer sorumluluk türlerine kıyasla aile sorumluluğu, okul sorumluluğu ve mesleki sorumluluk örneklerine daha az yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yeni hazırlanacak fen bilimleri ders kitaplarında bu duruma dikkat edilerek tüm sorumluluk türlerine kitabın bütününe yayılmış şekilde yer verilmesinin öğrencide sorumluluk değerinin gelişimini olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.
5. Matematik ders kitaplarında yer ver verilen sorumluluk değeri örneklerinin, incelenen diğer ders kitaplarına göre daha az miktarda olduğu ve tüm sorumluluk türlerine dengeli bir şekilde yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Matematik dersinin özel amaçlarından olan öğrencilerin sabırlı ve sorumlu olma özelliklerinin geliştirilebilmesi için ders kitabı içeriğinde sorumluluk değerine daha fazla yer verilmesi önerilir. Sayısal olarak az miktarda sorumluluk ifadelerine yer verilen matematik ve fen bilimleri ders kitaplarında sorumluluk değeri ifade eden cümleler artırılmalıdır. Sorumluluk değerine somut örnek oluşturacak tutum ve davranışların, öğrencinin gelişim düzeylerine uygun olarak belirlenip tüm ders kitaplarında yer verilmesi, sorumluluğun öğrenciler tarafından tüm boyutları ile kavranmasına yardımcı olabilir.
6. Ders kitaplarında yer alacak konu ve metinlerin içerisine sorumluluk değerinin yerleştirilmesi titizlikle yapılmalıdır. Sözel sayısal ayrımı yapılmadan tüm ders kitapları içerisine, dengeli bir dağılımla, sorumluluk değerini ifade eden cümleler yerleştirilmelidir. Ancak bu şekilde toplumun geleceği olan çocuklarımızın sorumluluk değerini bir karakter haline getirmesi sağlanabilir.
7. Öğrencilerin sorumluluk değerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacak resimler ve örnekler kullanımının ders kitabı içerisinde artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca sorumluluğun öğretilmesinin ders kitabı ile sınırlandırılmayıp sosyal sorumluluk projelerine okul içerisi ve dışarısında öğrencileri dâhil ederek kalıcı bir sorumluluk bilinci oluşturulması sağlanabilir. Örneğin, çevre koruma ve düzenleme, toplum hizmeti gibi projelerde yer almak, öğrencilere sorumluluğu deneyimleme şansı verebilir.
8. Ders kitaplarında yer verilen sorumluluk değeri örnekleri, öğrencinin sorumluluk değerini içselleştirerek karakter özelliği haline getirmesinde tek

başına yeterli olmayacaktır. Bu süreçte ebeveynlerin sorumluluk içeren davranışlarıyla çocuklarına rol model olma yoluyla sorumluluğun aile tarafından çocuklara kazandırılması ve çocuğun sorumluluk içeren davranışlarının pekiştirilmesi gerekmektedir. Küçük yaşlardan itibaren gelişimine uygun olarak çocuğa kişisel sorumluluklarını kendi başına yerine getirme imkânı sağlanmalı, aile içerisinde gelişimine uygun sorumluluklar verilmeli, çevreye karşı sorumluluk sahibi bireyler olabilmelerini sağlama açısından bitki ve hayvan bakımı sorumlulukları verilmelidir. Sorumluluğun yalnızca okul içerisinde verilen ödevlerle sınırlı olmadığı; kendine, ailesine, sosyal çevresine ve sistemin önemli bir parçası olarak tüm canlılara karşı sorumlu olduğu bilincinin çocuğa kazandırılmasının, çocuğun mutlu ve doyuma ulaşmış bir birey olabilmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ada, S., Baysal, Z. N. ve Şahenk Erkan, S. S., (2017). *Çeşitli boyutlarıyla çevre eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akarsu, S. (2015). İlkokul (1-4) ve ortaokul (5-8) müzik ders kitaplarında yer alan şarkıların değerler bakımından incelenmesi ve değerler eğitimine ilişkin öğrenci algıları. Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Akbaş, O. (2004). Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 2. Kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akın, Z. ve Öztürk, E. (2021). Değer eğitimi, okul süreci-aile iş birliği: bir nitel çalışma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19 (42), 73-112.
- Aksoy, F. (2022). Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının örgütsel sinerji ve örgütsel mutluluk düzeylerine etkisi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Aktürkoğlu, M. E. (2021). Gustave Le Bon'nun kitleler ve devrim psikolojisindeki düşünce yapısı. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 339-354.
- Akyol, E. (2023). Kök değerlerin ortaokul matematik ders kitaplarına yansımaları. Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Albayrak, B.(2023). 2019 Türkçe dersi öğretim programının değerler eğitimi açısından incelenmesi ve Türkçe öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri (Muğla ili örneği). Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye.
- Altınköprü, T., (1999). *Çocuğun başarısı nasıl sağlanır*. Ankara:Hayat Yayıncılık.
- Altunok Çal, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin sorumluluk eğitimine ilişkin uygulamaları ve öğrencilerin sorumlu davranma düzeyleri. Yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Applebaum, B. (2005). In the name of morality: moral responsibility, whiteness and social justice education. *Journal of Moral Education*, 34(3), 277–290.

- Avcı, N. (2013). Hilmi Ziya Ülken'de muhafazakârlığın temeli: bilgi ve değer. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 9 (39), 101-115.
- Ay, Y.(2015). Öğretmenlerin teknolojik pedagojik alan bilgisi becerilerinin uygulama modeli bağlamında değerlendirilmesi. Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydın, M. Z. (2003). Ahlak öğretiminde örnek olay incelemesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(5), 154-158.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda değerler eğitimi. *Eğitime Bakış, Eğitim- Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 6 (18),16-19.
- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Aydoğdu, M. ve Kesercioğlu, T. (2005). *İlköğretimde fen ve teknoloji öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Barth, J. L. & Demirtaş, A. (1997). İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Öğretmen Eğitimi Dizisi, Ankara.
- Beldağ, A., ve Yaylacı, A. (2015). Karar verme sürecinde okul yöneticileri ve değerler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 165-176.
- Bishop, AJ, Seah, WT & Chin, C. (2003). Matematik öğretiminde değerler: Gizli ikna ediciler mi? *Uluslararası matematik eğitimi el kitabı*(2. Basım, s.715-763)
- Can, Ö. (2008). Dördüncü ve besinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersindeki değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Candan, D. G. ve Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1).
- Canlı, S. (2015). Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin belirlenmesinde çocuğa görelilik ilkesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 98-123.
- Chan, K. (2006). Consumer Socialization Of Chinese Children İn Schools: Analysis Of Consumption Values İn Textbooks. *Journal of Consumer Marketing*, 23(3), 125-132.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(2).
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Cüceloğlu, D. (2002). *Anlamlı ve coşkulu bir yaşam için savaşçı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağım, Z. ve Aslan, İ. (2023). İlkokul 3. ve 4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin vatanseverlik değerine ilişkin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(4), 1755-1774.
- Çalışkan, H., Yıldırım, Y. ve Kılınç, G. (2019). Farklı kültürel yapıdaki ailelerde yetişen öğrencilerin sorumluluk ve hoşgörü değerlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 44(199), 353-372.
- Çankırılı, A. (2015). *Ailede ve okulda değerler eğitimi*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(173), 39-49.
- Çelik, N.G.(2010). 7-12 yaş çocuğunun karakter eğitimi açısından ailenin etkisi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2017). Veliler, öğrenciler ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2005 programdaki değerlere ilişkin değer hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 243-264.
- Çınar, O., Teyfur, E. ve Teyfur, M. (2006). İlköğretim okulu öğretmen ve yöneticilerinin yapılandırmacı eğitim yaklaşımı ve programı hakkındaki görüşleri. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 47-64.
- Çırak, G., Şahin, D. B., Özberk, E. B. ve Eriş, H. M. (2014). 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin iletmiş değerler açısından incelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 4(1), 83-95.
- Dağ, N. (2021). *Değerlerin düşündürdükleri*. Ankara: İlahiyat Yayınevi.
- Demir, A. Y. ve Özyurt, M. (2021). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının 21. yüzyıl becerileri bağlamında incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1254-1290.
- Demir, T. ve Özdemir, B. (2013). Türkçe eğitiminde Karagöz / gölge oyunları ile değer eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 57-89.
- Demirhan İscan, C. ve Senemoğlu, N. (2009). İlköğretim 4. sınıf düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 34 (153), 1-14.
- Demiroğlu, F. ve Yılmaztürk, Y. (2023). Tüketim çılgınlığında bumerang etkisi: Teorik bir inceleme. *Pazarlamada Seçme Konular: Kavramlar ve Çalışmalar*, 177.

- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: Portre değerler anketinin Türkçe uyarlaması. *Türk psikoloji yazıları*, 13(25), 17-25.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 244-255.
- Derse, G. E. ve Coşkun, H. (2021). Türkçe ders kitabındaki metinlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(41), 9-35.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlaki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkkılı, Y. (2008). Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 69-91.
- Doğan, Y. ve Torun, F. (2018). Sosyal bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor? *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 111-125. <https://doi.org/10.34137/jilses.491670>
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk(Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s.255-286). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ekinci, H. (2018). Okulda ve ailede değerler eğitimi. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler eğitimi dergisi*, 1(1), 79-96.
- Erbaş, A.A. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 23-40.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 25-34.
- Erinç, S. M. (1995). *Sanatın boyutları*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Erişti, B. (2017). Öğrenme sorumluluğu ölçeğinin geliştirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11 (1), 481-503.
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.

- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Hatay Uçar, F. ve Çetinkaya, S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291.
- Hayta Önal, Ş. (2005). Bir sorumluluk eğitim programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Uludağ, Bursa.
- Hoge, J. D. (2002). Character education, citizenship education, and the social studies, *the Social Studies*, 93(3), 103-108.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Gül, M.(2017). Türkçe ders kitabındaki metinlerin(5.sınıf) değerler eğitimi yaklaşımıyla incelenmesi. *Erciyes Journal of Education*, 1(1), 59-78.
- Güneş, F. ve Köse, N. (2016). Japonya ve İngiltere’de değerler eğitiminin incelenmesi. Eğitimde Gelecek Arayışları Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değer Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, 2, 1047-1058.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güven, A., Kaya, R. ve Akkuş, Z. (2014). İlköğretim 6.sınıf öğrencilerinin değer algıları üzerine bir araştırma. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(5), 1067-1083.
- Güvenç, B. (1976). *Değerler, tutumlar ve davranışlar*. Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Iyer, R. B. (2013). Value-based education: professional development vital towards effective integration. *IOSR Journal of Research and Method in Education (IOSR-JRME)*, 1(1), 17-20.
- İnal, K. (1996). *Eğitimde ideolojik boyut-yazılar*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Jašinauskas, L., Zaleskienė, I. (2012). Tautinių ir pilietinių vertybių sklaida bendrojo ugdymo mokyklų socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose. *Pedagogika*, 107, 66-73.
- Karabacak, N.(2023). Özel eğitim öğretmenlerinin video model uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Karaman Kepenekçi, Y. (2003). İlköğretimde insan hakları ve sorumluluk eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 280-299.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasar, Ş. (2004). Eğitimde yeni iletişim teknolojileri- İnternet ve sanal yüksek eğitim. *The Turkish Online Journal of Educational Technology Dergisi*. 4
- Karakuş, C., Kartal, A. ve Çağlayan, K. T. (2016). İlkokul öğrencilerine göre sorumluluk, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1),1-19.
- Kart, M. ve Şimşek, H. (2020). Türk eğitim sisteminde değer arayışı: Yenilenen (2017) ilköğretim programları hangi değerleri kazandırıyor?. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (40), 9-44.
- Kaşkaya, A. ve Duran, T. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarının değer aktarımı açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 417-441.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2016). *Ahlak, değerler ve eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kaymakçı, S.(2016). Zaman ve kronolojinin öğretiminde bir materyal:zaman şeritleri. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 157-192
- Kendirli, H.(2017). Eğitimde bilişim ağı destekli fen bilimleri dersi uygulamalarının yedinci sınıf öğrencilerinin fene yönelik ilgilerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Kepenekçi, Y. (2003). Demokratik okul. *Eğitim Araştırmaları*, 3(11), 44-53.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Kılıç, D. ve Babayiğit, Ö. (2017). İlkokul öğrencilerinde kaybolan değerler. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 2(3), 81-92.
- Kırlar, H. R. (2023). Ortaokul matematik ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi ve ortaokul matematik öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri.Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Kırmızı, F. S. (2014). 4. Sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1996). *Açıklamalı sosyoloji sözlüğü*. Konya:Saray Kitabevleri.

- Kumbasar, E. (2011). Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ,Trabzon.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4.ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Lewis, R. (2001). Classroom discipline and student responsibility: The students' view. *Teaching and teacher education*, 17(3), 307-319.
- Li, J. (2016). The Transmission Of Cultural Values Via EFL Textbooks In China. *Journal Of Educational Media, Memory, And Society*, 8(2), 128-144.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam.
- Lilian, G. K., Amollo, O. P., Jane, G. C., &Juliet, M. N. (2020). Stakeholders' support for social studies curriculum and enhancement of responsibility among learners in early years education Centres in Nairobi City county. *Teacher Education and Curriculum Studies*, 5(2): 30-37.
- Lim C. S. & Ernest, P. (1997). "Values in Mathematics Education: What is Planned and What is Espoused?"<https://www.researchgate.net/publication/237136231>
- MEB, (1973). 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu. [http://www..mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf](http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf) Erişim Tarihi:21.11.2024
- MEB, (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Misco, T. (2005). The moral nature of elementary social studies methods. *Theory & Research in Social Education*, 33(4), 532-547.
- Özen, Y. (2011). Öğrenmede kişisel sorumluluğu arttırmaya yönelik bir öğrenme ve değerlendirme yaklaşımı: portfolyo değerlendirme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 2(4), 109-132.
- Özen, Y. (2015). *Sorumluluk eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Özen, Y. (2016). *Çocuklarda sorumluluk eğitimi*. Ankara: Yason Yayınları.,

- Özen, Y., Gülaçtı, F. ve Çıkılı, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 45-58.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-240.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası insan bilimleri dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Rezaei, S., Abe, S., & Farhang, A. (2022). Values and identities in Iranian primary school social studies textbooks: a discursive approach. *Journal of Beliefs & Values*, 43(4), 396-413.
- Rokeach, M. (1973). The nature of human values. *Free press*.
- Sabbagh S. (2018). Analysis of the Values in Math Textbooks A Case Study of Jordanian 4th Grade Textbook. S. Gülseçen, Ç. Selçukcan Erol, Z. Ayvaz Reis& M. Gezer (Ed.), *7th International Conference on Innovations in Learning for the Future: Digital Transformation in Education* içinde (s. 94-104). İstanbul: Istanbul University Press.
- Sayar, B., Korkmaz Değer, F., Polat, H., Erdoğan, İ., Yeşilova, K., Taşdemir, M. ve Zengin, Schwartz, A. (1987). Proposals for products liability reform: A theoretical synthesis. *Yale LJ*, 97, 353.
- Schwartz, S., (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.) *In advances in experimental social psychology* içinde (25-65). San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).
- Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39.
- Sezer, A., Çoban, O. ve Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin sorumluluk değeri algılarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 122-144.
- Şığva, S. N. (2024). İlkokul 3. ve 4. Sınıf fen bilimleri ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Sihem, B. (2013). Social responsibility of educators, *International Journal of Educational Research and Technology*, 4(1), 46-51.
- Spranger, E. (1928). *Types of men: The psychology and ethics of personality*, Niemeyer.

- Sünbül, A. M. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitimine dönük kazanımların gerçekleşme düzeyleri. Yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Şara, P., Keyvanoğlu A. A. ve Tuna, M. (2017). 2009 ve 2015 yıllarında yayınlanan hayat bilgisi programındaki ortak değerlerin 1.sınıf ders kitaplarına yansımaları. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* (10), 126-143.
- Şen, H. Ş. (1997). Demokratik değerlerin benimsenmesinde eğitimin rolü. *Yeni Türkiye Dergisi* (3), 599-601.
- Taçoğlu, E. (2021). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki değerlerle ortaokul öğrencilerinin yazılarında kullandıkları değerler üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017, Temmuz 18). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine.
- Tan, B. P., Mahadir Naidu, N. B., & Jamil Osman, Z. (2018). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2), 119-134.
- Tarhan, N. (2012). *Güzel insan modeli, ailede, toplumda, siyasette değerler psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3),1499-1542.
- Terzi, A.R. (2000). *Örgüt kültürü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tezcan, M. (2018), *Değerler eğitimi sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Thornberg, R. (2008). The lack of professional knowledge in values education. *Teaching and teacher education*, 24(7), 1791-1798.
- Thornberg, R. & Oğuz, E. (2013). Değerler eğitimi üzerine bir araştırma: İsveç ve Türkiye’de nitel bir araştırma. *International Journal of Educational Research* 1, 49-56.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer, *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254
- Topaloğlu Yavuz M. (2016) Sosyobilimsel konulara dayalı okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin kavramsal anlamalarına ve karar verme becerilerine etkisi. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Tosun, F. Ç. (2021). Türk eğitim politikalarında sosyal adalet ve eşitlik. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 348-368.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Erişim tarihi:21.01.2024. <http://sozluk.gov.tr/>
- Türkmenoğlu, M., Akyol, P. ve Çağmlar, Z. (2021). Türkçe ve hayat bilgisi ders kitaplarındaki metinlerin değerler açısından karşılaştırılması. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 1(1), 20-33.
- Uçar, F. H. ve Çetinkaya, S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291.
- Unutkan, Ö. P. (2005). *Okul öncesi dönemde sorumluluk eğitimi*. A. Oktay ve O. P. Unutkan (Ed.), *Okul öncesi eğitimde güncel konular* (s.189-196) içinde. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Uzunkol, E. ve Karaca, D. (2019). İlkokul matematik ders kitaplarının içerdiği değerler bakımından incelenmesi. *International Journal of Field Education*, 5(2), 55-71.
- Varol, Ç. (2013). Sosyal bilgiler derslerindeki değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yalçın, A. (2021). 5. Sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanan sorumluluk temelli etkinliklerin öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmadaki etkisi. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeşil, R. (2003). Sorumluluk bilincinin gelişmesine okul ve ailenin etkisi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 175-183.
- Yeşilyaprak, B. (2002). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayınları
- Yılar, R. (2016). İlettiği değerler açısından ilköğretim Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerinde incelemeler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 490-506.
- Yıldırım, T. (2021). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul:Yeni İnsan Yayınevi.
- Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Z. ve Yıldırım, H. İ. (2023). Fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(2), 933-958.
- Yiğittir, S.(2010). İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 207-223.

Yurtal, F. ve Yontar, A. (2006). Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinden bekledikleri sorumluluklar ve sorumluluk kazandırmada kullandıkları yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 411-424.

İncelenen Ders Kitapları

Altuntaş, B., Güleç, H., Şahin, N., Genç, N. ve Taşçı, S. (2023). *İlkokul 3. sınıf hayat bilgisi ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Ayantaş, T. (2022). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Ferman Yayıncılık

Demiray, K., Köker, Ö. (2021). *İlkokul 3.sınıf fen bilimleri ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Dokumacı, A., Özdemir Gök, N., Dokumacı, Z. (2023). *İlkokul 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Kayapınar, A., Şahin, N., Erdem, G. ve Şentürk Leylek, B. (2021) *İlkokul 4.sınıf matematik ders kitabı*. Ankara : MEB Yayınları

Kayhan Altay, M., Alkaş Ulusoy, Ç., Özer A., Yaman H. ve Özyıldırım Gümüş, F.(2023). *İlkokul 2.sınıf matematik ders kitabı*. Ankara: MHG Yayıncılık

Mengi Us, F., Ünlü, E. Ö., Algan, T., Kösemen, Ş. N. ve Mazman İ.(2023). *İlkokul 4. sınıf fen bilimleri ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Muştu, G., Karahisar, T. (2023). *İlkokul 2. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Savaş, E., Ekmekçi Turan, N., Savaş, S. ve Oflar, Y. (2019). *İlkokul 3. sınıf matematik ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları

Sayar, B., Korkmaz Değer, F., Polat, H., Erdoğan, İ., Yeşilova, K., Taşdemir, M. ve Zengin, T. (2023). *İlkokul 4.sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara:MEB Yayınları

Şahbaz Dağlıoğlu, E. (2018). *İlkokul 3. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Sonuç Yayınları